

VYDAVATELSKÉ POZNÁMKY

Při uspořádání svazku Máchových próz jsme přihlíželi k dochovaným nebo zamýšleným celkům (román *Kat*, *Rozbroj světů*, *Poutí krkonošská*, *Obrazy ze života mého* atd.), popřípadě k druhovým útvarům (próza historická, satirické zlomky). Začínáme prózami historickými, následují prózy filosofického charakteru, uchylující se namnoze k fantastickým visím (*Rozbroj světů*, *Poutí krkonošská*, *Návrat*). *Vpřevod* z doby Máchova mládí je první přípravou k prózám ze současného života, realizovaným později v *Obrazech ze života mého*. Přes satirické zlomky (*Řeč*, *Dudák*) přecházíme k Máchově nejrozsáhlejší próze, k romantické povídce *Cikáni*. Toto členění nedrží se tedy přesně chronologického hlediska (i když k němu přihlíží), ale má na mysli uměleckou a druhovou rozmanitost díla Máchova. V popředí jednotlivých oddílů jsou vždy texty nejvyzrálejší (buď tištěné, nebo v posledních dochovaných verzích rukopisných), následují zlomky nebo prózy, které se dnes z hlediska pozdějších Máchových děl jeví jako texty průpravné nebo zárodečné, i když byly původně samostatným celkem. Tak *Viasil Viasilovič* vznikl samostatně bez vztahu k románu *Kat* a k jeho části *Karlův tejn*, rovněž prózy *Sen a Poutník* vznikly nezávisle na *Poutí krkonošské*, ale byly později v *Poutí* absorbovány; obdobné je postavení *Přísahy* ve vztahu k *Cikánům*. Jednotlivé textové verse neotiskujeme v textové části, nýbrž v poznámkách, popřípadě je zpracováváme v různostech. Do aparátu jsme přemístili také plány k historickým prózám Máchovým.

KŘIVOKLAD A ZLOMKY Z ROMÁNU KAT

Str. 7

Křivoklad je jedna „ze čtyř neb pěti povídek, od hradů, na kterýchžto se děj koná, svůj název beroucích“, jež měly tvořit román s názvem *Kat*, — jak o tom píše Mácha v Doslovu. Protože tu neudává přesně počet jednotlivých částí, neměl v dubnu 1834, kdy si zapsal původní text Doslovu do Zápisníku, zcela promyšlen plán celého románu.

Sabina v Úvodu povahopisném (str. 86) mluví poněkud určitěji: „Mělť totiž román tento ve čtyry částky rozdělen býti, z nichž jedna

Křivoklad — druhá Valdek — třetí Vyšehrad a čtvrtá Karlův Týn — nadepsána býti měla. Bohužel že z románu toho nic jiného nás nedošlo, mimo podotknutý Křivoklad a zlomkovitý, tak stručný plán ku Valdeku, Vyšehradu a Karlovu Týnu, že se dle něho docela nic o obsahu a vyvedení souditi nedá; jsouť to totiž pouze nadpisy jednotlivých částek povídky té, kteréž že pro zvláštnost zde stavíme, čtenář nám odpustí.“ Pak otiskuje Sabina plány k Valdeku, k Vyšehradu a ke Karlovu tejnu. (Voborník klade dějově Valdek před Křivoklad.)

Po Jedličkovi a Krčmovi pokusili jsme se nově stanovit chronologii jednotlivých náčrtů, jakož i dokončených částí Kata. Jednotlivé práce jeví různý stupeň rozpracování a využití některých motivů a na základě toho lze usuzovat na postupné ujasňování celkové koncepce. Podle toho je řadíme chronologicky takto:

Viasil Viasilovič

Plán k Valdeku (ještě není nikde zmínka o katu)

Valdek (část textu: „Pod Karlovým tajemem až vystupovala pára“ je převzata z druhého odstavce Viasila)

Karlův tejn (pozdější titul; v obou rkp. versích bez názvu, první odstavce „Po smrti krále Václava...“ je celý převzat z Viasila; část textu: „hlásně přivítala kukačka až chválozpěv“ je převzata z Valdeka)

[*Plán ke Křivokladu*, nezvěstný]

Plán k Vyšehradu (část textu: „pro strach, by tělo jeho od Pražanů nebylo zneuctěno“ je převzata z Karlova tejna)

Plán ku Karlovu tejnu (zde je sloučen původní Karlův tejn s Viasilem)

Křivoklad (motto k 6. kapitole „Což na věky“ je převzato z Karlova tejna; v téže kapitole je použito obsahu škrtnutého posledního odstavce Karlova tejna mladší verze R17: „Starec tento býval...“).

Není tu ovšem vyloučen nepatrný časový přesun Plánu ku Karlovu tejnu. Jedlička i Krčma kladou chronologicky Valdek za Křivoklad, kdežto Voborník a Karel Krejčí (O katu, velkém inkvisitoru a doktoru Hilariovi, v rukopise) považují právem Valdek za starší než Křivoklad. — Ze všeho jednoznačně vyplývá, že Křivoklad byl napsán naпослед, potom Máchův zájem o Kata nejspíš ochabl. Mezi Viasilem a Křivokladem je víc než dva roky časového rozpětí, což se projevuje v jiném pohledu na naši historii; stačí srovnat hutníková slova o Janu Nepomuckém ve Valdeku se zastřenou ironií v Křivokladu.

Doslov (v Květech Doslovi) koncipoval Mácha už začátkem roku 1834, jak lze soudit podle několika myšlenek v Zápisníku, str. 64, nadepsaných *K Poznámání ku Křivokladu*. Rukopis pro tisk připravil po 24. březnu téhož roku, kdy zemřel Pavel Hampe, avšak před otiskem-

ním v něm byly nejspíš z censurních důvodů provedeny některé změny. Původní znění si Mácha přepsal dodatečně do Zápisníku v dubnu, jak tomu nasvědčuje nejbližší datum 16. dubna 1834 na rkp. str. 95 (list předtím je vytržen).

Zdánlivě snad nemá Doslov s povídkou Křivoklad nic společného — proto vydavatelé *K* Dosloví vynechali a otiskli je až v Nástinu životopisném (str. 447—456) —, je to však zase jeden z četných romantických protikladů, kdy Mácha důsledně a cílevědomě staví vedle scén tragic-
kých scény groteskní, ironické a pitvorné (Mukařovský).

Jak byl Křivoklad přijat veřejností, toho nejlepším dokladem je tato zmínka Sabinova v článku *Novelistika a romanopisectví české doby novější* (*Kritická příloha k Nár. listům*, 1864, 358): „Křivoklát, když nejprv v Českých květech vyšel, vzbudil všeobecnou pozornost. Jevilo se v něm něco zvláštního, u nás neobyčejného — totiž — samostatná individuálnost spisovatelova... Jinak s Křivoklátem došel Mácha uznání. Tušili v něm i lidé jinak stranní a ne příliš vědomí talent nevšední, a věru nemýlili se... Stalť se přitom i div. Kněhkupec Martin Neureutter, jinak muž pro národnost horlící a sám čtení milovný, zalíbil si Křivoklát tak, že pravil: „Řekněte Máchovi, ať mi napíše takový historický román, jako je tenhle, a na mou věru, dám mu tři zlaté za tištěný arch!“ — Tenkrát panovalo tak zvané vídeňské číslo. Tož bylo podle nynějšího *netto* dva zlaté!“ Správnost Sabinovy informace o Neureutterovi potvrzuje Máchův dopis Hindlovi v lednu 1836 (srov. komentář k *Cikánům*, str. 345).

V souladu s celkovým uspořádáním Máchových próz v tomto vydání neotiskujeme jednotlivé části *Kata* a náčrty k němu v chronologickém pořadí. Do textové části zařazujeme především za Máchova života otištěný Křivoklad a Doslov ve znění ze *Zápisníku* (k volbě tohoto znění srov. vysvětlivky k str. 52); dále zlomek Valdeka, poté zlomek Karlova tejna podle znění *R17* (znění *R16* je registrováno v různocetnících) a ve shodě s Máchovým záměrem, dosvědčeným Plánem ku Karlovu tejnu, zlomek *Viasila*. Plány, které jsou zachovány jenom v Sabinově Úvodu povahopisném, zařazujeme vesměs do aparátu: Plán k Valdeku a Plán ku Karlovu tejnu otiskujeme v aparátu k těmto prózám, zatímco Plán k Vyšehradu zařazujeme na tomto místě.

Plán k Vyšehradu

Hádání – sněm měšťanů na Šmerhofu – tři odpovídači – odpovídání – Hus v radnici – Řepanský – poprava atd. – Interdikt – Hus na Krakovci – Václav na honbě – Řepanský – Berounka – Tejřov – Kat na

Krakovci – Václav na Točníku – Václav na Žebráce – Žižka – Hus jel do Kostnice – průvodní list – pánové u Sv. Jakuba – hřmot lidu – čtení psaní Husova – Řepanský čtenář – Václav s pány na Točníku – Václav v Praze na Vyšehradě – Žižka v schůzce – Žižka před králem – lid se dozvěděl, že Hus v žaláři – list – čtení – bez Řepanského – list zadrženy – pánové opět u Sv. Jakuba – venku hřmot lidu – noc – lidu přibývalo – lid na náměstí – dav lidu – pochodně – světla na věžích – Řepanský bláznivý zvěstuje smrt Husovu – lid se rozešel v strašlivém tichu – Řepanský – odveden do blázince a ukován – Václav na Vyšehradě – návštěva kata u Řepanského – mrtvý Řepanský visel v okovech – jitro – hluk lidu – sházení konšců – král na Vyšehradě – zpráva – scéna vzteku – stojí bez sebe nepohnutý, pěna na vousích – smrt krále – kat stojí na hradbách – popis Prahy – zhasínající světla – ticho – slaběji – zvonek – ticho – usmání, pak praví: „Opět prázdný Přemyslovců trůn“ – pak zdola hluk vzbouřeného lidu – pak popis krále, jak vyhlížel po smrti v komnatě na prkně při měsíci – oko – pěsti zaťaté – jak by znovu zuřiti chtěl, – pohřeb – kat každou chvíli koukal naň, brzo-li spustí, než král zůstal tichý – katovi se zdálo, jako by nebylo možno, že je mrtev; jako by musel atd. – a pro strach, by tělo jeho od Pražanů nebylo zneuctěno, bez všeho průvodu z Vyšehradu od rybáře, jenž byl ve Vídni krále vysvobodil a s ním do Prahy se navrátil, po Vltavě na Zbraslav v noci odvezen – kdež jemu on a napřed jdoucí Příbramský a hutník hrob podle jeho manželky Johany připravili.

Plán k Vyšehradu otiskujeme podle Úvodu povahopisného (*T*, str. 79–80). Podle Dodatků doplňujeme část textu (ř. 20–23): *oko – pěsti zaťaté až jako by musel atd.*, za kterou je v Dodatcích očividná textová mezera.

Slova *pro strach, by tělo jeho od Pražanů nebylo zneuctěno* (ř. 23–24) srov. s Karlovým tejnem, I. kap.: Starec. Na žádost přátel jeho... Tuto shodu uvádí B. Jedlička (*K novému vydání spisů K. H. Máchy*, ČMM 54, 1930, 275) jako jeden z důkazů, že Karlův tejn byl psán z Kata nejdříve, protože kdyby byl Mácha před rozepsáním Karlova tejna načrtl plány ke všem částem Kata, tedy i k Vyšehradu, nebyl by v Karlově tejnu opakoval to, co si v rozvrhu určil pro Vyšehrad.

Opravujeme: odpovídačí.

Str. 9

Křivoklad. T (Květy české 1834 v č. 8–13, vycházelo od 20. února do 27. března, podepsáno *Karel Hynek Mácha* až v č. 13; odtud otiskujeme), *K* (podle *T*).

Genesi Křivokladu osvětluji tato místa z Máchových zápisníků:

Poznamenání, str. 11; výpisek a poznámky ze Scottova románu Opat:

Der Hausmeier Dryfesdale, nachdem er die Königin vergiftet zu haben meint, verspricht nicht zu entfliehen, weil er meint, daß der Mensch nichts aus eigener Kraft und eigenem Antrieb tut, und daß alles geschieht, was geschehen muß. Als ihn die Lady im Kerker findet, liest er ganz gleichgültig und antwortet sehr phlegmatisch, er trägt sich selbst an den Brief, der über sein Leben verhängt, zu überbringen, reist auch zu seinem Richter allein hin, wird aber auf dem Wege ermordet; sagt zum Wirt: Still, du kläffender Hund, sind Dolchstiche und sterbende Männer eine so große Seltenheit in Schottland [?]

Magdalene Gräme erhebt sich in Begeisterung, sie ist sehr groß etc. —

Zápisník, str. 32:

Popsání hradu křivokládkého

Hrad jest vyššími vrchy obklopen než ten, na němž stojí, kolem jehož paty vine se potok Červený, v dálce hučí Berounka. Od východu se přijde ku bráně s kopce malého po schůdkách dolů, napravo staré hradby na nevysoké skále, v rohu malá vížka, nad ními druhé hradby, v nich lidomorna; za ní staré stavení, jehož okna na půlnoc jdou k vrchům, na poledne ku kapli; za druhou bránou po obou stranách malé byty, bezpochyby pro hrádniho, za tím na pravé straně, na té samé skalce, co lidomorna stojí, čtverrohá vížka, za ní malé náhradí, na něm kaple gotická s dvěma okny na poledne, dále k třetí bráně výstupek (Erker) s velkým oknem, za tím po levé straně nízká zídka, přes níž viděti k polední straně na vrchy i do oudolí, na té stojí z kamene tesané sochy sv.: Antonína — Jana Ev. — Floriána — (pak nový železný kříž) — Maria — Josef — Ján Nep. — Václav — až k třetí bráně; zde býval zdvižací most, nad bránou v znaku český lev. — Budoucně dále. —

Zápisník, str. 46:

Já miluju květinu, že uvadne, zvíře — poněvadž pojde; — člověka, že zemře a nebude, poněvadž cítí, že zhyne navždy; já miluju, — více než miluju — já se kořím Bohu, poněvadž — není. [Červeně zatrženo.] — Každý člověk by miloval druhého, kdyby mu rozuměl, kdyby v něj mohl nahlédnouti, léč — — —

Zápisník, str. 64:

K Poznamenání ku Křivokládu.

Poněvadž ze zkušenosti vím, že <řeč> poznamenání na začátku uvá-

děň(á)é z většho dílu nečténé se převrátí (a opomine), umínil jsem předmluvu ku Křivokládu ne sice někomu na křivdu klásti, ale na konci postaviti, domnívaje se, že tudy již beze všech jiných okolostojícností tato předmluva domluvou se může státi. [Celé červeně škrtnuto.]

V Zápisníku na str. 118n. vypsál si Mácha mnohem později z 8. kap. Heinových *Englische Fragmente*, nazvané *Die englischen Oppositionsparteien*, rozsáhlou partii o vynikajícím anglickém politikovi a řečníkovi Broughamovi (Henry Peter B. and Vaux, 1778—1868). Tato postava ho upoutala, poněvadž se mu jevila v některých vlastnostech shodná s jeho představou o Husovi, jehož jméno si vepsal na konci výpisku mnohem většími písmeny (str. 125). Snad chtěl podobně popsat Husův zjev v některé části Vyšehradu. V této souvislosti je zajímavá Sabinova charakteristika Máchovy povahy v Úvodu povahopisném (38): „Častěji projevil se Mácha sám o svém charakteru, maje se za dobré srdce, ale zlou hlavu.“ Podobně totiž oslovuje Hus zoufalého kata na konci 6. kap.: „Nešťastný, marněť namáhání tvé; boj srdce dobrého s hlavou zlou nepomine nikdy.“

Vysvětlivky k citátům ze zápisníků: *Výpisek ze Scottova románu Opat je ze 7. (33) kap. III. dílu a je Máchou po straně označen: Aus W. Scotts Abt zu Wiasil, ale bylo ho užito v Křivokládu. Konec odstavce v Müllerově překladu (str. 161) zní takto. „Still, du kläffender Hund!“ sagte der verwundete Hausmeier, „sind denn Dolchstiche und Männer im Sterben eine so seltene Erscheinung in Schottland, daß du schreien mußt, als wolltest das Haus einfallen?“ — V Poznámkách je zápis škrtnut tužkou. — *Popsání hradu křivokládkého*: opravujeme tím (2×), velkym. — *Já miluju květinu*, Sabina z censurních důvodů vynechal v Úvodu povahopisném slova „poněvadž není“, jež nejsou v originále podtržena, jak někdy bývá nesprávně citováno. — *K Poznámání ku Křivokládu*: opravujeme umínil.*

Vysvětlení a poznámky k textu:

- 9: *Motto: Ó králi! — Dobrou noc!* — Karel Sabina v Upomínce na K. H. Máchu (almanach *Máj* 1858, 304—305) píše: „Střízlivý posuzovatel pozůstalých spisů Máchových by ani neuvěřil, jakou řadu myšlenek z nepatrné někdy sady (věty, pozn. vydavatele) vyvozoval a co všechno do ní vkládal. Že tenkrát právě o Křivoklátě řeč byla a příležitost se k tomu podala, pravil: „Někdy tři čtyry slova jako uzavřená skříňka v sobě chovají celý poklad důsledných myšlenek. »Ó králi, dobrou noc!«, což nepochopuješ, co v tom leží? Všeho že konec! Celý osud Václavův že se již vy-

plňovati počíná. Den jeho že zašel — dlouhá noc že mu nastává, je.nu i všemu, co zamýšlel. S tím »dobrou noc« jsem chtěl vyznačiti kus historie české, ukončení celé staré doby, kterážto na popraží nových přechodů stála.“ — Benj. Jedlička v Poznámkách k dílu K. H. Máchy poukazuje na vnitřní souvislost motta povídky s postavou katovou. Zoufalý kat, jemuž Hus bere jakoukoliv naději, že by se mohl povznést k slávě otců, slovy „Ó králi! dobrou noc!“ loučí se se svým ideálem. — Je možné, že se Mácha inspiroval mottem z poslední kapitoly Scottova románu Opat (Byron, Child-Haroldova pouť, zpěv 1, stance 13), jež ve vídeňském vydání, které měl po ruce, zní: Mein Heimatland, gut' Nacht!

- 18: *pod hradem šuměl Červený potok* — srov. Zápisník na rkp. str. 32: Popsání hradu křivokládského.
- 19: *kdo mi rozumí?* — *ani já sám sobě!* ... — srov. se Zápisníkem na rkp. str. 46: Každý člověk by miloval druhého... a s dopisem Benešovi.
- 22: *Motto ze Slowackého* — zapsal si Mácha do Zápisníku na rkp. str. 60; v Květech je v polském textu mnoho chyb, otiskujeme podle Zápisníku; „*Nech jej spáti...*“ — srov. motto k 2. kapitole.
- 26: *obraz pohynulého člověčenství* — srov. pozdější záznam v Deníku ze 17. září 1835.
- 32: „*Nevěšti, babo!*“ ... „*což jest umírající zbrojnoš v času našem něco tak podivného?*“ — srov. s výpiskem z W. Scotta v Poznámkách na rkp. str. 11: Still, du kläffender Hund, sind Dolchstiche und sterbende Männer eine so große Seltenheit in Schottland. — Jedlička soudí, že Mácha přejal tuto pasáž a postavu Dryfesdala ze Scottova románu Opat, protože pro postavu Honzy neměl dostatek materiálu ve své básnické zkušenosti.
- 37: *v tichém, zrcadelném toku Vltavy.....* — dosadíme-li za pět teček za slovem Vltavy * * * * * (pět hvězdiček), jak se o tom zmiňuje Mácha v Doslovu, objeví se nám narážka na Jana Nepomuckého. Je to velmi důmyslně zakrytý žert z censored Jana N. Zimmermanna, autora spisu o Janu Nepomuckém. Mácha se snažil vtipnému čtenáři pomoci v Doslovu (srov. odstavec: Já. — musilo se mnoho vynechati...).
- 44: *vlasy jeho syčely ve větru horkém* — srov. se začátkem Pouti krkonošské.
- 47: *čirá tma... sem tam se míhala světlýlka* — srov. Bratří, IV. jednání, začátek slov Oldřichových.
- 48: *Kat. Ano, tento!... kolébku otců svých* — srov. škrtnutý odstavec Karlova tejna znění R17, otištěný v poznámkách (str. 300). Důklad, že Křivoklad je mladší než Karlův tejn. — Právě v této části je také pět teček, u Máchy neobvyklých, za slovem *v hříchu*,.....;

dosadíme-li však za tečky pět hvězdiček, zůstane místo i nadále nejasné. Je možné, že těchto druhých pět teček je schválné maskování prvních.

49: *Já jsem miloval každé zvíře...* — srov. se Zápisníkem na rkp. str. 46: *Já miluju květinu...*

Různočení (všeobecně podle jiných prací Máchových restituujeme podoby *myšlenka*, *pronásledovati*, *usměch*, *pražský*, *mužský* — podle rukopisu Vale, láska —, *papršlek* místo *myšlénka*, *pronásledovati*, *úsměch*, *prazský*, *muzský*, *paprsek*, jak je v *T*, ponecháváme však *mnozství*, které je doloženo v rukopise Pouti krkonošské *R5*): **30**, 16 hustý les (podle okolních míst)] pustý les *T* (*tisková chyba*) / 25 koruny dubů] koruny dubu *T* (*tisková chyba*) / **54**, 5 s hrubým *e* (*podle Z*)] s hrubým *n* *T* (*snad tisková chyba nebo přepsání v rukopise*) / 21 tíši (*podle Z*)] tíši *T* / **55**, 12 výjimek (*podle Z*)] výjimek *T* / Opravujeme: **31**, 23 pomstiti, **39**, 30 neví proč ? (rušíme otazník), 26, **40**, 6 svitání, **41**, 1 jejích. Sjednocujeme psaní jména *Nebojímse* (je i *Nebojím se*, jednou *nebojím se*) a psaní 7. p. množ. zájmena ními. Zkratky jmen rozvádíme.

K otiskuje podle Květů, avšak jako obvykle s četnými změnami. Na několika místech byly dokonce vynechány věty nebo jejich části, někdy na újmu smyslu. Tak hned v 1. kapitole (10, 20): „Ráno král Václav, *nebo jak jej Pražané jmenují*, *lenivý Václav*, odsoudí...“ Ve 4. kap. (29, 19): „*Volným, slabým krokem odcházela v hrad*“ a dále (37, 18): „*Již jest po půlnoci, bude čas k spaní*“, *praví Štípek*. Části tištěné zde kursivou jsou v *K* vynechány. Poněvadž odchylky v *K* jsou jen vydavatelské, neotiskujeme je zde; všechny jsou uvedeny v poznámkách ke *Katu* ve vydání Hyperionu (1926).

Str. 52

Doslov ke Křivokladu. Z (na rkp. str. 92, odtud otiskujeme), *T* (Dosloví ke Křivokladu, Květy české 1834, č. 14 z 3. dubna, str. 111 až 113, podepsáno *Karel Hynek*, otiskujeme níže), *K* (str. 447–455, podle *T*).

Rozhodli jsme se pro znění ze *Z*, protože v otisku v Květech musely být provedeny některé změny, zejména postava kapucína byla nahrazena babou. Tuto změnu si vynutil buď censor z důvodů náboženských, nebo ji provedl Mácha sám po dohodě s Tylem, protože postava kapucína byla jako narážka na člena řádu křižovníků s červenou hvězdou — censora J. N. Zimmermanna (srov. hru s hvězdičkami) — velmi průhledná. Ostatně Mácha sám napovídá, že i „z jiných příčin musilo se mnoho vynechat“, čehož dokladem je mezi jiným vynechaná část věty v Doslovu (jinde to nemůžeme konstatovat) ve větě „Rozmilí

bratři a sestry v Kristu, spasiteli našem“; slova *v Kristu, spasiteli našem* jsou v Květech nahrazena výrazem *u víře*.

Není pochyby, že Tyl zasahoval do rukopisu opravami (jako se to dalo ve Večeru na Bezdězu), ale je vyloučeno, aby byl provedl všechny změny v Dosloví sám. Nasvědčuje tomu několik rozvedených míst a zejména typicky máchovská slovní hříčka o brejlích „nos sužujících a zužujících“ (v Květech, tištěných kurentem, je psáno po prvé s koncovým *s*, po druhé s dlouhým *s*). Redakční zásahy se nedají všechny bezpečně vyloučit; jsou patrné zejména na těchto místech:

<i>Květy</i>	<i>Žápisník</i>
52, 13 jakož i naopak	jakož i obráceně
53, 9 společný vůz	společník
53, 22 Povědomí mně býti se viděli	Povědomí mně přicházeli
54, 3 Já vám za to ručím	Já vám za to stojím
54, 23 pohřížen	pohřížený
54, 24 jaké to vezete spisy	co to vezete za spisy
55, 10 zcela ukončena	zcela ukončená
55, 13 sestávající	pozustávající
55, 14 po hradech	od hradů
56, 18 Dejž to pane!	Dejž to nebeský Pán Bůh!

Některé opravy v Květech připomínají opravy provedené vydavatelem *K* v jiných pracích, snad jsou dílem jedné osoby (Filípek?).

Otisk v Květech má toto znění:

DOSLOVÍ KE KŘIVOKLADU*

Ó radostné cestování!
Čtvero pánů na vozíku:
jeden spí a druhý dřímá,
třetí zívá, čtvrtý dýmá,
vozka kleje na kozlíku.
Ó radostné cestování, atd.

Čelakovský

* Dosloví toto chtěl jsem perem než obyčejně rozmarnějším a veselejším psáti, a právě kdy pero do ruky беру, dojde mne zpráva, že jeden z mých známých, ano z mých přátel mohou říci, totiž Pavel Hampe, pozemskou pouť svou dokonal; a tedy i tenkrátě pravdě stížností mých, že veselým slohem, cokoliv piši, se mi nezdaří, bude dosloví toto důvodem snad novým.

Poznamendní pro pana redaktora

1. Prolog

Stará pravda jest, že kdy člověk obyčejně rozmarný a veselý se přetváří a smutným se staví, mnohem více k smíchu ponouká, jakož i naopak člověk smutný a truchlivý, kdy se k veselosti nutí, jen více a více rozesmutní: tedy ani mně nebuď za vinu přičteno, jestli rozveseliti chtěje, jen rozesmutním. Již na začátku povídky chtěl jsem následující omluvení položit, věda ale, že předmluvy z počátku položené valného štěstí nemívají, kladu předmluvu tuto na konci, maje za to, že se tak beze všeho přičinění jiného tato předmluva i domluvou stane, a tudy snad již žádné jiné *domluvy* více potřeba nebude.

2. Scéna

Čtyry dlouhé stěny, nad námi, pod námi a z každé strany jedna; dvě krátké, skoro co stejnostranné šestihraníky, na obou koncích. To jest naše jeviště. — „Snad rakev dokonce?“ Ne, rakev ne! — ta ne!! — Pod námi hrčí čtvero bystrých kol po silničné půdě, před námi klapě osm koňských kopyt, nad námi šlehá a práská vozkův štíhlý bič a za námi leží Praha, zkrátka: jeviště naše jest společný vůz, jenžto z Melníka do Prahy a z Prahy na Melník, dvakráte tuším za týden, tu nejmšřenější společnost dováží.

3. Osoby

Vpředu seděla baba v hedvábném, kůnou vyloženém kožíšku; na hlavě měla bohatý, kulatý čepce s velikou mašlí, jejížto konce, kdykoliv se baba obracela, podle sedícího starého žida pod nosem zašimraly. V ruce držela velikou knihu s názvem Výklady nedělních evangelií na celý rok. Na nose byly nasazené veliké brejle, které, časem je utírajíc, sundávala, aby si z velké, kulaté piksly s vlasovou štětičkou do dlouhého nosu tabáku nacpala. Pronikavým a pro brejle, nos sužující i zužující, huhňavým hlasem pustila se do zpěvu nábožné písně, kterou když skončila, počala výklad na evangelium, kdež dobrý hospodář dobrou pšenici nasil, nepřítel však jeho do ní koukole vmísil, huhňavým šepotem čísti. Za těmito jsem byl já s jiným, mladým židem, za příčinou obchodu cestujícím, který v časopise, tuším že v Bohemii, divadelní zprávu četl, poněvadž chvílkami cosi — „den Herrn Rezensenten rezensiren“ — mumlal. Za námi dva študenti velmi hlučně rozmlouvali. Povědomi mně býti se viděli; nepochybně vlastenci byli, neboť ustavičně vzdělanější češtinou hlučný hovor vedli.

4. Děj a rozmluva

Věnceslav. (Študent první.) Já vám za to ručím, pane, že v naší krajině čtvrtý pád slovíčka *já*, to jest *mne*, jen s hrubým *e*, a ne s líbým *ě* vyslovují, jakož i *mě* jen bez *n*, a ne tehdy *mně* vyrčeno bývá.

Svatopluk. (Študent druhý.) Ve vaší krajině může býti; já ale vzdy jsem měl za to, že *e* bez puntíku jen proto se píše, aby se čtvrtý pád od třetího tím jistěji rozeznal; a co se slovíčka *mě* dotýče, že se, jako v slově *město*, co *mně* vyslovuje.

Věnceslav. Co? že se říká *mněsto*? — U nás jen *město* jako *mjesto* vyslovují, poněvadž slovo *město* od *místa* přichází.

Svatopluk. Přijde na to, jestli ne *místo* od *města*, aneb jedno od druhého; a jestli u vás *mjesto* říkají, tedy u vás chybují —

Věnceslav. Nebo u vás?

Svatopluk. Pane, dovolte! V Praze —

Věnceslav. — panuje zkažená čeština, — a —

Baba. (Hádáním jejich v čtení vytrhována, rychle se k nim obrátila, a zavadic mašlí o židův nos tak, že se jí čepec mašlí kupředu obrátil, s ohnivostí a důtklivostí kazatelskou z výkladů svých hlučně čísti počala.) Rozmilí bratři a sestry u víře! Budte tiši a pozorujte— (Študenti umkli a baba šeptem, čím dále tím hlasitěji však, výklady své předříkávala, k čemuž starý žid, v modlitbách pohřížen, šedivou hlavou kýval.)

Svatopluk. (Po dlouhém čase mírněji.) Dovolte, jaké to vezete spisy s sebou?

Věnceslav. Poslední čísla Květů českých vzal jsem s sebou na svátky, nebude-li doma co jiného dělati.

Svatopluk. Dovolte, ať se podívám —

Věnceslav. (Podává mu požádané listy.) Což jste nečetl čísla tato?

Svatopluk. Četl, ale —

Mladý žid. Erlauben meine Herren, daß ich so frei bin Ihnen zu bitten; was sein das für —

Věnceslav. To jest české.

Mladý žid. Ah so! Ich kann böhmisch nicht lesen, verstehen ja — (a vida, že študenti o časopisu tom počínají rozmlouvati, stal se pozornějším).

Svatopluk. Přece; — vždyť pak jsem věděl! Ukončený jest Křivoklad, jen dosloví má nastoupiti.

Věnceslav. Ano ukončený; já v tom ale žádného ukončení nevidím.

Já. Dovolte, pánové! Já spisovatele Křivokladu znám, i mohu vám

řici, co v dosloví stojí. Že povídka ta zcela ukončena není, připouštím — ačkoli celý smysl svůj a ideu hlavní rozvedenou má —, neboť povídka ta jest jen výjimek z větší práce, kteráž, sestávající ze čtyř neb pěti povídek, po hradech, na kterýchžto se děj koná, svůj název beroucích, teprva celý román pod názvem Kat v sobě uzavírá.

Věnceslav. Ah tak? — to jest jiná. Ale i uprostřed se nalezají místa, která docela jsou neurčitá.

Já. Připouštím. Ale i uprostřed, buď proto, že do časopisu psána jest, a tudy jen zkrácenou povídkou, ano jen kostlivcem povídky býti musí, ba z jiných příčin —

Mladý žid. Erlauben meine Herren! Ich verstehe just nicht alles, was von Sie gesprochen wird, aber im Komet — Sie kennen diese herrliche Zeitschrift —

Já. — musilo se mnoho vynechati, a tudy se mnohá místa neurčitými a zatmělymi stávají. Pro osvětlení některých zatemnělých míst chtěl spisovatel, jako pan Langer ve svém Bohdaneckém rukopisu, hvězdiček nasázeti, ale proti vůli jeho místo hvězdiček jenom několik puntíků se tam nalezá —

Mladý žid. Auch der Planet, der Hebe, Abendzeitung, Morgenblatt, der Deutsche Horizont —

Já. Držte hubu a nevytrhujte nás!

Mladý žid. (Obracuje se šeptal.) Unpolirte Böhmaken!

Baba. (Pro hluk mezi studenty a židem vzdy hlasitěji a ohnivěji ve čtení pokračujíc.) A co řekl prorok tento veliký? — táží se vás.

Mladý žid. (Brumlaje.) Ungehobeltes Volk!

Já. Tato místa teprva v celém románu budou —

Baba. „Koukol v pšenici čisté —

Já. vysvětlená — a —

Baba. buď vybrán a —

Já. teprva celý spis —

Baba. buď uvržen v ohnivou pec!“

Já. tak bude sám v sobě uzavřený.

Baba. (Pokračujíc ve výkladech, blíží se ku konci; ohnivě.) „A takž i vy —“

Já. —rozmilí vlastenci!

Vozka. (Na kozlíku.) Hou! (Vůz zastavil, vozka rozhodil plachty, a my stáli uprostřed Melníka. Lid, slyše hovor hlučný uvnitř, stavěl se kolem vozu.)

Baba. (Co ostatní zatím již slezli, se silným výrazem pořáde čte a končí.) — jestli se nepolepšíte, nenapravíte, svorní a nestranní se nestanete, v oheň věčný uvržení budete. Amen.“ (Sundá brejle,

vloží je do knihy, šňupne si a pak, čepec až posud obrácen majíc, s velikou spokojeností praví:) Amen. Dejž to pane.

5. Epilog

Těší mne velice, jestli čtenáři moji ještě něco očekávají, — já jsem hotov.

Karel Hynek

Doslov se svými vtipy a skrytými narážkami byl určen pro zasvěcence z kruhů literárních a studentských, kteří jediné mohli jej plně vychutnat. Většinu narážek se však podařilo rozluštit. *Jazykový spor dvou studentů* jedoucích z Prahy domů na svátky, o nichž Mácha v znění *Ž* praví, že mu „povědomí přicházeli“, neboť je „v kafilně v Celetné ulici vídával“, je patrně narážka na Chmelenského a Tyla a na jejich jazykovou šarvátku, jež začala tím, že Chmelenský vytkl v České včele Tylovi název překladu Raupachova kusu Pašáci (Pašerové) a Tyl v Květech jemu na oplátku název překladu Raimundova kusu Sedlský milionář. — Postava *mladého žida* je karikatura mladého antikváře ze Železné ulice, pozdějšího žurnalisty a vydavatele zahraničního časopisu Grenzbotten a nakonec vlivného a Čechům nepřívznivého poslance Ign. Kurandy, jenž v té době přispíval do Bohemie a podle Pichla „dotíral a plichtil se mezi literáty“ (Vlastenecké vzpomínky, 79). Podle Pavla Eisnera Mácha v Doslovu (*Ž*) charakterisoval Kurandu nevzdělanou němčinou a hlavně tehdejším židovským způsobem řeči, prozrazujícím se vazbami „*Ihnen zu bitten*“ a „*was von Sie gesprochen wird*“. V Květech tuto jazykovou karikaturu ještě zaostřil vazbou „*was sein das für*“.

Pavel Hampe — syn učitele, narodil se 14. listopadu 1809 ve Skalsku, studoval v Praze filosofii a zemřel 24. března 1834 ve všeobecné nemocnici v Praze jako posluchač chirurgie (zjištění Fr. Krčmy). Mácha se o jeho smrti dověděl jistě týž den, poněvadž bydlel nedaleko nemocnice. Tím je datováno konečné znění poznámky v Doslovu, jehož náčrt najdeme v Zápisníku již na konci roku 1833.

Opravujeme: 55, 25 stavají, 27 místo.

Literatura: F. X. Šalda, K. H. Mácha a jeho dědictví, Duše a dílo; J. Heidenreich, Vliv Mickiewiczův, 108; B. Jedlička, Poznámky k dílu K. H. Máchy, ČMM 54, 1930; Fr. Krčma, Vydání spisů Máchových v Pantheonu, ČMF 19, 1932–33, 78 a 205 (odpověď Jedličkovi); E. F. Burian, Máchovo divadlo, sborník Ani Labuť ani Lůna 1936, 63; J. Mukařovský, K. H. Máchas Werk als Torso und Geheimnis, Slavische Rundschau 1936, 213n., přetištěno česky v knize Máchovské

studie, 1948; V. Nezval, Máchův Kat, Slovo a slovesnost 2, 1936, 73n.; A. Pražák, K. H. Mácha 112n.; J. Mukařovský, Genetika smyslu v Máchově poesii, Torso a tajemství, 13n., přetištěno v knize Máchovské studie, 1948; F. X. Šalda, O krásné próze Máchově, Torso a tajemství, 181n.; M. Szykowski, Polská účast, III, 90n.; K. Janský, Literární rybník předbřeznový, Kritický měsíčník 8, 1947, 228–235 (hlavně o Ign. Kurandovi, mladému židu z Doslovu); týž, Tajemství Křivokladu, v Životopise, 1953, 175n. (rozluštění ostatních narážek v Doslovu).

Str. 57

Valdek. R27 (označeno římskou I, bez motta a bez názvu, odtud otiskujeme), S (Zlomek z povídky Valdek, shodné s R27, bez označení kapitoly), K (Valdek, shodné s R27, bez označení kapitoly, ale s mottem, které odtud otiskujeme).

K. Sabina otiskl v Úvodu povahopisném (T, str. 77–79) tento

Plán k Valdeku

Sněm měšťanů – život Kopeckého – hutník a uhlíř – uhlíř jda okolo Valdeku, stavil se jsa umdlen tam a byl, když otce doma nebylo, od Anežky vítán – král Václav jat v Berouně – král od pánů jat na honbě, když byl dříve ušel pomocí Zuzany z pražského vězení – Kopecký otec spolu s Příbramským otcem byl od Valdeckých přepadnut, cestující lesem valdeckým, a po mnohém bránění se oba chycení a vsazení byli na Valdeku do vězení – jeden ze služebníků vyváznuv zvěstoval Příbramskému toto přepadnutí a z omylu i smrt obou otců – Kopecký dozvěděl se tuto novinu od Příbramského, jde v oděvu poutníka na hrad vyzkoumati osud otce svého; na cestě přemýšlí o svém životu – kde Kopecký jako poutník přijde na hrad valdecký, předstíraje, že putuje k Panně Marii do Příbrami na Sv. Horu – Kopecký s Pražany táhl k Valdeku ku pomstě, kdež i Příbramského se svými našel – ztekli hrad a zapáliti jej nemohouce jej dobyli – otcové jak teskní v žaláři – pak slyší hřmot a vidí záři skrze mříže – když byl král jat na honbě; vyjíždí z lesů valdeckých; vůkol tma a ticho – červený požár vycházející z plamenů hutí komárovských tvoří papršlek nad černým lesem, hutník a mladý Příbramský stojí před stavením spolu rozmlouvající, a zde hutník pozná jej co syna Valdeckého a hledí od toho času jej vždy chrániti – při dobytí hradu valdeckého, kde Příbramský střílí po Valdeckém, přispíší a volá: „Nestřílejte! – Bože, již jest pozdě.“ – Valdecký chtě sebe i dceru usmrtiti a se s ní v propast pod Valdekem uvrhnouti, byl šípem od Příbramského v prsa smrtelně raněn, a upustiv

dceru na hradbách, v propast se svalil – vtom sesula se věž, přičemž oba otcové k zasypání přišli – zde poznal Kopecký Anežku, již byl dříve v Praze viděl a ji sobě zamiloval; chtěl však ji do Prahy s sebou vzít. Po krátkém potýkání musel Příbramský ustoupiti, a tu se dozvěděli o smrti svých otců – kopajíce nalezli mrtvoly jejich – za ten čas byl Václav vysvobozen od rybáře a sejde se s Příbramským, hutníkem a žebrákem pod Vorlíkem, a král vypravuje, jak byl v žaláři ve Vídni – přišel do Prahy a zmocnil se Vyšehradu – dal stínati konšely pražské i na ten čas ustanoveného hejtmána Vyšehradu – sněm pánů a měšťanů v Praze – král slyšel o tom sněmu, ušel přes Zbraslav na Karlův tejn – Kopecký vyjevil svou lásku Anežce a od ní po dlouhém čase, v kterémž ona pro otce svého truchlila, též vyznání lásky dosáhl, později však s ní porozmluviv bratrem jejím se býti domníval – než odejel na Karlův tejn, loučí se s ní, pak poslán s řezníkem na Karlův tejn, byli tam stínáni – potom král ujel na Točnick – hutník však věda o smrti Valdeckého i Kopeckého nalezl Příbramského, jenž byl v komonstvu královu – vyjevil, že Příbramský je syn Valdeckého, kteréhož on, jsa zbrojnošem, na prosbu matky jako novorozené dítě z Valdeku, by se nestal podobným otci svému, unesl, pro větší však jistotu v Příbrami jej nechal, a vezma novorozené pachole kupcovo, v Praze Kopeckému dal co syna z Valdeků k vychování, kdež i mladý Kopecký, to jest syn kupce Příbramského, Anežku uviděl a do ní se zamiloval – tu byl Příbramský od krále co syn pána z Valdeků na rytířstvo pasován a do Prahy pro svou sestru jel – král pak od pánů prošen na ten čas na Vyšehrad se navrátil – Anežka dozvěděla se o smrti miláčka a poznajíc bratra svého do klášte-
ra odešla.

V Plánu jsou asi menší mezery, Sabina otiskoval, jak se zdá, buď z nejasného konceptu, nebo z nepřesného cizího opisu. B. Jedlička si povšiml (K novému vydání spisů K. H. Máchy, ČMM 54, 1930, 278–280), že tu není ani zmínky o hlavní postavě románu – katovi; pochybujeme však, že bylo něco vynecháno. Je to spíše nejstarší koncepcce povídky z doby, kdy Mácha ještě na román o katovi nepomýšlel.

Pro snadnější pochopení situace uvádíme hlavní osoby a jejich vzájemný vztah: *Valdecký* otec a jeho dcera Anežka; jeho syn byl unesen a podstrčen Příbramskému. — *Příbramský* otec; jeho syn byl vyměněn za uneseného syna Valdeckého a dán Kopeckému na vychování. — *Kopecký* otec; nemá syna, byl mu dán vyměněný syn Příbramského, udánlivě jako syn Valdeckého, na vychování. Ten však vystupuje jako syn Kopeckého.

Různočení v Plánu: 27 chtěl však (*Vlčkova emendace*)] chtěl však /

41 že Příbramský je syn Valdeckého (*přijato z emendací navržených Jedličkou*)] že Kopecký je syn Valdeckého *T* / 43—45 v Příbrami jej nechal, a vezma novorozené pachole kupcovo, v Praze Kopeckému dal co syna z Valdeků k vychování (*dvě konjekтуры — první Skřečkova, druhá Vlčková — a vložená interpretační interpunkce*)] v Příbrami jej, vezma novorozené pachole kupcovo v Praze Kopeckému co syna z Valdeků k vychování *T* / Opravujeme: 7 vyvážněv, 18 Komarovských, papslek, 34, 38 Týn, 38 stínani.

Četné pravopisné chyby v *R27* ukazují na raný původ Valdeka. Odchyly v *K* jsou vesměs upravovatelské, jinak souhlasí *K* s *R27*, až na to, že v *K* je vynechána první věta *Pod Karlovým tejnem až vystupovala pára*, poněvadž se opakuje na začátku druhého odstavce Viasila (také úprava zřejmě vydavatelská). Pro domněnku, že motto bylo připsáno redakcí *K*, není uspokojivá opora. Vydavatel sestavoval texty z různých znění; dokladem je Karlův tejn, v němž ze staršího rukopisu *R16*, který není zachycen v sabinovském materiálu, použil prvního odstavce a z mladšího *R17* další části textu, k němuž připojil Viasila. Stejně tomu bylo nepochybně u povídky Valdek, jenomže se nedochoval začátek rukopisu, z něhož byl převzat název a motto. Ostatně v *K* byl Klášter sázavský také ponechán bez motta.

Různočtení v *R27*: 58, 8 na svém tejně] na <K> svém tejně / 10 nespokojení] nespojení (*přepsání*) / 59, 1—2 odtuď veliké a velmi často činil kupcům pražským škody (*emendace*)] odtuď veliké škody a velmi často činil kupcům pražským škody / 2 tak dlouho krále] tak dlouho <ak> krále / 7 Tu král] <p> Tu král / 8 Jiříka Mutinu z Skalky] Jiříka <z> Mutinu z Skalky / 21 pak nějakého Jiříka] pa<g>k nějakého Jiříka / 23 byl stát] byl <po>stát / 26 o zem se ani za mák nestaraje] <a> o zem se ani za mák nestara<l>je / 30 i pány sobě učinil nepřáteli] i pány <proti> sobě <popudil> učinil nepřáteli / 60, 1—2 v svou moc] <do> v svou moc / 9 loupí a chytají] <nečit.> loupí a chytají /

Opravujeme: 57, 11 Karlovym, 12 zñel, 16 pocestni, 18 kratké, 19 široky, 21 uhli, 22 opeř, domu (2×), 23 tenkráté (2×), 26 rukavy, 28 lechce, svym, 29 sražel svou holi kameni dolu, 30 obkličující, 31 Karluv (2×), nejvyšší, 32 nadenik z Komarovských hutí, 58, 8 kral (3×), 17 Kralovo, 21 Němcum (2×), Čechum (2×), 24 Loupežníku, 25 ku příkladu, vašeho, 29 v Klepetách, 34 pánu (2×), 59, 2 kupcum Pražským, kteří, 3 rozhňeval, 10 Žlebum, 20 Konšelami, 21 Hejtmanka, 22—23 Purkmistr Pražsky, 26 někteři, 60, 1 mužou (2×), 6 (před) bouři.

Literatura: O. Králík, Historie textu, 34.

Karlův tejn. R16 (menší, starší rukopis, bez názvu, označený římskou I), *R17* (větší, mladší rukopis, bez názvu, označený původně I, pak přepsáno na IV, — odtud otiskujeme), *S* (bez názvu, podle *R17*, spojeno do tří kapitol s Viasilem, viz str. 293), *K* (Karlův Týn, první odstavec podle *R16*, další část podle *R17*, spojeno s Viasilem, kapitoly nejsou číslovány).

K. Sabina otiskl v Úvodu povahopisném (*T*, str. 80—81) tento

Plán ku Karlovu tejn

Úvod – výjezd Viasila – popis Vyšehradu – setkání se s katem – jejich rozmluvy – cesta na Zbraslav – popis kláštera – mnich otvírající – jeho výstup na ohrady klášterní – vchod do kostela – popis kostela – vstup do hrobky – popis hrobky – jednání kata – vystoupení – mlýn Jakubův – popis vyhlížení kata ve světle ohníčka – popis mlynáře a jeho řeči – slib jeho – žena jeho – krajina vůkolní – příchod Hedvíka – zaražení mlýnu – odchod kata a Hedvíka – chystání se k výkladu Písma – píseň: „Otče náš, milý Pane“ – rozmluvy kata a Hedvíka – Karlův tejn – popis jitra – volení vůdce od měšťanů – Hedvík vůdcem – příchod Viasila – rozchod – životopis Viasila – ležení před tejnem a outoky – příměří – Viasil a jiní v tejně – popis tejna – vyznání lásky od Johany – chování Johany – odchod Viasila – vstup do kaple – útěk z hradu – mlynář – kat – Hedvík u ohniska – Johana v potoku – hašení ohně – odchod oněch – Viasil před klášteřem – Bohdána – šíp Johanin – odchod Viasila – nalezení Bohdány – životopis Johanin – návrat její – návrat Viasilův – outok – zajmutí Hedvíka – večer – jeho spoutání – jeho smrt – hořící chatrč – počínání kata – odchod Viasila – smrt Bohdány – mnich – návrat Viasilův za jitra – rokování – skončení obležení – Výhled Viasilův ze hřbitova – chování Johany v hradě – ukončení obležení – prak Johanin – pozvání na tejn – odchod Korybuta – chování kata – zajetí kata – vyrčení smrti Viasilovy – hody – kvas – hudba – chování Johany – popis její a krajiny – pohřeb Viasila – popis síně soudní – soud – ortel nad katem pronešen – smrt jeho – zahrabán v koutě – pohřeb Johany – rozchod měšťanů – mlynář doma – žena jeho – uzavření.

V Plánu se v slovech *Bohdána*, *Hedvík*, *tejn* vracíme k Máchovým podobám (místo *Bohdana*, *Hedvik*, *Týn*); opravujeme: Úvod (m. Úvod).

Osudy Karlova tejna a Viasila se vzájemně tak proplétají, že nezbývá než promluvit o obou současně (výklad je možno sledovat v tabulce na str. 294—295). Karlův tejn vznikl po Viasilu Viasiloviči

(*R10*) a původně — podle zápisu v Poznámkách na rkp. str. 9, označeném *Aus W. Scotts Abt zu Wias[ilij]* — měl to být přepracovaný Viasil (v *R16* a *R17* však název chybí). Ve výpisku ze Scottova Opat, dějově transponovaném na Zbraslav, je náznakově zachycena scéna příchodu kata a Viasila do zpusklého kláštera zbraslavského, jak ji čteme ve versi *R16*. První odstavec (Po smrti krále Václava...) převzal Mácha ze staršího Viasila, takže tento odstavec je nyní zachován ve třech rukopisných zněních. Dvakrát se Mácha pokusil o nový začátek povídky (*R16*, *R17*) a dokončil jakž takž první kapitolu, ale potom poslední odstavec škrtl (*R17*; tohoto odstavce obsahově využil v 6. kapitole Křivokladu). Pak přechísloval první kapitolu Viasila na římskou II, ale neprovedl přechíslování druhé kapitoly na římskou III. Nakonec se rozhodl přejmenovat název a napsal nový Plán ku Karlovu tejn. Všechny okolnosti, vzhled přechíslování kapitol, přezkoumaný znalcem písma, i sám Plán, svědčí o tom, že přechíslování neprovedli vydavatelé ve snaze uspořádat jednotlivé části prózy. Zůstává jen záhadou, proč vlastně Mácha přechísloval v *R17* první kapitolu na IV. Mělo to snad znamenat, že Karlův tejn bude IV. částí Kata?

Sloučení obou zlomků (tj. *R17* a *R16*) do tří kapitol v dějovém pořadí podle Plánu se projevuje již v Habránkově opise *S*, ale tam se zmatek s číslováním stupňuje. Začátek souhlasí celkem s *R17*; výše zmíněný první odstavec (Po smrti krále Václava) je tam vynechán, resp. vyříznut, kapitola tedy začíná až odstavcem „Půlnoc kryla“ a je označena římskou I s mottem „Což na věky“. Na konci kapitoly je opsána i škrtnutá část z *R17*. Pak následují dvě kapitoly Viasila, označené však V a VI (původně nejasně snad I a II) a na začátek V. kap. je položen odstavec „Po smrti krále Václava...“ (proto je vynechán před I. kapitolou). Číslování kapitol v *S* je dost záhadné. Buď to znamená, že mezi I. a V. kapitolou je dějová mezera, jak by to odpovídalo Plánu, nebo byl opisovač sveden římskou IV v *R17* a pokračoval V. kapitolou, přičemž si neuvědomil, že první kapitolu očísloval římskou I, a ne IV. Trochu světla vnáší číslování listů Habránkova opisu *S*: na listech 109 až 111 je opsán Zlomek z povídky Valdek, listy 112—113 jsou vyříznuty, Karlův tejn začíná bez nadpisu druhým odstavcem, ale s mottem a s označením I na listech 114—127 (ovšem včetně Viasila). Byl tedy vyříznut určitě první odstavec, který byl opsán také jako Úvod, podobně jako v *K*, a s kterým si vydavatelé nevěděli rady. Stejně si nevěděli rady s částí druhého odstavce Viasila, která se obsahově kryje se začátkem Valdeka (hlásně přivítala kukačka až pronášeje ranní chválozpěv, 67, 9—16). Opis *S* tuto část Viasila vynechává, kdežto *K* ji otiskuje, ale vynechává ji zas ve Valdeku. *S* má na tomto místě za slovy „Bylo to

Viasil - R10	Starší rkp. Karlova tejna R16 - registrováno v různocetných	Mladší rkp. Karlova tejna R17
	I. motto: Což na věky Po smrti krále Václava se svými Litvíny. Půlnoc slávu svou! „Kdo jsi (odlišné) mnohemu chlívu	I. (přepsáno na IV.) motto: Což na věky Po smrti krále Václava mocně dobývati počali. Půlnoc slávu svou!“ Přitom pravou tajemnými duchy. „Kdo jsi Jinoch ohlížel se na vše strany krajinou, stárec ničeho si kolem nevšímaje hleděl v zem. Starec tento býval někdy katem u Václava krále (celé škrtnuto) otců svých.
I. (přepsáno na II.) motto: Usilím Po smrti se bránili. Bylo to r. 1422; hlásně přivítala kukačka ranní chválozpěv, když dva z měšťanů rozmlouvajíce „Věř mi zmizela. II.¹ motto: V vonném Zašla bouře sklesnouti. Sem tam Hedvik (z toho část škrtnuta) skončen.		

¹ sic!

S	Karlův týn v K ¹	Náš otisk
[Vyříznuty dva listy 112–113]	Úvod. Po smrti se svými Litvany.	I. motto: Což na věky Po smrti
I. motto: Což na věky Půlnoc slávu svou!“	motto: Což na věky Půlnoc slávu svou!“	Karlův tejn podle R17
Přítom pravou tajemnými duchy.	Přítom duchy.	
„Kdo jsi Jinoch ohlížel se na vše strany krajinou, starec ničeho si kolem nevšímaje hleděl v zem.	„Kdo jsi Jinoch ohlížel se na vše strany krajinou, starec, <i>někdejší to kat krále Václava²</i> , ničeho si kolem nevšímaje hleděl v zem.	 hleděl v zem.
Starec otců svých.	↓	Starec (otištěno z R17 v různो- čteních) otců svých.
V. motto: Usilím Po smrti se bránili.	(Vynecháno.)	I. motto: Usilím Po smrti
Bylo to r. 1422;	motto: Úsilím Bylo to r. 1422;	Viasil podle R10
(Vynecháno; kryje se částečně se začátkem Valdeka)	hlasně přivítala kukačka chvalozpěv.	
když dva z měšťanů rozmlouvající.	Dva z měšťanů rozmlouvající.	
„Věř mi zmizela.	„Věř mi zmizela.	
VI. motto: V vonném Zašla bouře sklesnouti.	motto: V vonném Zašla bouře sklesne.	
Sem tam Hedvík (škrtnutá část vynechána) skončen.	Sem tam Hedvík (škrtnutá část vynechána) skončen.	(škrtnutá část otištěna v různोčteních) skončen.

¹ Tučné linky po levé straně naznačují, z které verse čerpal vydavatel K.

² Vsunutými slovy (kursiva) nahradil upravovatel obsah dalšího odstavce.

r. 1422;“ ležatý křížek s obloučkem, který zde naznačuje, že výše uvedené místo (hlásně přivítala až ranní chválozpěv) bylo vynecháno.

Habránkův opis *S* je dosti spolehlivý a byl nepochybně pořízen z *R17*. Zachovává totiž z velké části všechny pravopisné chyby předlohy a v opsané části posledního škrtnutého odstavce je několik přímo usvědčujících dokladů, že bylo opisováno z rukopisu. Ve slově *prato<i>e</i>* zůstala nad *e* tečka z původního *i* a Habránek opisuje *praotcé*; *nada<je>v* ji opisuje *nada<je>* ji aj. Je nemyslitelné, že by podobné chyby byly prošly dvojím sítím bez povšimnutí, kdyby totiž existoval nějaký opis podle *R17*, supponovaný Králíkem, který by byl teprve předlohou opisu *S*. Habránek se snad řídil nějakými pokyny, ale jeho opis, psaný starým pravopisem, patří do starší vrstvy sabinovského materiálu jako opis Valdeka, Rozbroje světů a Návratu (srov. též úvodní poznámky k 1. svazku). Nicméně jsou v *S* dvě odchylky (temné — černé, a vynechávka) — obě převzalo také *K*, ačkoliv nový opis pro *K* byl srovnán s rukopisem —, pro něž bychom mohli supponovat jinou předlohu, neboť Habránek asi text sám neupravoval. Avšak hvězdička v *R17* za slovy „šířinou pokrytou noci“ je Máchova a bezpochyby znamenala, podobně jako ve *Snu*, že se má konec věty vynechat. Byla to asi Máchova příprava k definitivnímu znění a nebylo by tedy nic divného, kdyby byly existovaly ještě jiné přípravné poznámky Máchovy o úpravě textu, jako v *Pouti krkonošské (R12)*, jimiž se mohl Habránek řídit (srov. též poznámky k *Viasilovi*).

V *K* je převzat první odstavec z *R16* (protože tam je lepší znění, historicky spíš odpovídající *Plánu*) jako Úvod a zbytek první kapitoly z *R17*. Škrtnutý konec této verse je nahrazen vsuvkou: „stařec, někdejší to kat krále Václava, ničeho si kolem nevšímaje, hleděl v zem“. Pak otiskuje *K* obě kapitoly *Viasila* bez prvního odstavce (Po smrti krále Václava...), který by se opakoval (je totiž v Úvodě). Kapitoly neočísloval, protože si byl vědom mezerovitosti děje.

Můžeme tedy konstatovat, že obě verse, *S* a *K*, jsou vydavatelské a že se obě řídily *Plánem*, resp. přechíslováním kapitol. Karlův tejn v *S* a *K* jsou v podstatě dva sloučené zlomky, přičemž Mácha v přípravném stadiu, to jest v *Plánu*, resp. přechíslováním kapitol, sloučení pouze naznačil.

Geneticky souvisí s *Karloým* tejnem tento výpisek v *Poznamenáních* na str. 9:

Aus W. Scotts Abt zu Wias[ilij].

Das Gebäude, die Gärten etc., alles war zertrümmert, die Bildsäulen usw. gebrauchten die Einwohner als Schwellen usw., sie klopfen an und der Pförtner öffnete leise und furchtsam. Früher ist das Leben der

Mönche oder eine Handlung in ihren Mauern zu beschreiben und dann erst klopfen die beiden an, nämlich Wiasilij und der Henker in Zbraslav. Das Kloster und die Lage des Ortes ist zu beschreiben. In der Kirche, durch die sie zur Gruft schreiten, ist alles zerstört, durcheinander geworfen etc.

Abt. Kühn, schwärmerisch, edelmütig zum Verzeihen geneigt, klug und gewandt und doch eifrig und rasch, bedürfte es bloß einer bessern Sache, als die Unterstützung eines im Sinken begriffenen Aberglaubens war, um ihn in die Reihe wahrhaft großer Männer zu stellen; aber diejenigen, die mit treuem Herzen und edlen Sinns für eine schlechte Sache fechten und fallen, kann die Nachwelt nur bemitleiden als Opfer eines edlen, aber verderblichen Irrtums.

Die Mönche drängten sich um den Abt, der mit erhabenem unerschrockenem Blick, der ihn fortwährend mit Würde umgab, auf der obersten Stufe des Klosters stand, als wollte er das in die Augen fallendste Ziel beim Anbruche der Gefahr sein. (Bewaffnet im Refektorium.)

Scottův román Opat Mácha četl v překladu H. Müllera (Wien 1827, v mus. knihovně sign. 100 b M 54). První odstavec Das Gebäude... byl inspirován výjevem z 13. kap. I. dílu (str. 218–219), kde Magdalena Gráma a její vnuk Roland přicházejí ke katolickému kostelu, nepřátelským davem zpusťovanému, a domáhají se přístupu. Vydrancovaný klášter na začátku odstavce připomíná jednak poslední odstavec staršího rukopisu Karlova tejna (R16), jednak zřícený klášter v Pouti krkonošské. Odstavec „Abt. Kühn“ je výpisek z 13. kap. I. dílu, str. 211, odst. Die Mönche je z 14. kap. První a třetí odstavec je v Poznámáních škrtnut tužkou.

Podle zmínky v Zápisníku na rkp. str. 27 se můžeme domnívat, že se Mácha zabýval povídkou ještě v dubnu 1833 (vznikem patří do roku 1832). Zápis zní:

Der Gefange[ne]nwärter muß die *Wände*, Türen, das Bett, Fenster etc. untersuchen. Tiše, beze všeho promluvení. — *Karl. T[e]jn.*

Jedině zde se setkáváme s názvem, jiných rukopisných dokladů nemáme. V Plánu se tento zápis nijak neprojevuje.

Vysvětlení a poznámky k textu:

- 61: Motto z *Angelíny* od Fr. Turinského je též v 6. kapitole Křivokladu. Jeden z dokladů, že Karlův tejn byl napsán před Křivokladem.
- 63: *Přemyslovců slavný v zapomenutí přišel rod, a toho z nich, který ještě žije* (kata), *hrozí se i ten, kterému se* (kat) *koří*. — Věta je nejasná, nevíme, komu se kat koří. Nelze však pokládat konec věty za omyl a interpretovat „který se mu koří“, poněvadž katovi se nikdo nekořil.

64: *by ... tělo jeho ... po smrti ještě pohaněno nebylo* — srov. s Plánem k Vyšehradu a s poznámkami tamtéž (str. 278–279).

Různočtení (z *S* a *K* pouze nejdůležitější): **61**, 2 *označení kapitoly, římská I je v R17 přepsána na IV / 7 vyšinul? —] vyšinul? R16 / 9–30 Po smrti krále Václava až mocně dobývati počali.] celý odstavec v S chybí, v K je položen jako Úvod, avšak podle verse R16 / 11 mnohý byl boj] častý stal se boj R16 / 12 bratra Václavového;] bratra Václavového, R16 / 13 Korybuta, kníže litevské] Korybuta, bratra Jagella, knížete litevského R16 / 16 ku kolébce vážného Labe] k horám Krkonošským R16 / 17 hluk,] hluk; R16 / co Médea druhdy] co druhdy Médea R16 / 21 žádost / žádost R16 / 22 mladým Viasilím] Viasilím R16 / přivedouc] přiveda R16 / 24–25 na náměstí staré Prahy] na náměstí pražském R16 / 25 protivili,] protivili; R16 / 27 ušli, před kterým však Pražané se položivše, jej ve spolku s knížetem Korybutem i s pomocí Litvinů jeho mocně dobývati počali.] ušli; — před kterým pak se Pražané položili jej mocně dobývající; načež i kníže Korybut k nim přirazil se svými Litviny. R16 / 62, 1 na silnici, která z Prahy na Zbraslav vede] na silnici < která > z Prahy na Zbraslav < vede > vedoucí *S* (opraveno rukou Sabinovou) *K* / 2 Hluboko] Hluboce R16 / 3 vrat ... raněného] vrat, ... raněného, R16 / 4–5 kterou strážný vzhůru držel] strážný kterou držel R16 / 5 osvěcovala, —] osvěcovala, R16 / 6 temné kadeře poletovaly] temné kadeře polétovaly R16, černé kadeře poletovaly *S K* / kolem krásného obličejce] kolem obličejce R16 / 8 zdali černé neb modré, nebylo k rozeznání;] *chybí v S a K* / k rozeznání; — tmavé] k rozeznání. Tmavé R16 / 12–13 šířinou pokrytou nocí;] *v R17 je za těmito slovy hvězdička Máchova, viz výklad na str. 296* / 14 volně kráčel] kráčel volně R16 / slyšeti] skoro slyšeti R16 / 16–17 nemohl ničeho za sebou rozeznati] nemohl nikoho za sebou spatřiti R16 / 17 Jinoch] *v R16 odstavec* / 21–23 zastřený jsa časem roztrhanými oblaky, a báně vyšehradské dlouhý po Vltavě síly stín; porůznu] časem zastřený jsa roztrhanými oblaky; porůznu R16 / 23 stín] stín < y > R17, není *v R16* / 28 života,] života; R16 / 28–29 kde hrobní Vyšehradu dosahovala kaple] kde vyšehradská kaple hrobní dosahovala R16 / 29–30 lampa dohořívající okénka okrouhlá] dohořívající lampa okrouhlá okénka R16 / 32 hlas,] hlas; R16 / 32–33 odražený dutě odpovídal ohlas, však mnohem hrůzněji a smutněji] obražený odpovídal dutě ohlas, než mnohem smutněji a hrůzněji R16 / 34 vysoká se postava] vysoká postava se R16 / 63, 3–4 an se o dlouhý meč podepírá] který o dlouhý meč se podpíral R16 / 5 nanejevěš však] však nanejevěš R16 / vážného obličejce] váženého obličejce *S* (přepsání) / 6 v jasný zrak jinocha a jasným zrakem v jaré srdce jeho] v jinošské jaré srdce R16 / 8 „Jako světluška] *v R16 není**

odstavec / 9 stařec] stařec *R16* / 9—10 slavný v zapomenutí přišel rod] v zapomenutí slavný přišel rod *R16* / 10 toho z nich] toho *R16* / 12—21 Přitom až tajemnými duchy.] *chybí v R16* / 21 „Kdo jsi,“] *v R16 nový odstavec* / 22 obrátil se jinoch k starcovi] táže se jinoch *R16* / 24 „ohledni se!“] „ohledni se!“ — *R16* / 25 muž černě zarostlý] muž, černě zarostlý, *R16* / 26 kroky;] kroky, *R16* / 26—27 jinoch sahaje po meči] jinoch, sahaje po meči, *R16* / 27 užřev] zhledna *R16* / 28 chraň se pomsty!“] chraň se pomsty;“ *R16* / 29 vrhna se] vrh se *R16* / dlouhými tahy] dlouhými ⟨kroky⟩ tahy *R16* / 30 však,] však *R16* / 32 ještě;“] ještě!“ *R16* / 33 Až slunce bude vycházeti,] V zejřejší večer *R16* / v Jakubovém mlejně.] v Jakubovém mlejně! *R16* / 64, 1 opět k jinochovi se obrátiv, vece] opět se obrátiv k jinochovi vece stařec *R16* / 3—4 i — — smutná Bohdána!] i smutná Bohdána! *R16* / 5—17 „Ha, kdo jsi?“ až nám bude se rozejítí. —] „Ha, kdo jsi, že tak výborně znáš tajemství mé?“ zvolá jinoch! — „Otcové moji někdy na Vyšehradě vládli žezlem i mečem, já mečem toliko,“ odpovídá stařec, „já jsem býval katem i přítelem královským, za časů Václavových, co teď jsem,“ s ousměchem, — „člověk!“ — — — Po malé přestávce jal se dále mluvit takto: „Jak vidím, tak jest vůle tvá jeti proti řece až na Karlův tejn, přiraziti ku vojsku strejce svého; — zatím můžeme jíti pospolu, bude-li kuň tvůj volně kráčet, tak dlouho, jak daleko s Berounkou Vltava putuje; — a co já zatím s Vltavou do zbraslavského půjdu kláštera, pojeděš ty proti Berounce také ku klášteru — svaté Alžběty —.“ „Človče, kdo jsi? —“ zvolal v podivení Viasilij, „že tak výborně znáš i myšlenky mé?“ — „Já,“ vece stařec, „jsem prut z kmene Přemyslova, — někdejší kat královský, a teď nejsem ničím!“ Mezitím Viasilij, ani nevěda, co činí, obrátil koně svého a volným krokem jel při řece k Zbraslavu; stařec silným krokem šel po straně jeho. *R16* / 15 Stařec. „— já jdu (*odstavec podle S a K*)] Stařec. „Já jdu *R17*, není *v R16* / 17 Pouť má] Stařec. „Pouť má *R16* (*odstavec*) / 19 blíž Prahy —;] na cestě ku Praze nazpět; — *R16* / také dříve] dříve *R16* / 22 Viasilij] Viasilij *R16* / viděti] spatřiti *R16* / 23 vážil sobě koruny i cti] sobě vážil cti *R16* / 24 kolébkou snů / kolébkou snů ⟨jeho⟩ *R17*, kolebkou snů jeho *R16* / hrobka tamější] hrobka zbraslavská *R16* / 26 Starec] Stařec *R16* / 26—28 obávajících se až pohaněno nebylo] jenž se obávali, by od rozlícených měšťanů pražských, kterých odpravením konšelů jejich proti sobě byl popudil,“ (s usměchem) „tělo jeho ještě po smrti pohaněno nebylo *R16* / 29—30 podle manželky jeho, královny Johany.] po straně manželky jeho Johany; *R16* / 30—65, 6 Byla jasná noc až hleděl v zem.] tam nyní dvakrátě v každém měsíci vede mě cesta má.“ Viasilij. „Já půjdu s tebou.“ Po rozprávce té umlkli a

ostrým krokem spěchali k Zbraslavu; bylo okolo druhé hodiny, když se přibližovali k Zbraslavu, jehožto klášter hned zpředu ležel na pravém břehu Berounky; rozlehlé čtverhranné stavení, k němužto nízký dřevěný most vedl. Času toho byl velmi zpustlý, sochy i sloupy vchod zdobící byly zpřerážené (*emendace*; v R16: byli zpřerážení), kamení čtverhranné na mnohých místech vyloupané, kteréhož obyvatelé města k stavení domků a chalup svých užívali, sochy, mistrovsky pracované, sloužily hubou v zem obrácené za práh mnohemu chlívu [— — —] R16 / 6 hleděl v zem.] za těmito slovy je v R17 šestkrát škrtnutý odstavec: Starec tento býval někdy katem u Václava krále a spolu i přítelem jeho. *⟨Nečitelná, několikrát přeskrtaná skoro celá řádka.⟩* Mezi praotc*⟨i⟩*e sv*⟨ým⟩*e počítal Václava III*⟨i⟩*tiho, krále českého, který jakožto král uherský, ožralství i živo*⟨býti⟩*tu nepořádnému oddaný, z dívky *⟨nesty⟩* padlé zplodil syna, *⟨který byl otcem předjmenovaného kata královského⟩*; a (*dodatečně*) nada*⟨je⟩*v *⟨ho⟩* ji statkem velkým v království uherské*⟨ne ?⟩*m, nevšiml si ji více. Syn tento byl otcem předjmenovaného kata, kterémuž *⟨nečitelné slovo⟩* i, jinochovi sotva 15letému, na lůžku smrtelném vyjevil, že z levého boku Václava krále pochází, a tudy že prut jest z kmene Přemyslovců, vladařů království českého *⟨; dávno již však znal jinoch..... ostatní nečitelné⟩*. Smutný *⟨bloudil⟩* jinoch *⟨který⟩* *⟨dá⟩*matky již dávno nemaje, *⟨bez otce království⟩* teď i otce jinoch, zůstal osamělý; a strašné myšlenky křížily se duchem jeho; až posléze, prodaje statek od otce mu odevzdáný, uzavřel jíti v zemi českou, aby pohleděl na kolébku otců svých [*Po straně:*] *⟨první vyjeviti, sám bloudil po nocích a vyhýbal se stvoření l[i]dskému⟩*. V S je opsán celý škrtnutý odstavec i s dvěma slovy škrtnutými nejasně Máchou hned při napsání: Smutný bloudil jinoch, který matky již dávno nemaje, teď otce zbavený (*i je vynecháno*). V K je škrtnutý odstavec nahrazen slovy: někdejší to kat krále Václava (*srov. tabulku na str. 294—295*).

Opravujeme: 61, 12 Václavového, 18 požar, 20 nepřátelským, tím, 28 kterým, 62, 2, 15 za ním (2×), 14 silnici (m. -i), 21 zalesí, 23 sýli (m. síly), 33 mnohém (m. mnohem), 63, 3 plašť, 7 kuň, 8 dutým, 13 jiskřicím, 14 obrátil, 21 zapalené, 25 tásenou, 28 rychlým, 64, 3 tvým, 9 povinovan, 13 klášter, 9, 14, 22 Viasilji (m. Viasilj, 3×), 15 kuň, volným, 31 provazely, 34 ostrým, 65, 4 dołu, 6 (ve škrtnutém odstavci v různoceních) posleze. — Nevyznačujeme 26 chyb v kvantitě v R16.

Literatura: B. Jedlička, Poznámky k dílu K. H. Máchy, ČMM 54, 1930; O. Králík, Historie textu, 23—33.

Viasil Viasilovič. R10 (odtud otiskujeme), *S* (jako součást širšího znění Karlova tejna, podle *R10*), *K* (taktěž).

Viasil je práce začátečnická; soudě podle jazykových znalostí a podle pravopisné stránky rukopisu patří asi do roku 1831, nejpozději do rozhraní let 1831 a 1832, první pokus o přepracování (*R16* — *Karlův tejn*) je přibližně z roku 1832.

R10 je až do poloviny II. kapitoly (prvních deset stran textu rukopisu, zde až po str. 78, ř. 24) psán krasopisně, zřejmě byl opisován z konceptu. Poslední dvě strany rukopisu jsou patrně prvním zněním — jsou v nich škrty a četnější opravy, zběžnější a větší písmo, větší mezeričkové mezery i jiný inkoust; podle všech vnějších známek byly psány v jiné době než čistopis první části.

Habránkův opis *S* je pořízen podle *R10* a podobně jako u opisu Karlova tejna zachovává zejména v kvantitě téměř všechny chyby své předlohy; následující místa jasně prokazují, že předlohou byl *R10*:

	<i>R10</i>	<i>S</i>
70, 10	žádají	žádaj(i)i
75, 7	s pomoci	s pomoc(i)i
76, 32	i proti vůli — mé	i proti vůli — mé (<i>pomlčka nemá smysl, nepatří sem, v R10 je na konci řádku, podobně jako v 76, 23 za slovem „oblek“ — také na konci řádku</i>)
79, 26—27	kdy se mno[u] dolu se poříti	kdy se <i>mna</i> (!) dolu se poříti (<i>„mnou“ se psalo v R10 „mnau“!</i>)

Naproti tomu *S* vynechává úvodní motto a vědomě též textovou pasáž „hlásně přivítala kukačka ... ranní chválozpěv“ (67, 9—16), částečně shodnou s Valdekem (57, 12—16); obě vynechávky byly patrně provedeny na pokyn upravovatelův, zatímco vynechávka „Nevšímajíc si slov ... do hradu vésti“ (79, 8—9) vznikla sklouznutím do další řádky v *R10*.

V *S* jsou však kromě vynechávek také přípisky rozšiřující text. Králík suponoval, že *S* je druhotný opis, před kterým existoval opis jiný, do něhož byly vepsány upravovatelské pokyny. V takovém případě by však byl Habráněk vepsal nejpravděpodobněji přípisky přímo do textu, a nikoli po okrajích jako vsuvky.

Před slovy „Však nicméně ...“ (srov. text na str. 72, 10) je v *S* na první straně listu 121 hvězdička s obloučkem (hvězdička jako v *R12* a v *R17*), k níž se vztahuje postranní příčný třířádkový přípisek stejně

označený a dodatečně šikmými čarami přeškrtnáný: *<V brzkém čase Bohdána roušku přijala, navždy se odevzdajíc svatému klášterních zdí tichu; nicméně každotýdně tam Viasil dojížděl, přes celý den čekávané, kdy u okna se mu ukáže; však velmi zřídka toho štěstí stal se účasten; tam tehdy i v čase průměří odcházival>*. Za ním je značka ve formě ležatého křížku s obloučkem; koresponduje se stejnou značkou v textu za slovem „odcházival“ (zde 72, 13), za nímž je původní tečka změněna v čárku. Na spodním okraji stránky v *S* je pak s touže značkou doplňující přípisek: *proto začasť smutný sedával při břehu řeky, probíraje loutny strůny a pamatuje vzdálené vlasti a dívky milené*. Oba přípisky jsou psány rukou, která psala list 122 opisu *S*, — svědčí o tom způsob psaní písmena *r*, který je shodný jen na těch místech; přitom postranní přípisek je psán — soudě podle sklonu a síly písmena — v jiné době než přípisek na spodním okraji stránky a než všechn ostatní text. V postranním přípisu je několik chyb: klášterních zdí, *kdu* (!) u okna, štěstí.

V *R10* je na tomto místě před slovy „Však nicméně ...“ (jimiž se začíná řádek) závorka, před níž je ležatý křížek, druhá závorka je za slovem „odcházival“. Křížek i obě závorky jsou zrušeny přeškrtnáním. Následující text „Právě jednou ...“ budí dojem, že byl psán v jinou dobu, po nějaké přestávce; písmo je totiž zřetelně slabší (mohlo být také vyměněno pero).

Podle mínění K. Janského značka v *R10* (interpretovaná jako hvězdička) signalisovala — podobně jako ve *Snu* a v *Karlově tejnu* —, že se má následující část textu vynechat, a text zde byl dán ještě do závorek, protože šlo o dvě věty; vzhledem k tomu, že je to druhý případ v širším *Karlově tejnu*, Janský byl ochoten supponovat ztracené Máchovy poznámky, jež by byly bývaly textovým vodítkem jako *R12* u *Pouti*, nebo byly možná součástí „plánu“. Na základě své úvahy Janský toto místo z textu vypouštěl; pro přípisky v *S* připouštěl podklad ve ztracených Máchových variantách textové redakce, do textu je však nepřijal. Nové srovnání *S* a *R10* ukázalo, že zatímco závorky nepochybně Máchou dodatečně vložené v *R10* na místě (*neb padnu-li ... dříve padl* —), zde str. 69, ř. 8—9, opisovač *S* reprodukoval, pasáž v *R10* „Však nicméně ... odcházival“ (72, 10—13) opsal bez závorek, což dokazuje, že závorky na tomto místě v *R10* nejsou původní. Nadto jejich grafika je zcela shodná s grafikou závorek v *S* u místa na str. 69, 8—9.

Vyznačená část textu v *R10* a přípisky v *S* jsou shodné s předchozím textem na dvou místech:

71, 31—33: *V čase průměří toho častěji, jakož i dříve již, Viasil odcházival, a nevěděl žádný, kam se bere, též velmi smuten dlíval na břehu rychlotoké Berounky*.

72, 6—7: ... *kdež i vbrzku roušku přijala, věčně se Bohu zaslíbíc.*

Autor příspěvků se patrně chtěl svou úpravou vyhnout opakování, opakoval však ještě více (*V brzkém čase, každotýdně, smutný sedával při břehu řeky*) a rozšířil text slovně bohatším vyjádřením; užil přitom i běžného Máchova spojení ‚svaté ticho‘. Protože mu snad věta „Tam tehdy i v čase příměří odcházival“ připadala rovněž pouhým opakováním (srov. „tam dojížděl“) nebo se mu jevila obsahově kusá, jestliže nesprávně interpretoval příslovce ‚tehdy‘ jako časové, doplnil motivicky líčení Vasilova smutku, ovšem způsobem nesourodým a výrazně sentimentálním. Přitom užil u Máchy obvyklé podoby slova ‚strůny‘, avšak naproti tomu ojedinělého ‚loutna‘ místo očekávaného ‚harfka‘. Souhlasíme tedy s Králíkovým hodnocením, že jde o doplňky vydavatelské. Podle toho, jak jsou napsány odkazovací značky, soudíme, že nejprve byl proveden doplněk dolní „proto začasť ... dívky milené.“ a pak teprve doplněk postranní „V brzkém čase ... odcházival.“. Označení místa „Však nicméně ... odcházival“ v *R10* provedl snad písař *S* po úpravě v opisu, škrtnutí postranního příspěvku v *S* a přeškrtnutí ležatého křížku a závorek v *R10* by pak mohlo být prací vydavatele *K*, který převzal z *R10* nebo z *S* místo „Však nicméně ... odcházival“ jen s třemi malými změnami (*On ale m. Však nicméně, zřídka kdy m. zřídka, tedy m. tehdy*) a doplnil je dolním příspěvkem „proto začasť ... dívky milené“ (se svými úpravami). Značka v *R10* (ležatý křížek) není tedy Máchova, a má proto nejen jinou podobu (není to obvyklá hvězdička!), ale i jinou funkci než značky v *Pouti* a v *Karlově* tejně. Jistá shoda mezi značkou uvádějící postranní příspěvek v *S* a Máchovou obvyklou hvězdičkou by pak byla náhodná.

Nevyjasněná zůstává změna ‚stojazyk(ou)y (Ech)o(.)hlas‘ v *R10* (zde 74, 10—11). Proti Králíkovu názoru, že „ohlas nepochází z ruky Máchovy, nýbrž upravovatelovy“, protože jinak bychom měli v *S* ‚Echo‘, a nikoli ‚ohlas‘, Janský argumentoval důkazy paleografickými, totiž že jde o ruku Máchovu a o stejný inkoust. Podle Janského Habránek, který někdy opisoval části Máchou škrtnuté, opsal původní znění, zatímco *K* úpravu respektoval. K tomu lze říci, že změna ‚ohlas‘ místo ‚Echo‘ nebyla pravděpodobně provedena ihned při psaní; nasvědčuje tomu jiný ráz písma, částečné posunutí nad účarí a zejména grafika koncového kurentového *s*, která je v tomto kaligraficky psaném rukopise zcela ojedinělá, je však obvyklá v běžných pasážích Máchových rukopisů (srov. Deník na cestě do Itálie, rkp. str. 1). Naproti tomu je třeba uvést, že ve vývoji textu *Pouti* krkonošské se jeví podobný přesun od užití slova ‚echo‘ v *R5* k slovu ‚ohlas‘ v *R12* (srov. poznámky k str. 108, ř. 13—14 na str. 324).

Jisté světlo na problematické místo „stojazyký ohlas“ v *R10* vrhá evidentní upravovatelský zásah v *S* na místě „které modré zraky jeho co sinavé blesky černá mračna prorážely“ (71, 14–15). Tato pasáž v *S*, souhlasná se zněním *R10*, byla dodatečně šikmými čarami škrtnuta, patrně proto, že se opakuje v Karlově tejně („skrz ně, co blesk černými mraky, proráželo plamenné oko jezdcovo“, 62, 6–8). Ze škrtnuté pasáže byl přívlastek „modré“ vsunut do následující věty („Jeho modré oko“), kde je psán latinkou a s tímže *r*, které se objevuje v textu *S* jen na listu 122 a v přípiscích na listu 121. Původce této úpravy je tedy bezpečně shodný s písařem listu 122 a přípisků na listu 121 („V brzkém čase ...“ a „proto začasté...“). V Máchově autografu *R10* je pasáž „které modré zraky ... prorážely“ dodatečně podtržena a přívlastek „modré“ je vepsán do následujícího výrazu „Jeho modré oko“ kuren-tem cizí rukou, která bezpečně není totožná s rukou, jež psala slovo „ohlas“ na pochybném místě.

Z toho plyne dvojí závěr: Nestejný způsob psaní slov „modré“ a „ohlas“ nevylučuje proti Králíkovu jednoznačnému tvrzení možnost, že opravu „stojazykou Echo“ na „stojazyký ohlas“ provedl dodatečně sám Mácha. Opis *S* se jeví jako primární čistopis, ve kterém byly prováděny redakční úpravy, jež se v některých případech různým způsobem odrážejí úpravami nebo vyznačením redigovaných míst také v *R10*.

Vysvětlení a poznámky k textu:

- 66: Motto z Jeremiáše proroka (22, 10–12) je citováno také ve zlomku Slavné ticho panovalo; není zjištěno, z které bible byl citát opsán.
 72–73: Vyznání lásky Viasilovi podobá se motivicky scéně mezi Vlastou a Ctiradem v Šedivého Českých amazonkách.
 78: *vichr lkál tmavým lesem co nevěsta na rakvi milence* — srov. s myšlenkou v zápisníkovém zlomku Anmerkungen, odstavec Bouře odtáhla: vichr ve větvích skučel, jako kdyby milenka lkala nad hrobem zde pohřbených.

Různočení: 66, 2 motto Neplačtež mrtvého...] *chybí v S a K* / 9 *označení kapitoly I*] *v R10 přepsáno Máchou na II, v S označeno V, v K bez označení* / 10 *všecken lid vznojen*] *všecken lid opojen S* / 15–67, 8 *Po smrti krále Václava až statečně se bránili.*] *celý odstavec chybí v K* / 9–16 *hlásně přivítala kukačka až ranní chválozpěv,*] *chybí v S, místo toho je tam ležatý křížek s obloučkem za slovy* Bylo to roku 1422; / 23 *jej korunovali*] *ho korunovali S* / 68, 15–16 *přinuceni jsme byli*] *přinuceni byli S* / 70, 12 *dovoleno bylo.*] *dovoleno bylo.* (Asi sedm jích vyšlo z hradu do ležení, však pozorně se strážilo, aby žádný z nich snad neušel někde pomoci

žádati.) *R10*, v *S* a *K* škrtnutá věta není | **71**, 14–15 které modré zraky jeho co sinavé blesky černá mračna prorážely] v *R10* dodatečně podtrženo, v *S* škrtnuto, v *K* chybí; viz v poznámkách výše | 15 Jeho oko] Jeho modré oko v *R10* je vsunuto slovo modré cizí rukou kurentem, v *S* je připsáno latinkou, také dodatečně; viz v poznámkách výše | zhlednutí] <v>zhlednutí *R10*, vzhlednutí *S* | **72**, 10–13 Však nicméně až poštěstilo. Tam tehdy až odcházival.] popis tohoto místa v *R10* a různocnění v *S* *K* viz spolu s výkladem výše v poznámkách | 26 Až posuď | Až posud *S* *K* | **73**, 16 vstátí se zdrahájíc, zvolá] vstátí <nechtěla> se zdrahájíc, volá *S* | 26–27 divně však se ještě jiskřilo v oku jejím] chybí v *K* | 28 kráčeli dále po hradbách] kráčeli po hradbách *S* | **74**, 10–11 stojazyký ohlas] stojazyk<ou>ý <Ech>o<.>hlas *R10*, stojazykou Echo *S* (viz výše v poznámkách) | 15 Bloudila Johana] v *S* nový odstavec | 16–17 Svaté ticho] v *S* nový odstavec | **75**, 4 uzavřela z hradu se dostati] uzavřela <očekávati> z hradu se dostati *R10* (důkaz, že Mácha opisoval z jiného rukopisu), uzavřela se dostati *S* | 7 s výminkou] s vyminkou *S* | **76**, 1 označení II] v *S* VI, v *K* bez označení | **78**, 20 leč by Johana byla padla.“] leč by <dříve> Johana byla padla;“ <— až když se přesvědčíš, že zásoby dosti v hradu jest.> *R10* | 23 nejednou byla] najednou byla *S* (opis. chyba) | 27 jako z mrštného luku šíp] jako z mrštného luku šíp <byl> *R10* | **79**, 3 okovy své] <zpře> okovy své *R10* | 7 věz, že tvá smrt byla oučel můj] věz, že <k> tv<é>á smrt<i> <měl> byla oučel můj *R10* | 8–9 Nevšímajíc si slov jeho, Johana poručila jej do hradu vésti.] chybí v *S* (haplografie) | 17 Pak upevněte] Pak <svaž> upevněte *R10* | 26–27 kdy se mnou dolu] kdy se mno[u] dolu *R10*, kdy se mna[u] dolu *S* | 29 ruce své svazků.] ruce své svazků; <v zoufanlivosti obrátil se k Johaně: „Nuže, tehdy vlož v prak svůj pro mě kámen; nebo věz, že já jsem zavraždil matku tvou, která mnou pohrdajíc, vyvolila otce tvého!“ (Odstavec.) Naměřila po těch slovech Johana prak svůj, však sklesla ruka její, a za odpověď volala vzhůru: Z světa <tebe> teď tě sprovoditi bylo by pro tebe dobrodiní; než přestojíš-li živý nahoře tento boj, tehdy očekávej hrůzný trest, jaký ještě> *R10* | 30 klaníc se] <rouhajíc se> klaníc se *R10* |

Opravujeme (uvádíme jen nedostatky v kvantitě): všude Johanna, v I. kap.: **66**, 13 nemož, 22 rozléhá se, valky, 25 klášter, nepřátelským, 27 tím, 28 mladym, 29 měšťanu (spr. -ů), **67**, 5, 11, 17, **68**, 1, **71**, 4 Karluv tejn (5×), **67**, 6 vudcem, 10 Karlovym, 17 rozlehlym, **67**, 26 korunovanym, 29 vytášený, otírájce, 32 lechce, **68**, 3 zrozenym, 7 Obvzlaštne, 8 kamén, 11 nemálém, 12 svym, 13 nějakym, neznámym, 14 ukázdla, 15 dléla, 20 Vilema, 22 zastáva, 23 z černých očí, 24 tmavym, 33 zmahající, **69**, 6 odevzdají, 8 mně (spr. mě, časté), 7 minění, 9 vudcem, 27 oblečení, zpamatuji, 29 naši (spr. -i), noci (spr. -í), 31

v kterém, 34 rychle (spr. -ě), 70, 1 blížicim, 9 jích, 10 žádají, 12 dovoleno, 13 dni (spr. -i), 14 vědomostí (spr. -i), 15 povoleno, 31, 74, 5, 22 si (spr. jsi, 3×), 11 za nim, 15 z poslu, 16 již (spr. již), 19, 72, 33 pod přilbici (2×), 71, 22 sedm dni, 23 mladym, 26 zmínil, 28 (s) rychlosti, 29 načěž, 34 nasledující, 72, 5 klaštera, jedná, 7 zaslíbic, 14 nějaké, 18 pozvan, 31 vaší (spr. vaši), 32 Ja jsem, 33 Vašem, 73, 5 Vašému, 11 na ně (spr. ni), 17 Vaších (spr. vašich, 2×), 18 štěstí, 23 koulic, hrůznym, 26 Mírněji, 29, 31, 75, 8 ji (spr. jí, 3×), 73, 32 plač, 34 mym, 74, 1 nad prohlubni, 6 s nim, 12 svym, 15 noci (spr. -i), 16 po tvári, 17 mdlé (spr. -e), 18 Vysokym, 27 před tím, 30 děn, 32 mátky, vráhu, 75, 3 obratí, 4 klašterní, 6 plnym, 7 s pomoci, 76, 14 k oknum, 16 svůj 17, nad nim, 22 zakrývající, 77, 1, 79, 13, 14 si (spr. jsi, 3×), 77, 10 neštěstí, 15 naruč, 22, 26 jí (spr. ji, 4×), 31 Karlovym, 33 nastátí, 78, 2, 9 tmavym (2×), 4 svůj, 14 slavnym, 17 mym, 19 žádám, 26 nalezti, 29 divokym, 32 obležení (spr. -i), 79, 2 svázan, 6 opásajíc, 7 smrt, 14 zkáziti, 15 vudce, 17 korunovan, 23 pod nim, 25, 34 silnym (2×), 31 dosahl.

Četné odchylky v *K* neuvádíme. Opis *S* je tentokrát dost nedbalý.

Literatura: M. Szykowski, *Polská účast III*, 102n.; K. Janský, *Nové rukopisy K. H. Máchy*, LF 1935 (popis rukopisu Viasila); O. Králík, *Historie textu*, 26—30.

ZLOMKY Z OSTATNÍ PRÓZY HISTORICKÉ

Str. 83

Slavné ticho panovalo. R28 (odtud otiskujeme).

Rukopis je po pravé straně ostřížen, takže část textu chybí. Podle Viasila jsme doplnili v hranatých závorkách citát z Jeremiáše (kap. 22, v. 10—12) a slova „černá brada jeho“; ostatní je doplněno podle smyslu. Ve Viasilu má citát na konci jiný pořádek slov. Soudě podle citátu z Jeremiáše (připomíná, ovšem jen vzdáleně, báseň Cizinec) a podle pravopisných a jazykových zvyklostí, patří zlomek do období Viasila, před rok 1832.

Szykowski se domnívá, že povídka zobrazuje skutečný osud polského vyhnance v Čechách. V citátu z Jeremiáše vidí souvislost s úvahou vyvolanou ruským náhrobkem Heleny Tělepněvny (zemřela v Praze roku 1828 ve věku dvaceti let), kterou si ovšem Mácha zapsal do deníku mnohem později, až 16. září 1835: „Víme, že země necítí s námi, a přece smutno člověku pomysliť, že někdy cizí země obdrží prach náš.“

Opravujeme: 83, 4 blízkých pahorku, 7 ke mře, 9 Nedaleko mře, 12 a 21 nasledující, 15 pohledel, 22 již (spr. již), 26 svym, 27 ustraňena.

Literatura: M. Szykowski, *Polská účast III*, 103.

Klášteř sázavský. K (odtud otiskujeme).

Ivo Liškutín klade zlomek do sousedství Bratří a Mnícha, na konec roku 1832. Vzhledem k stylistické vyspělosti je však pravděpodobnější, že je zlomek mladší; pravděpodobně vznikl nedlouho před Marinkou, kde Mácha popisuje žebráka podobně jako zde starce. Tomu také nasvědčuje Liškutínův postřeh o vnitřní a motivické souvislosti s elegickou prózou *Návrat*, jež byla napsána až po přečtení Herloszsohnova almanachu *Mephistopheles*, tj. po květnu 1833. V Hájkově kronice se Mácha poučil k roku 1108 o krvavém vyhubení rodu Vršovců. Liškutín soudí, že Mácha měl snad v úmyslu rozvinout v povídce prozaicky osudy jejich rodu, neboť současně koncipoval drama na též námět. Pak ovšem zůstává nevysvětleno umístění děje do kláštera sázavského. V povídce je historický anachronismus. Štíhlé sloupy a gotické oblouky, jež zbyly z chrámu po požáru roku 1746, Mácha znal a považoval je za původní; proto mluví o gotickém chrámu už k roku 1108, ačkoli gotika k nám pronikla až ve 13. století.

V textu restituujeme podle Máchova způsobu v jiných pracích podoby *libý, myšlenka, následující, vraskovitý, ouzký, oužit, paprsek* místo *libý, myšlénka, následující, vráskovitý, úzký, úžit, paprsek*.

Různočtení: 87, 1 žádný (*restituace*)] nikdo *K* / 87, 24 s hlavy (*emendace*)] hlavy *K* /

Literatura: Ivo Liškutín, Dva zlomky historické prózy Máchovy, Sborník Literárněhistorické společnosti, 1937, 142n.; J. Voborník, K. H. Mácha, 31; A. Pražák, K. H. Mácha, 110 (datuje zlomek do roku 1834).

Valdice. R11 (až k slovům *táhl se svým sborem*, str. 91, ř. 5; odtud otiskujeme), *K* (širší znění, odtud doplňujeme konec textu).

Plán k povídce *Valdice* je zachován pouze v dodatcích k Úvodu povahopisnému (opis Karla Kříže v literárním archivu Nár. musea, odkud jej zde otiskujeme; viz též Č. Zíbrt v *Naší době* 1914, 819).

Plán k povídce *Valdice*

Krajina a popis parného poledne — dílo hrobníkovy, život hrobníkův, příchod jinocha — Příchovský — rozmluva jejich — něco o životě mnicha — zmínka o otci jeho — vchod do kostela, dcera před kostelem, popis kostela, malá dětská rakev — mše — popis mnicha, chování hrobníkovy — hrobník otcem — odešel při porodu syna od ženy své a sloužil ve vojsku Valdštiny, jehož nade vše miloval, takže i při pocho-

vaném chtěje nablízku býti, stal se hrobníkem a mrtvé zamiloval. Syn studoval v Praze s Přichovským, ten šel k vojsku, onen do kláštera (deník). Otec syna nikdy neviděl — Popis kláštera — klášterní způsob — příchod mnicha do cely — pták — moucha — život klášterní mnicha — (odtud k dozvědění, že je synem hrobníka). Něco z deníku jeho — večer — modlitba mnicha — hlas z flauty — noc — chodba klášterní — vchod do kostela, popis kostela v světle měsíčním — chování mnicha — vstup do hrobky — cela opata — popis jeho — mnich jiný — rozprávka — tlukot a hluk — odchod mnicha — chování opata — návrat mnicha — schůzka opata — popis dvora v světle měsíčním — otevření brány — popis Bannera — vstup v hrobku — popsání hrobky — mrtvola Valdštýna — vynešení mnicha — odchod Švédů — pohřeb mnicha — noc — měsíc — zpěv z kostela — otec po prvé — odchod jinocha — chování dcery vijící věnec na hrob mnicha — stání hrobníka za zdí. —

Z Plánu odpovídají dochovanému textu Valdic jen dva skoupé záznaky: „Krajina a popis parného poledne — dílo hrobníkov.“ Mácha měl patrně napsáno víc, než bylo z Valdic otištěno v *K*, jak tomu nasvědčuje nově objevený zlomek Deník mnichův, o němž podle tohoto Plánu Krčma zjistil, že je součástí Valdic. Poznámka Michlova v Ouplném literaturním létopise (1839) na str. 330, že „sv. II má nákladem Hindla v Hradišti vyjít“, týkala se snad jiných prací, neboť je velmi pochybné, že by byl Mácha povídku Valdice dokončil. Pro úplnost se ještě zmiňujeme o nejisté zprávě, zachycené Antalem Staškem od Boleslava Jablonského, který prý tvrdil o Sabinově Hrobníku, že „není ani prací Sabinovou, že zmocniv se Máchovy literární pozůstalosti, ukradl ji z jeho spisů a vydal za svou“. Kdyby byla tato zpráva pravdivá, mohla by se týkat jen Valdic, soudě podle Plánu, kde hrobník je jednou z hlavních postav děje.

Proza byla koncipována až roku 1836 po Cikánech a Mácha ji zamýšlel vydat jako druhý svazek Spisů po Máji, jak se o tom zmiňuje v dopise Ed. Hindlovi z 8. června 1836, kde ho žádá o poshovění dluhu, „abych měl něco peněz na vydání příštího románu z dějin vlastenských“. V *R11* se dochoval dokonce i titulní list tohoto znění: *Spisy / Karla Hynka Máchy. / Dalekát' cesta má, / Marné volání!! — / — / Svazek druhý. / Valdice. / — / V Praze. / 1836. /* Tím padají všechny odchylné názory, zejména Ivo Liškutína, že Mácha napsal Valdice již roku 1833.

Za základ textu jsme vzali bezpečné znění *R11*. V závěru, otištěném podle *K*, provedli jsme několik restitucí níže uvedených. Soudě podle vsuvek, je *K* rozhodně znění mladší, ale jinak tu bezpochyby velkých

změn nebylo. Pokud se text *K* liší, jsou to, až na několik málo pochybných míst, uvedených v různročteních, vesměs známé zásahy vydavatelské z důvodů jazykových. Uvádíme několik ukázek: jeden z císařských podplukovníků (*R11*) — císařský podplukovník (*K*), helebardou (*R11*) — halapartnou (*K*); je odstraněno slovo *pozůstávající*: ruce chránily z článkovitého mosazu pozůstávající, uvnitř kůží vykládané rukavice (*R11*) — ruce chráněny byly rukavicemi z článkovitého mosazu, uvnitř kůží vykládanými (*K*), dále mění *K* *ho* na *jej* (srov. opačné tvrzení O. Králíka v Historii textu). Také jméno *Kroati* je v *K* všude změněno na *Chorváti* (v Ivanu užívá Mácha také „kněžic to charvátský“!).

Vysvětlení a poznámky k textu:

- 91: *Radim*, nedaleká ves, rodiště Máchova přítele Jana Beneše, kterého Mácha v Radimi navštívil; srov. poznámky k Marince, K. Janškého Životopis K. H. Máchy, 78 a Krčmův článek Mácha a Beneš v Cestě 5, 1922, 185.
- 92: *Žádný z citů lidských není čistý a bez přimíšení jiného ...* — srov. se začátkem Marinky.
- 94: *Hrobník hrob kopající* — srov. Zápisník na rkp. str. 26: Hrobník na Zbraslavu na hoře u kostelíčka kopaje hrob vždy ze všech stran ho vyměřoval; parno hrozné po polednách o třetí hodině; hluboké ticho; pak z daleka kukačka a procesí zpěv; naproti za Vltavou hory, dále Berounka atd. — (Třikrát křížem červeně škrtnuto.)

Jako přípravu k povídce četl Mácha dopisy Valdštejnovy, jak si poznamenal v deníku dne 24. října 1835.

V textu převzatém z *K* (od slov *dále k východu* na str. 91, ř. 5) restituujeme podle rukopisné části a podle Máchova způsobu v jiných pracích podoby *nimi* (7. pl. zájmena), *zdvíhati*, *zřícenina*, *ourodnyj*, *ouzkostlivě*, *ouzkostlivost*, *ouzký*, *Kroati*, *kartouz*, *papršlek*, *rozhoštěný*, *zavěšeno* (podle Cikánů), *zavzněl* místo *nimi*, *zdvíhati*, *zřícenina*, *úrodný*, *úzkostlivě*, *úzkostlivost*, *úzký*, *Chorváti*, *kartauz*, *paprsek*, *rozhoštěný*, *zavěšeno*, *zazněl*.

Různročtení (z *K* uvádíme jen takové odchylky, které mohly být v druhém znění): 89, 3 *hingelegt ist*] *hingelegt* <wäre> *ist* *R11* / 6 *nichts*] *Nichts* *R11* / 14–15 z bojovníků rozličného druhu] z rozličného druhu bojovníků *R11* *pův.* / 19 U vycházejícím] <V předpoledním> U vycházejícím *R11* / 29 krylo ocelivé odění] krylo též ocelové odění *K* / 31–32 pevné, nahoře přehnuté boty] pevné, svrchu pokraji přehnuté boty *K* / 90, 1 rovný a širokou] rovný a širok(ý)ou *R11* / 4–5 s pravého ramene k levému boku] s pravého na levé ra-

meno *R11 pův.* / 11—12 železných — břicho přepásajících pruhů] železných pruhů — břicho přepásajících *R11 pův.* / 20 Zbraň nenosili žádnou; zbroj jejich byla krátká zkřivená šavle] Zbroj neměli žádnou; zbraň jejich byla krátká zkřivená šavle *K* (*neporozumění starším významům slov zbraň a zbroj*) / 22—23 musili opřítí. Naposledy] museli opřítí. Vidlice a luntý, kterými se pro nedostatek zámek u muskety muselo vypalovati, naloženy byly na několika koních, na konci zástupu vedených; pročež se dá lehce pomyslet, jak zdlouha takovýto zástup musel cestovati a jakých příprav to stálo, nežli se i ten nejmenší boj mohl začít. Naposledy *K* / 23 Naposledy vylezlo] (Nakonec z) Naposledy vylezlo *R11* / 24 ozbrojených Kroatů. Dostoupivše] ozbrojených Chorvatů, kteří v bitvách tu samu službu jako nynější myslivci konajíce, nejvíce rozptýlení a v největším nepořádku bojovali. Dostoupivše *K* / 25 setník Kroatů, vysoký] setník Kroatů (přistoupil), vysoký *R11* / 27—28 ukazuje rukou k polední straně] nataženou rukou k polední straně ukazuje *K* / 33 Pak táhněte k západu] (Já mezi tím časem potáhnu) Pak táhněte k západu *R11* / 91, 4—5 Setník se uklonil. „Mějte se dobře,“ pozdravoval podplukovník a táhl se svým sborem] Setník se uklonil a podplukovník táhl se svým sborem *R11 pův.*; *zde končí R11, slovo sborem je tu docela ojediněle napsáno s s (a to kulatým, nikoli ostrým), jindy je ve všech ostatních rukopisech z* / Opravujeme (v části otiskžené z *K* podle jiných míst): 89, 18 šarvatek, 19 lesknoucí, 90, 10 pozůstávala, 32 pět dní, 91, 1 nejlépe.

Str. 96

Deník mnichův. O15 (odtud otiskujeme).

Zlomek, který podle Plánu je součástí povídky Valdice.

Opravujeme: 96, 1 mnichův, 6 létávala.

Literatura: A. Stašek, Jablonský a Sabina, Zlatá Praha 29, 1902, 13—14, 29—30, též ve Vzpomínkách; Fr. Krčma, Neznámé prozaické zlomky K. H. Máchy, Rozpravy Aventina 5, 1930, č. 22; týž, doslov k soukromému tisku K. Reslera, K. H. Mácha, Deník mnichův a jiné práce, 1930; P. Eisner, Valdice, Prager Presse, 14. května 1936; týž, Noch einmal Valdice, Prager Presse, 14. června 1936 (o deníku mnichově); Ivo Liškutín, Dva zlomky historické prózy Máchovy, Sborník Literárněhistorické společnosti, 1937, 142n.; V. Jirátko, Čtenář Bulwera, v knize Tajemství Křivokladu (poukazuje na shodné srovnání člověka s mouchou v románu Devereux); O. Králík, Historie textu, 38.

ROZBROJ SVĚTŮ

Str. 97

Svět smyslný. S (s nadpisem: Zlomek. / Rozbroj světů / I. / Svět smyslný; neúplné, až k slovům *v Ideálů říši*; — odtud otiskujeme), *O15* (úplné; odtud otiskujeme zbylou část), *K* (s označením: II).

Svět zašlý. R26 (označeno římskou I, odtud otiskujeme), *S* (I), *O15*, *K* (I, podle *S*).

Podle odchylek jednotlivých znění (rukopisné bylo však jen jediné) sestavil O. Králík následující stemma:

$$\left. \begin{array}{l} \text{Svět smyslný (R)} \\ \text{Svět zašlý R26} \end{array} \right\} - S - (Sa) < \begin{array}{l} O15 \\ K \end{array}$$

Snad existoval vedle Habránkova opisu *S*, psaného starým pravopisem (Svět smyslný je dokonce opsán kurentem), ještě další opis v sabinovském materiálu. Habránkův opis je naprosto spolehlivý, jak vysvítá ze srovnání s *R26*, vyloučíme-li opravu Sabinovu. V *R26* jsou velmi četné opravy *autorské*. Do rukopisu nebylo tedy zasahováno cizí rukou, jak se domnívá Králík; ráz oprav je též jako v jiných Máchových autografech, např. v náčrtu Vale, láska ošemetná! U Světa smyslného je směrodatný Habránkův opis *S* a v části od slov *v Ideálů říši O15*. Zajímavá je změna *snědosvětlé oko (S)* na *tmavomodré oko (O15 a K)*. Mácha popisuje oči svých hrdinů ponejvíc jako modré (Pout, Karlův tejn, Viasil), tmavomodré (Cikáni) nebo temné (Valdice). Výraz „tmavomodrý“ objevuje se jediné v popisu Máchova vzhledu u V. Macha (Akademické vzpomínky). Vydavateli se asi zdál výraz „snědosvětlé“ nezvyklý. Jistě oprava nevyplývala ze snahy ztotožnit hrdinu s básníkem, jak se domnívá Králík. V *K* je však jedna znepokojující odchylka: *v jarní večer* je změněno na *v klidný večer*, — pro kterou nemáme vysvětlení.

Obě části Rozbroje jsou v rukopise i v opisech označeny římskou I; Svět zašlý vypadá podle vzhledu rukopisu (konec je oddělen dvěma čarami a za tím následuje text náčrtu Vale, láska ošemetná!), jako by byl ukončen — snad byl tak úmyslně komponován —, kdežto Svět smyslný je uveden v opise *S* výslovně jako zlomek, což bylo asi patrné na první pohled již ze vzhledu rukopisu. Na rubu kresby hradu Tejšova v literárním archivu Nár. musea je jiný, starší začátek, psaný latinou a Máchou přeškrtnatý: *Rozbroj světů / I. / Svět smyslný / [V]* hospodě hirschbergské byla společnost pocestných (nedokončeno).

V Světe smyslném jsou nápadné souvislosti s mladšími pracemi, s Poutí krkonošskou (popis jinocha a konec prvního odstavce: k pouhé lásky prázdné zemi) i s Duší nesmrtelnou (Sírius, viz škrtnutou část ve

Zlomcích básní), což znamená, že vznikl dřív než Svět zašlý a byl jako zlomek opuštěn. Také jméno Lutobor ukazuje na starší původ, čemuž nasvědčuje i změna jména v mladším Světě zašlém: <Lutobor> Bohdán. Nepochybně měl mít Rozbroj nejméně dva oddíly, jinak by byl Mácha vynechal číslování a podtitul. Proto jsme se rozhodli změnit dosavadní pořadí a vynechat číslování oddílů. Označení pořadí v *K* je jen vydavatelské. Změna jména Lutobor na Bohdán, kterou se nám podařilo rozluštit (původní jméno Lutobor je přepsáno a je dnes těžko čitelné), je důležitá. Potvrzuje, že Lutobor není totožný s básníkem, jak se někdy soudilo a jak to mátló některé vykladače. Bohdán a Václav jsou jistě někteří spolužáci z filosofie, snad je některým z nich Beneš nebo Hindl.

Svět smyslný vznikl asi v rozhraní let 1832–1833, Svět zašlý byl napsán současně s náčrtem Vale, láska ošemetná! (srov. poznámky na str. 336–337), tj. v květnu 1834, jak nasvědčuje i dvojí *vždy*, jež se objevuje v Zápisníku až po cestě do Krkonoš. Máchu snad inspirovala k této práci jeho první cesta na Bezděz v srpnu 1832 (srov. Zápisník na rkp. str. 40 a tamtéž „Poznamenání z cest“ na rkp. str. 104).

Různočtení (neuvěřejňujeme všechny odchylky *K*, poněvadž jsou jen vydavatelské, pouze ve Světě smyslném od slov v *Ideálů říši*, neboť tam jsme odkázáni jen na opis *O15* a *K*):

Svět smyslný. V O15 a K všude úsměšně, útrpně, účinkují, účinkování, úzkostně m. ousměšně, outrpně atd. / 99, 8 snědosvětlé] tmavomodré O15 K / 100, 8 vždy ten vítězí] vždy vítězí O15 / 10 v Ideálů říši; —] v Ideálů říši; — “ <ousměšně> — zde končí S / 12 mírou] měrou K / zahasnou] vyhasnou K / 14 v jarní večer] v klidný večer K / 20 nejbolestnější] nejbolestnější K / 20–21 jiný neočekáváje] jiného neočekáváje K / 21 s smíchem] se smíchem K / 23 v které] v kteréž K /

Svět zašlý: 101, 2 študující jinochové opustivše] študující <š> jinochové opustivše R26 / 3 do kraje] do kraje <od> R26 / 4 Bohdán] <Lutobor> Bohdán R26 / 6–7 co tělesné oko jeho na naší zemi spatřilo, vše buď v potěšení, buď v bolesti] co oko jeho tělesné spatřilo na naší zemi buď <s> v potěšení<m> buď bolest<i> R26 pův., pak přesmyknuto, upraveno a doplněno v mezislovní mezeře; v posledním slově je m škrtnuto tak, že chybným čtením z toho vznikla v S a O15 pomlčka / 11–12 Víly a Rusalky, a Elfové houpali se v domnění] Víly slovanské a Rusalky a Elfi obývali v domnění R26 pův. (psáno Elfy), pak upraveno a doplněno / 14 ano on sám] možno čisti také an<o> on sám R26 / 15 mnoho do sebe měl] slovo mnoho je přepsáno a možno je číst také něco; tak v S a O15 / 16 z obou ostatních] z <druhých> ostatních R26 pův., pak doplněno / 17 hlasitým smíchem] <s> hlasitým smíchem R26, s hlasitým smíchem S O15 K/

18 po cestách feriálních provázel] po cestách provázel *R26 pův., pak doplněno* / 20 Perštejnské] Pen<n>štejnské *S (sic!)* / 21—22 citům vlastním] citům <svým> vlastním *R26* / 25 v zřícenině] v zřícenin<y>u *R26* / 27 v každé] v každ<ou>é *R26* / **102**, 1 lezou] <v>lezou *R26* / s nima] s n<i>ima *R26*, s n<i>ima *S*, s nima *O15* / 2 Nic! —] *na konci nedopsané řádky je smazáno* <Dar[mo]> *R26* / 2—3 Blíže kdy člověk dostoupiv nebeského blankytu jasného modra, hledí v povýšenosti své] <Tak> Blíže kdy dostoupiv nebeského blankytu jasné modro hledí člověk co povýšen *R26 pův. (koncovka -ho v jasného doplněna v mezislovní mezeře)* / 4 jenž víc] <? jako> jenž víc *R26* / 4—5 se šíří až víc a více] *vloženo dodatečně, R26* / 6—7 kdyby možno až vylézt] *vloženo dodatečně, R26* / 7 modrého nebe dohledl] modré nebe dohledl *R26 pův., pak doplněno v mezislovní mezeře* / 8 člověk ?] člověk. *S O15* / 10 se vznese] <vystou> se vznese *R26* / 11 a takovému snáří, jako ty jsi, nejpříměrejší] *chybí v O15 a K, vzniklo přeskočením řádky při opisování* / 12 mraků, které] mraků, kteří *R26 pův., pak opraveno* / 13—14 v nejmilejším sobě ploužil se živlu] v nejmilejším <se> sobě ploužil se živlu *R26* / 15—16 že z ohledu mého] že <tři nebo čtyři nečitelná slova> <maje příčiny, z kterých (?)> z ohledu mého *R26* / 21—22 menší dělá zem, až temnou koulí a posléz jasným puntíkem se zdá, jak by] menší <ji> dělá zem, až <co> temn<á>ou koul<e>í a posléz <co> jasným puntíkem jak by *R26 pův., pak doplněno* / 24 tak malá, ano] tak malá <zd> ano *R26* / 24—25 na které nebydlíš] <neto>[užíš(?)] na které nebydlíš *R26* / 29 pěkného] <dobrého> pěkného *R26* / 32 tobě přicházejí býti ?] tobě se zdají býti ? *S (opraveno rukou Sabinovou) O15*, tobě se býti zdají? *K* / **103**, 9—24 Václav. Těchto zřícenin až Ale ty, Bohdáne ? —] *celá tato část je v rukopise R26 původně až za slovy: Bohdán. Hynku! probůh!, vepsanými do meziřádkové mezery, pak přesmyknuto autorskými značkami* / 9 Těchto zřícenin co] <V t> Těchto zřícenin<ách> žili] <upějí duch> co *R26* / 11 nás a o dávných] nás o dávných *O15 (omylem vynecháno a)* / 14 vidím procházeje se v zříceninách] vidím v zříceninách *R26 pův.* / 16 marný, třeba dosti živý sen tvůj?] <pe> marný sen tvůj <? a jak dlou>, *stranou smazáno: <dlouhé> R26 pův., pak doplněno, v S a O15 za větou tečka* / 24 Víra až svět.] *dodatečně vepsáno, R26* / 25 Bohdán. V těchto] Bohdán. <Mně velmi mnoho (?)> V těchto *R26* / světa tělesného] ducha tělesného *O15 K* / 28—29 půjde krajinou pouhá pověst] půjde pouhá pověst *R26 pův.* / 32 spíše nerozum] *dodatečně vepsáno, R26* / 33 dokuď obstojí] <jak> dokuď obstojí *R26* / **104**, 1—2 zustane, věčně však jen pouhou myšlenkou bude —] zustane, <jedno slovo> jen však pouhou myšlenkou bude — *R26 pův., pak přeřazeno a doplněno* / 5 a zajde, ne —] a zajde, ne<jen (?)> *(škrtnuto tak, že možno číst jako pomlčku)* <tvor> *(smazáno)*

R26 / *Jména osob nejsou v rukopise podtržena.* / Opravujeme: (Svět smyslný) 99, 8 cestujícího, 15 jejíchžto, 25 lehky, 26 hromu, 100, 2 úsměšně, 19 jíž hledím, 20 tímto, opovrhují, 22 veselosti; (Svět zašlý) 101, 3 použití, jím, 6 naši zemi, 24 zlezti, 102, 23 na ní, 30 touhu naší, 31 užší, 34 Bohdane.

Literatura: J. Voborník, K. H. Mácha, 22; A. Pražák, K. H. Mácha, 126; P. Eisner, Na skále, 63; O. Králík, Historie textu, 34–36.

POUŤ KRKONOŠSKÁ

Str. 105

Pouť krkonošská. *R5* (bez názvu a bez prologu; odtud otiskujeme část, která v *R12* chybí), *R12* (s názvem a s prologem, střední část je vynechána; odtud otiskujeme), *O1* (podle *R12*, střední část podle *Snu*), *K* (Krkonošská pouť, v Obrazech ze života mého, podle *R12* a *Snu*).

V Pouti použil Mácha několika starších motivů a naopak některých motivů z Pouti užil zase jinde. Osou povídky je především *Sen* ze Zápísníku (srov. str. 116 a 327). Zápis pochází ze 14. ledna 1833. Koncept byl psán dřív, snad v zimě roku 1832 po první návštěvě Bezdězu. Ke *Snu* se nejspíš vztahuje dopis Hindlovi: „Dnes jsem měl podivný sen; zdá se mi, že je toho příčinou čtení lorda Byrona, Mickiewicze a zříceniny bezděžské. Bůh Vás chraň takových snů; jedinký účinkuje snad na celé živobytí.“ Znění *Snu* bylo předlohou prostřední části Pouti. Za *Snem* následuje v Pouti jako závěrečná část přepracovaný *Poutník* (srov. str. 120 a 328) ze Zápísníku na str. 27 (na rozhraní února a března 1833), začínající slovy „Byla chladná noc“. *Poutník*, v němž je už přechod od první osoby *Snu* k osobě třetí, tvoří společně se *Snem* zárodek povídky ještě před Máchovou cestou do Krkonoš v srpnu 1833. Za této cesty a po ní idea povídky vykristalisovala. V srpnu 1833 znamenal si Mácha do Zápísníku (rkp. str. 44) myšlenku:

Všecko, co živého, <tiskne> spěchá odtud, nic zde nepřebyde, ani strom ani bylina již více, <lěč> než člověk jediný tiskne se vždy dále a dále v čistější a jasnější nebe blankyt, a nenalezá zde léč tajemně šustící mech a chladný, studený snůh. [Dvakrát červeně škrtnuto.]

Této myšlenky užil Mácha na začátku Pouti (Pusto kolem). V Krkonoších si ověřil stavy bezděčné hrůzy spojené s pocitem nevyhnutelného zániku, kdy hoře a zádumčivost pomalu pohlcují osamělého, jak si je vypsál z knihy pražského lékaře J. K. E. Hosera *Das Riesengebirge in einer statistisch-topographischen und pittoresken Übersicht* (Wien und Triest 1804–1805, sign. Mus. 71 E 13) do svého Zápísníku (rkp. str.

41; podrobnosti o výpiscích z Hosera viz u Fr. Krčmy, Drobné příspěvky máchovské, LF 1933):

...Von hier sieht man den Kynast; und die Schneeegruben; vorzüglich vom Grubensteine. Der Charakter der kleinern ist ernste melancholische Trauer und Verslossenheit, der großen unwillkürliches bei den Haaren packendes Entsetzen, verbunden mit dem Gefühle unvermeidlicher Vernichtung; — *Verwiesen in jene* [tj. kleine Schneeegrube], *würde Gram und Schwermut den Verlassenen langsam verzehren; festgehalten in dieser* [tj. große Schneeegrube], *Verzweiflung den Unglücklichen schneller töten* [v originále geschwinder töten]. Hiezu der Kontrast des entfernten schlesischen Unterlandes, dessen Ansicht von den Grubenrändern ist eine der ersten Sehenswürdigkeiten. ...

Milostný motiv v úvodní části je znám i z dopisů neznámé dívky, zaznamenaných Sabinou v Úvodu povahopisném, a z dopisu Benešovi. Některé z těchto myšlenek jsou též v básních V svět jsem vstoupil a V přírodě; „lásky prázdná zem“ je též na konci odstavce Světa smyslného.

Po cestě do Krkonoš napsal Mácha na čisto text povídky (*R5*) zatím bez názvu, bez prologu, s datem a podpisem *Karel Hynek Mácha / Dne 26tého září 1833*. *R5* je v pravém rohu nahoře označen 1/I. Podobné číslování se jinde v rukopisech nevyskytuje. (Možná, že bylo něco podobného také v pravém rohu rukopisu *R12*, snad arabská 1, dnes rozmazaná a nejasná.) Krčmův dohad, že před *R5* byla část s nadpisem a prologem, je nesprávný, poněvadž podpis a datování nemohlo být za prologem. Za prozaickým textem Pouti, který je oddělen silnou čarou, je připsána báseň Na hrobě sestřiným, jež byla patrně myšlena jako ironický protiklad k Pouti. Prozaický text je v *R5* psán nepřetržitě v jednom odstavci.

Druhý dochovaný Máchův rukopis Pouti krkonošské *R12* vznikl opisem *R5*, ale obsahuje zároveň stopy autorovy vůle text nově redigovat. Svědčí o tom nejen titul, ale i nové intonování textu prologem, který ohlašuje fantastické vyprávění („dobrý pozor na má slova dejte, neslychané, nové věci zvíté“) a zároveň oslovením zemřelých připravuje na tematiku Pouti. Vynecháním básně Na hrobě sestřiným opustil Mácha v *R12* ironické konfrontování tragického poznání o neexistenci posmrtného vykoupení s naivní vírou ve spasení. O úmyslu psát definitivní verzi svědčí i úprava. První strana rukopisu, psaná latinkou, vypadá téměř slavnostně: název je podtržen dvakrát červeně a po obou stranách celého rukopisu jsou svislé červené čáry stejným inkoustem nebo tuší jako v čistopise deníku verse B. Stejně krasopisně je psána

i první třetina druhé strany. U svého úmyslu napsat čistopis Pouti však Mácha, patrně z vnějších důvodů, nesetřval. Odstavec začínající slovy „To byla první pouť jeho“ (str. 108, ř. 15) je psán již latinkou chvatnější, patrně o něco později, bez podložky, takže mezerádkové mezery jsou větší. V této části jsou dva nové odstavce (oproti R5). Po dvou škrtech v textu upustil básník od úmyslu opsat Pouť krasopisně a přešel od slov „vřelou mu ruku“ (str. 108, ř. 26) do spěšného kurentu. Z povahy písma a také z několika chyb je znát, že Mácha spěchal a opisoval už jen mechanicky.

Šlo teď jen o rychlé zachycení textu, nikde není ani známky improvisace, nejsou tu obvyklé škrty a opravy, jak tomu bývá zpravidla na konci jiných rukopisných zlomků. Na rozdíl od R5, kde je text převzatý ze Snu převeden z první osoby do třetí osoby a přepracován, opisoval Mácha v R12 jen ty části Pouti, které nebyly ve Snu. Tam, kde byl text v R5 proti Snu změněn, zaznamenal si do R12 heslovité zkratky, takže střední část rukopisu vypadá takto:

[Začátek, až k slovům] vešel vstříc spěchajícimu atd. [str. 111, ř. 28 až 29]

⟨n⟩a jakýmsi tajemným šepotem odpovídali na otázky jeho, takže se hrůzou chvělo srdce jeho. —

zavřela se síň i předsíň. — — *

* Byla chladná noc; [atd., odtud dál až do konce; str. 114, ř. 22]

U slov „Byla chladná noc“ může být naznačení dalšího, nového odstavce náhodné, protože je právě na švu poznámky k Snu a poslední části Pouti. Není pochyby, že v úplném, definitivním znění by byl Mácha provedl také další členění v odstavce.

Podobné dvě hvězdičky, jaké jsou v citované střední části R12, najdeme také ve Snu. Jejich správný význam rozluštil teprve B. Ryba: hvězdičky tam ruší vždy další část věty a signalisují nové znění, tj.: *až sem, pak vynech konec věty.*

První hvězdička v Snu je za slovy: *a jakýmsi tajemným šepotem odpovídali na otázky mé; ** (str. 118, ř. 2—3). Mělo tedy být vynecháno: *odpověď však jejich z většího dílu jsem zapomenu; nezapomenuté však pro hrůznost jejich ani nechci uvádět, aniž více, bude-li možné, vzpomenouti na ně.* Tato část je v R5 nahrazena dodatkem: *takže hrůzou chvělo se srdce jeho.*, a změna je také zachycena v R12 (viz výše). Druhá hvězdička v Snu je na konci: *Zavřela se síň i předsíň; ** (str. 119, ř. 17) a dokončení, jež se mělo vynechat, zní: *pláče kráček jsem s hory, neuleví bolest srdce mého; lěč až usnu pod kořeny rozlehlého dubu.*

Hvězdičky v R12 však nekorrespondují s hvězdičkami v Snu a nazna-

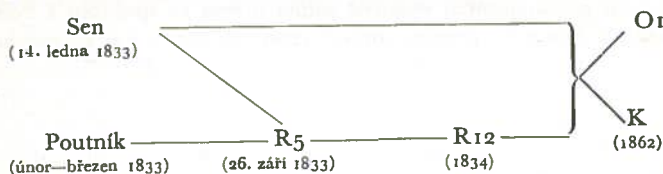
čují, že za slovy *zavřela se stín i předstín* následuje odstavec *Byla chladná noc*. První hvězdička v Snu nemá odezvu v *R12*.

To vše je pro nezasvěcence složité a nejasné a věc se dala rozluštit jen pomocí *R5*. Sabina a pozdější vydavatelé však o něm nevěděli, jinak by ho byli použili. *R5* byl objeven teprve v roce 1917 Janem Thonem v Archivu hlav. města Prahy. Byl uložen v pozůstalosti Antonína Strobacha, Máchova přítele a druha na cestě do Itálie v srpnu a září 1834. Daroval-li Mácha *R5* Strobachovi, a to nejspíše ještě před odchodem do Itálie, mohlo by to vysvětlit chvatné dokončení přepisu v *R12*, který měl být původně novým definitivním zněním Pouti. Mácha v časové tísní neopisoval své zpracování Snu v *R5* a spokojil se tím, že odkazoval hvězdičkami na svůj záznam Snu v *Ž*. Tento odkaz byl srozumitelný Máchovi, ale nebyl ve všem jasný Sabinovi a pozdějším vydavatelům díla Máchova. Sabina znal ovšem z vypravování Máchova obsah Pouti, dovedl tedy rekonstruovat text Pouti kombinací *R12* a Snu v *Ž*, převedl správně hrdinu Snu z první osoby do osoby třetí a byl si vědom určitých rozdílů mezi Snem a Poutí. V Úvodu povahopisném výslovně mluví o Snu ve spojitosti s Poutí a uvádí, že Sen má v prvním „opisu“ (rozuměj znění) jiné zakončení: „pláče kráčel jsem...“ Druhým zněním myslel tedy *R12*. Nepochopil však význam první hvězdičky v Snu a dal opsat také onu část věty, kterou Mácha plným právem vynechal, poněvadž dobře cítil, že ji není možno převést do třetí osoby: „odpovědě však jejich atd.“ Mácha ve spěchu a snad také proto, že si po delší době už nepamatoval všechny změny, nezaznamenal v *R12* důležitou vsuvku v *R5*: *Nelze vypsati žalost, jakou jevíly zraky mnichů patřících za zapadajícím sluncem a pak za světlem umírajícím; než nadarmo; —* (str. 114, ř. 14—16). Tato vsuvka i jiné menší změny v partii Snu nejsou ovšem ani v *O1*, ani v *K*, tj. v těch verzích, které vznikly prací prvních vydavatelů Máchova díla. Text *O1* je in continuo otištěn v kritickém vydání K. Janského (1949, II/321) a rozbor *O1* a *K* je podán ve společném článku Janského a Králíka (viz níže). Je však třeba opravit tvrzení tam uvedené, že *R12* je starší než *R5* (pravda je opak toho) a že *O1* je psán rukou Ed. Hindla — je psán podle zjištění prof. Šebánka neznámou rukou. Omyl vznikl tím, že původně byl znaleci předložen k srovnání písma rukopis jen domněle Hindlův.

O1 a *K*, neznajíce *R5*, změnili vykání na tykání, majíce pravděpodobně na mysli sjednocení, neboť v Snu (i v *R5*) živý mnich jinochovi vyká, kdežto mrtvý mnich mu tyká. Protože *O1* je opis pozdější (je psán novodobým pravopisem a soudě podle papíru byl pořízen asi až v letech padesátých), mohli bychom předpokládat společnou předlo-

hu *S*, jež by byla jakýmsi spojovacím článkem mezi *Snem*, *R12* — *O1*, *K*. Pro takový předpoklad by svědčily i stejné písařské vynechávky (haplografie, srov. různocnění), avšak naprostá závislost *O1* na *R12*, vzniklá špatným čtením nebo opsáním zřejmých chyb, mluví proti existenci takové předlohy, neboť je těžko myslitelné, že by k podobným chybám bylo shodně došlo dvakrát, jednou při opisu z *R12*, podruhé při zpracovávání předpokládané předlohy *S*. Uvádíme jen některé příklady: 111, 23 ne<s>pokojném (*R12*) — nespokojeném (*O1*), 110, 33 v goticky vyklenutému vchodu (m. *ke*, *R12* i *O1*), 111, 5 jejichž postavy vypálené byly (*R12*), slovo „postavy“ je dodatečně nadepsáno, ale zatahovací čára zasahuje písmeno *ž* z předešlého slova, takže bylo možno chybně číst: jejich postavy z vypálené byly (tak v *O1*). Je také nápadné, že by byl Sabina neopravil chybný pravopis *i* — *y*, převzatý z *R12* a ze *Snu*, kteroužto skutečnost bychom si mohli vysvětlit jedine tím, že se k srovnání a k úpravě textu vůbec nedostal.

Vztah mezi dochovanými rukopisy a zněními *Pouti* lze tedy graficky vyjádřit takto:

Zbývá uvést důkazy o tom, že *R12* vzniklo z *R5*, a ne naopak. Pro novou chronologii mluví bezpečně tato místa:

	<i>R5</i>	<i>R12</i>
107, 1	chybí	titul
107, 2—20	chybí	prolog
108, 16	v chrámě Pražském	v chrám(ě)u Pražském
108, 23—24	celou v náruč svou sevřel zem	cel(ou)y <v náruč sevřel> láskou obejmul svět
108, 26—27	skropila vřelou mu ruku <jeho> (<i>mu</i> je dodatečně vsunuto)	skropila vřelou mu ruku
110, 33	vedly ke goticky vyklenutému vchodu	vedly v goticky vyklenutému vchodu (chyba v předložce <i>ke</i> vznikla asi přeskočením oka o řádku výše k textu v gotickém způsobu)

Správnost chronologie potvrzuje také ta skutečnost, že Sen i *R5* jsou psány bez odstavců, které zavádí Mácha teprve v *R12* (v krasopisné části psané latinkou). Důležitá je okolnost, že v *R5* chybí název a prolog; kdyby bylo *R12* starší, nemohlo by obojí chybět v *R5*, zejména ne název. V jednom případě se *R12* vrací k staršímu znění:

111, 11 nelze<lo> bylo (*R5*) nelzelo (*R12*)

Různočtení prokazují, že *R12* je v pravopise vyspělejší; přitom jsme nezachycovali časté případy dokonalejší grafiky v kvantitě i v pravopise i—y: v chládnou výši (*R5*) — v chladnou výši (*R12*), na líci — na líci, zymou — zimou, přikryvající — přikrývající, měsícném — měsícném, myšlénka — myšlenka, usmívající — usmívající, mně — mne, vystupoval(y)i (vrcholky) — vystupovaly, z šerých stínu — stínů, stal — stál, stříbříce — stříbrice, chramové, chramového — chrámové, chrámového, způsobu — způsobu, vysokosti — vysokosti, (před, nad) ním — ním (3×), hlubokým — hlubokým, spad — spád, říčné — říčné. Všechny tyto okolnosti nasvědčují tomu, že *R12* je bezpochyby znění až z roku 1834.

Dvě opravy v *R5* jsou záhadné: původně bylo napsáno na začátku „dvacítiletý“ a „dvacetkrát“ (str. 108, ř. 8 a 18; v obou případech je tak také v *R12*), ale potom je jinou rukou vsunuto do obou slov písmeno *d* (dvadctiletý, dvadctkrát). Podle jiných drobných oprav není vyloučeno, že někdo korigoval rukopis snad ještě za Máchova života a že Mácha některé opravy nepřijal. Paleografický popis rukopisů, dosvědčující Máchovo autorství, je v obou níže uvedených článcích Pavla Spunara.

V *R5* je několik písařských nedopatření: byla vynechána slova „mnozstvím tím“ (112, 30) a slovo „rozličné“ (112, 31) bylo omylem napsáno dvakrát. Větší nedopatření se přihodilo hned na začátku, kde se Máchovi vloudil rozpor do prvního předznamenání pozdějšího protikladu „on hledal ráj snů svých v světě tomto“ — „a pouhou lásky prázdnou sevřel zem“ (108, 32 a 33), totiž do slov „byl by celou v náruč svou sevřel zem“, kde snad anticipací užil již pojmu „zem“ z druhého členu závěrečného protikladu. Při opisování v *R12* by byl málem zase celou svou původní formulaci opsal (viz výše), ale přece jen si tuto nepřesnost uvědomil. (Omyl se může vysvětlit podobným zněním v básni V přírodě: „celou zem v svou náruč jmouti toužím“.) Opravou na znění „byl by celý láskou obejmul svět“ (108, 23—24) byla však porušena stylistická stavba věty; snad by tu byla bývala vhodnější oprava: „byl by jej celý láskou obejmul“. Nahrazení slova „zem“ slovem „svět“, spojené se stylistickým nedopatřením, je dalším

důkazem, že *R12* bylo opisováno z *R5*. Tohoto nedopatření si povšiml již vydavatel *K* a snažil se je napravit změnou pořádku slov takto: „byl by celý svět láskou obejmul“. Správnost výkladu tohoto místa dosvědčuje původní stylisace v dopise neznámé dívce: „S touhy plným srdcem vstoupil jsem do světa [původně bylo jistě „v svět“, o tom blíže v poznámkách v 3. svazku]... byl by *jej* celý v náruči obejmul.“ — Oprava v *R12* však také pokazila vzhled krasopisného rukopisu a to mohla být jedna z pohnutek, proč Mácha přešel do rychlopisného kurentu a proč patrně věnoval Strobachovi úhlednější *R5*. Podobné stylistické nedopatření se Máchovi přihodilo při úpravě periody „Jinoch tento byl as dvacíletý...“ (108, 8—14), kde vytvořením hlubšího předělu a zavedením samostatné nové věty „Modré oko jeho nevýslovnou prozrazovalo touhu; takže celá jeho postava...“ došlo k odtržení výrazu „celá jeho postava“ od ostatních znaků popisu jinocha v předcházející větě, k nimž se podle smyslu také vztahuje.

Ačkoliv *K* neznal *R5*, shoduje se s ním na několika místech:

107, 31	bouřlivý vítr (<i>R12</i>)	vítr bouřlivý (<i>R5</i>) ví[t]r bouřlivý (<i>O1</i>) vichr bouřlivý (<i>K</i>)
108, 6	obracuje (<i>R12</i>)	obraceje (<i>R5, K</i>)
108, 11	prozrazovalo touhu (<i>R12</i>)	touhu jevilo (<i>R5</i>) jevilo touhu (<i>K</i>)
111, 29	byl dávno znal (<i>Sen</i>)	jž dávno byl znal (<i>R5</i>) dávno byl znal (<i>K</i>)
112, 9	mrtvých několik stálo (<i>Sen</i>)	stálo několik mrtvých (<i>R5, K</i>)
112, 16	ale neobživnou (<i>Sen</i>)	a<le> neobživnou (<i>R5</i>) a neobživnou (<i>K</i>)
112, 31	běhati i v běhu (<i>Sen</i>)	běhati a v běhu (<i>R5, K</i>)
113, 7—8	nad hluboko<u> pode mnou ležící krajinou (<i>Sen</i>)	nad hlubokou pode ním ležící krajinou (<i>R5</i>) nad hlubokou, pod ním le- žící krajinou (<i>K</i>)
113, 24	zavánělo osení líbezně i sladce (<i>Sen</i>)	osení líbezně i sladce zavá- nělo (<i>R5</i>) osení zavánělo líbezně i slad- ce (<i>K</i>)
114, 13	zavánělo osení (<i>Sen</i>)	silněji zavánělo osení (<i>R5</i>) libě zavánělo osení (<i>K</i>)

Ostatní odchylky v *O1* a *K* jsou buď písářské, nebo vydavatelské; v různocteních je uvádíme vždy tam, kde zachycujeme rozdíly mezi *R12* a *R5* (popřípadě stav v *R12* nebo v *R5*), jinak jen v ojedinělých charakteristických případech, kde ilustrují praxi v *O1* a *K* nebo jejich vztah k základním pramenům.

Pro vydavatele jsou poučné rozdíly *Snu* a *R5* (jsou ostatně podobného rázu jako rozdíly *Poutníka* a *Pouti*). Mácha prodlužuje záměrně v *R5* pobyt v síni z *jedné* hodiny na *tři*, protože tu je docela jiná situace časová než v *Snu*, a mění *kapličku* v *chrám*, protože se na začátku mluví několikrát o chrámu. V *Snu* *kráčí* jinoch spatřit *hroby zesnulých*, kdežto v *R5* *spěchá* spatřit *pohřeb zemřelých*. Změny jsou provedeny důmyslně a logicky. Dvakrát se Mácha vyhnul v *R5* obratu v *rychlosti*, dvakrát přidává v *R5* adverbium *smutně* (srov. podobné změny v básních *Hrobka králů* a *Kdo kdy v světě*) a opisuje mechanicky některé chyby (nesl m. nesly apod.). Změna výrazu *zesnulých* na *zemřelých*, který se objevuje i v *Mnichu* a v *Máji*, nás utvrzuje v předpokladu, že verse *S1* v *Mnichu* byla sestavena podle staršího znění. I tam se mění výraz *zesnulých* (*S1* v. 107) na *zemřelých* (*Z* 125). Kolísání podob *vždy* (čtyřikrát v první části) a *vzdy* (pětkrát v přepracovaném *Snu*) v *R5* je snadno vysvětlitelné tím, že právě v té době Mácha začínal užívat formy *vzdy*. V *Zápisníku* ho užil po prvé v myšlence Já miluju květinu na rkp. str. 46 asi na začátku září (srov. úvodní poznámky v 1. svazku na str. 340).

Okolnost, že *Pouť* nevyšla tiskem za Máchova života — po kusém opisu se k ní, pokud víme, nevrátil — znamená, že Mácha si byl vědom toho, že by otištění této průbojné básně v próze bylo narazilo na nepochopení současníků, poněvadž se zásadně odlišovala od rázu tehdejších příspěvků. A to mohla být jedna z příčin, proč Mácha daroval *Strobachovi* rukopis.

K odůvodňoval zařazení *Pouti* do *Obrazů* v doslovu na str. 470 tím, že Mácha tam zobrazil sama sebe. Arne Novák však správně *Pouť* od *Obrazů* odlišil a jako hlavní důvod uvedl, že *Obrazy* jsou psány v první osobě, kdežto *Pouť* je v osobě třetí.

O. Králík ve snaze prokázat, že Mácha svá díla neopisoval a nevytvářel jejich verse, prohlásil bez paleografického důkazu rukopis *R5* za podvrh. F. Vodička, K. Janský a P. Spunar ukázali na nesprávnost jeho textové kritiky, neboť jeho tvrzení je založeno na chybném, předem daném předpokladu.

Modelem ke klášteru byla snad Máchovi *Sázava* (srov. poslední odstavec *Karlova tejna*, znění *R16*) nebo *Scottovo líčení kláštera*

v Poznamenáních, nejvíc však asi zříceniny bezděžské. Také v Houwaldově povídce *Das Wiedersehen auf dem St. Bernard*, kterou Mácha asi četl s povídkou *Wahnsinn und Tod*, najdeme, jak upozornil R. Wellek (*Torso a tajemství*, 404), ožívování mrtvých, navštěvujících půlnoční bohoslužbu, a jsou tam také ztuhlí mrtví. Na Sněžce stála tehdy ještě původní kaple, proměněná v hospic. Měsíc byl skutečně blízký úplňku, jenž byl roku 1833 30. srpna. Protože po parných dnech nastalo přechodné ochlazení, mohlo se projevit ve vyšších polohách i sněžením. (Mácha mluví o zasněžených temenech hor a o sněhu na horské louce pod Sněžkou.) Za těchto okolností nelze vyloučit z oblasti zážitků ani motýla. Tento motiv funguje jako předznamenání osudu jinochova: oba *musí*, jsou nuceni neznámou silou zahynout. — A. Pražák se domnívá, že scénérii vrchu, měsíce a kříže si Mácha zapamatoval z Klicperovy hry *Rod Svojanovský* (srov. též stať Fr. Cuřína, Klicpera a Mácha, *Naše řeč* 37, 1954, 208n.). Mácha v této hře později hrál, měl ve své knihovně vydání z roku 1821 a dokonce si vlastnoručně opsal dva vypadlé listy. (Výtisk s podpisem H. Mácha je v Kudrnově museu v Netolicích.) V Májí, roč. 2, 1904, 516 je reprodukována Máchova kresba, dnes nezvěstná: na vysoké skále stojí několik stavení obehnaných zdí (klášter, chrám?), na jejímž pravém kraji je kříž, rozdělující měsíc ve čtyři stejné části, jak o tom píše Mácha na konci Pouti. Arne Novák soudil, že do Máchova vědomí a do jeho básnické obrazotvornosti vstupoval neuvědoměle motiv z Novalisova plánu k druhému dílu románu *Heinrich von Ofterdingen* (Novalis *Schriften*, 1907, IV, 240); srov. k tomu závažné námitky v Králíkové knize *Poutí krkonošská*, Máchovy texty a máchovské apokryfy, str. 28n.

Uvádíme ještě některé souvislosti s jinými Máchovými texty nebo výpisky z četby, které mohou osvětlit genesis Pouti:

107, 2—20: *Veršovaný prolog* je přepracované širší znění básně *Pozdní večer*.

108, 8—11: *popis jinocha* srov. se začátkem *Světa smyslného*;

108, 31: *larvy ve snu* srov. s výpiskem (z 18. ledna 1833) z *Blätter für literarische Unterhaltung* (Dezember 1832, Nro 345) v *Zápisníku* (rkp. str. 2): „In dem Traume sah ich nichts als Larven, schöne Larven; aber alle ohne Augen. Und sie sollen jedermann sagen: seht, wie schön wir aussehen können, und hinter uns ist nichts als ein bischen giftiger Wurmfraß, der uns auch einmal zerstört.“ Výpisek je z recense Immermannovy dramatické trilogie *Alexis*, kterou napsal Willibald Alexis (vl. jm. G. W. H. Häring), autor historických románů.

Srov. též s dopisy neznámé dívky a s básní V svět jsem vstoupil.

109, 13: *zlaté sny mladosti jeho vrátily se zpět* srov. s myšlenkou v Zápisníku (rkp. str. 26): „Mé mladosti sny vrátily se sice zpět, než běda, teď vím, že to sny jen jsou a nic než sny.“

109, 30—31: *až poslední dech můj se mísí bude s červánky* srov. se záznamem v Zápisníku (rkp. str. 55) „leč až někdy poslední dech můj s růžovými červánky vzplane“;

110, 4—6: *ohlas od hor... opětoval danou dobrou noc, — dobrou noc* srov. s textem v Poznámkách (rkp. str. 12/13): „Jako stíny oblaků jdou přes pustá strniště stopy po sobě nenechávající, tak časové (minou) letí přes hlavy lidské, vzejde den, i vzejde květ, zajde den, usvadl květ, vyvstane noc, vysvitne hvězda, prchá noc i hvězda hasne, tak člověk se zrodí i vkrátce umírá, černá jej obklopí noc, zapomenutý leží v ouzském dřímaje lůžku, léč temnou pustou nocí že někdy zavzní: ‚Dobrou noc‘, již byl opozdělý dal poutník zesnulým, opětované ohlasem dutých skal po pustině rozlehlé.“

110, 6—21: *Slunce zašlo za temné hory... osněžená čela zmodralých hor... hledě v krajinu tichou... dlel na osamělém skalisku... pospíchající z pustých hor* srov. s výpiskem z Washingtona Irvinga v Zápisníku (rkp. str. 31): „Die untergehende Sonne. Schneeglanz neben tiefem Violett; Purpur und andere dunkle Farbtöne. Die unermeßliche Einsamkeit rings umher, die wilden Berge etc.“ Je to silně zkrácený a upravený výpisek z II. dílu Erzählungen eines Reisenden, z povídky Die Geschichte des Banditen Häuptlings (Berlin 1825, sign. Mus. 100b H 42, str. 181—182). Výpisek si Mácha červeně zatrhl na znamení, že ho použil.

110, 33—34: *štihlé sloupky, mistrovsky tesané, někde však již zpřerážené sochy* srov. s opuštěným zněním konce I. kap. menšího rukopisu Karlova tejna (verse R16);

115, 23: *hlučný spád vody* srov. s pozdějším zápisem „Jemu jsou spády vod — — — hlučem“ v Zápisníku (rkp. str. 104).

To jsou zhruba prvky, jichž bylo užito při komponování Pouti. Všechno nasvědčuje tomu, že Pout' vznikala delší dobu; v podstatě byla načrtnuta dřív, ale napsána byla v první fázi až po cestě do Krkonoš (podle Marinky se Mácha vrátil z cesty 6. září 1833, podle Lhotova dopisu K. V. Zapovi až 9.—11. září), kam byla dodatečně promítnuta. Název a prolog byl přikomponován až roku 1834.

Různočtení (neuvádějí se drobné odchylky v interpunkci, která byla na nesporných místech bez poznámky upravena podle R5): 107, 1—20 v R5 *chybí název a veršovaný prolog* / 7 mluvil takto, (podle K; *opravujeme proti 1. svazku, str. 198*)] mluvil takto; R12, mluvil takto

*O*1 / 24 mluvilo k sestře české] k sestře české mluvilo *R*5 / 27 vzdy]
vždy *R*5 *K* / léč] leč *R*5 *K* / 30 křidelkoma] křidelkama *R*5 *K* / 31
bouřlivý vítr byl zanesl] vítr bouřlivý byl odnesl *R*5, ví[t]r bouřlivý
byl zanesl *O*1, víchr bouřlivý byl zanesl *K* / 34—35 kvítí; — já jsem
pravil] kvítí; — já pravil *R*5, kvítí? — Pravil jsem *O*1, kvítí?“ — Pravil
jsem *K*; v *R*12 je slovo jsem *podtečkováno* / 108, 5—6 časem pohledaje až
roviny slezské] *chybí v O*1 a *K*, *haplografie* / 6 zrak svůj obracuje] zrak
svůj obraceje *R*5 *K* / 9 přilehaje] přiléhaje *R*5, přilehající *K* / 10—11
kolem bledých líc a pěkného čela. Modré oko] kolem bledých lící
<jeho>, broubených černými vousy, a modré oko *R*5, kolem bledých
tváří a pěkného čela. Modré oko *K* / 11 nevýslovnou prozrazovalo
touhu] nevyslovnou touhu jevílo *R*5, nevýslovnou jevílo touhu *K* /
13—14 ohlasem písně „Znáš-li tu zem, kde citrýnový květ“ atd.]
echem písně „Znáš-li tu zem“ atd. *R*5 / 16 hrobky králů českých
v chrámu] hrobky králů českých v chrám<ě>u *R*12, hrobky českých
králů v chrámě *R*5, hrobky králů českých v chrámě *K* / 19—20 na této
první své pouti seznal, že nevešel v takový svět] na této první pouti své
poznal, že ne v taký svět vešel *R*5 / 20 obrazotvornost] obrazotvornost
*R*5 / 22—23 zdobily věnci] zdobily věnci *R*5 / 23—24 byl by celý
láskou obejmul svět. Než] byl by cel<ou>yý <v náruč sevřel> láskou
obejmul svět. Než *R*12, byl by celou v náruč svou sevřel zem; než *R*5,
byl by celý svět láskou obejmul. Než *O*1 *K* / 25—26 kvítko v měsíčním
vzešlé luhu] kvítko v měsíčním vzešlé luhu *R*5, kvítko v měsíčním
luhu *O*1, kvítko v luhu při záři měsíční *K* / 26—27 vřelou mu ruku]
vřelou ruku jeho, *pak* vřelou mu ruku *R*5 / 29 lilie (*podle R*5)] Lilie
*R*12 *O*1, lilie *K* / 29—30 korunu stříbrobílou] korunu stříbrobledou
*R*5 / 109, 5 Hlas zvonů] Hlas zvonků *R*5 / 6 vzdy] vždy *R*5 *K* / 9 Oh
on ještě] o on ještě *R*5 / 14 myšlenka] myšlénka *R*5 *K* / 15 není hvězdou
jeho, (*podle K*)] není hvězdou jeho *R*12 *R*5 *O*1 / 19 ve zlatě večerním
(*podle R*5)] ve zlatě večerní *R*12 (*slovo večerní je na nové stránce*) *O*1,
ve zlatě večerní záře *K* (*opravuje chybu*) / 21 navzdy] navždy *R*5 *K* / 23
jejíž pustá tichost] jej<i>iž pust<ou>á tichost *R*5, jejíž (!) pustá ti-
chost *O*1, jejíž pustá tichost *K* / 26 mne ... probudí] mně... probudí
*R*5 / 33— 110, 2 jak bych nikdy nebyl šel po horách až usmívati se
budeš] *chybí v O*1 a *K*, *haplografie* / 3 usta má nikdy nebyla] nikdy usta
má nebyla *R*5, ústa má nikdy nebyla *K* / 8 vycházela slunce] vychá-
zel<i>a slunce *R*5 / 18 zapomenutý hledě] zapomenutý hledě<i>1 *R*5,
v labyrint myšlének pohroužen hledě *K* / 23 Vtom bily hodiny] Vtom
b<y>ily hodiny *R*5 *R*12, Vtom oznamovaly hodiny *K* / 25 zvuk zvonu
jejich] zvuk zvonů jejich *R*5, zvuk zvonu *K* / 31 napolou] polou *R*5 / 32
temeno její; (*podle R*5)] temeno její, *R*12 *O*1 *K* / 33 ke goticky vykle-

nutému vchodu (*podle smyslu a podle R₅, kde je však písmeno k v předložce ke napsáno poněkud jinak než obvykle*)] v goticky vyklenutému vchodu *R₁₂ O₁* (*písařská chyba*), k vchodu goticky vyklenutému *K* / vchodu,] vchodu; *R₅ O₁* (*v K k vchodu goticky vyklenutému;*) / **III**, 3 stříbrnice pozůstatky] stříbrnice pozůstatky *R₅*, stříbrnice pozůstatky *O₁* / 4 tu zase] ti zase *O₁*, a ty zase *K* (*omyl vzniklý tím, že v R₁₂ vypadá tu jako ti*) / 5–6 v sem tam pozůstalém skle] v pozůstalém sem tam skle *R₅*, v sem tam pozůstalém skle *K* / 8 štíhlé sloupky] štíhlé sloupky *R₅* / 9–10 stromů atd.] stromů a tak dále *R₅ O₁* / **II** nelzelo v světle] nelzelo v světle *pak* nelze⟨lo⟩ bylo v světle *R₅*, nebylo možno v světle *K* / 19 odpočívajících] odpočívajících *R₅* / 23 v nepokojném snu] v ne⟨s⟩pokojném snu *R₁₂*, v nespokojeném snu *O₁* / 24 vzdy] vždy *R₅ K* / 28 vstoupiv tedy] vstoupiv tehdy *R₅* / vstříc spěchajícimu] vstříc spěchajícimu atd. *R₁₂* (*zde končí první část R₁₂*) / **III**, 11–12 zdaliž i tyto neobživnou,] zdaliž i tyto neobživnou? — *O₁*, zdaliž i tito neobživnou? — *K* / 12–13 Ne, tyto neobživnou] Ne, t⟨i⟩yto neobživnou *R₅*, Ne, tito neobživnou *K* / 13 v té siní] v té sín⟨i⟩i *R₅*, v té siní *O₁* / 15 v předsiní] v předsín⟨i⟩i *R₅*, v předsíní *O₁* / 16 a neobživnou] a⟨le⟩ neobživnou *R₅* (*v Snu: ale neobživnou*) / 21–22 mdlé padalo světlo (*podle Snu*)] mdle padalo světlo *R₅ O₁ K* / 25 S napřaženou jeden stál rukou (*emendace, ve shodě s K*)] Napřaženou jeden stál rukou *R₅ O₁* (*těž Sen*) / 30 Mezi nesčíslným množstvím tím musíte (*emendace*)] Mezi nesčíslným musíte *R₅*, Mezi nesčíslným množstvím tím musíš *O₁ K Sen* (*ve Snu: t⟨ý⟩ím musíte*) / 33 navzdy] navždy *Sen O₁ K* / 33–34 přes tři hodiny] přes hodinu *Sen O₁ K* / **III**, 2 rozličné činil na ně otázky (*emendace*)] rozličné činil na ně rozličné otázky *R₅*, rozličné činil jim otázky *O₁ K* / 4 a jakýmsi tajemným] ⟨n⟩a jakýmsi tajemným *R₁₂* (*odtud začíná druhá, střední část R₁₂*) / 5–6 takže se hrůzou chvělo srdce jeho. —] takže hrůzou chvělo se srdce jeho. *R₅* (*zde končí druhá, střední část R₁₂*) / 6 Nežli tři hodiny prošly] Nežli hodina prošla *Sen O₁*, Nežli hodina minula *K* / 7–8 nad hluboko pode ním ležící krajinou (*podle Snu*)] nad hlubokou pode ním ležící krajinou *R₅ O₁ K* (*v O₁ K: pod ním*) / **II** i bolest] ⟨a⟩i bolest *R₅* / 14 nesly se v ucho jeho (*emendace*)] nesl se v ucho jeho *R₅ O₁ K* (*ve Snu těž zpěvy... nesl se*) / 15, 17 navzdy] navždy *Sen O₁ K* / 30 zajdem; — my zrosíme (*podle Snu, stejně v O₁ a K, tam bez pomlčky*)] zajdem“; — „My zrosíme *R₅* / 31 vykvětl (*podle Snu, stejně v O₁ a K*)] vykvětl *R₅* / **III**, 1 navzdy] navždy *Sen O₁ K* / **II** vzdy] vždy *Sen O₁ K* / shromažďoval (*emendace*)] schromažďoval *R₅*, schromážďoval *Sen*, shromážďoval *O₁*, shromažďoval *K* / 20 smutně plačice] smutně plačící⟨e⟩ *R₅*, lkajíce *Sen O₁ K* / při zdech] při zd⟨i⟩ech *R₅*, při zdích *Sen O₁*, při stěnách *K* / 20–21

s složenýma na prsou rukama (*emendace*)] složenýma na prsou rukama *R5 Sen Or*, se složenýma na prsou rukama *K* / 21 pak se zavřela síň i předsíň. — — — *R5*] zavřela se síň i přesíň. — — — * *R12* (*odtud začíná třetí část R12; ponecháváme znění R5, poněvadž Mácha tuto větu opsal ze Snu, když tam byl současně umístil hvězdičku označující konec té pasáže, která byla vynechána v R12*) / 22 Byla chladná noc] *Byla chladná noc *R12* (*s hvězdičkou, nový odstavec*) / 24 vysokosti] výsokosti *R5* / 32 ukazující] ukazujíc(i)(i) *R5* / 34 obešel poutník skalinu] obešel poutník (a) skalinu *R12* / 115, 1 Sněžka zmizela ze zraků jeho] Sněžka se zmizela ze zraku jeho *R5* / 13 hlučně a hrůzně] hlučně i hrůzně *R5* / 15 touha nevyslovná] touha nevýslovná *R5 K* / 17 v temný průchod. — —] v temný průchod. — — — *R5* / 23 spád vody] spad vody *R5* / 24 vlny říčné] vlny říčné *R5 Or* / 25 co zvučné lkání zvonů] zvučné (zvučně?) co lkání zvonů *R5* /

Opravujeme: 107, 8 slyšte!, 14 vaší, 23 sněžky, Slezko, 25 ptak, 108, 31 pouhe, 32 svych, 109, 32 vlasti, 110, 6 černy, 30 sněžky, 34 zprerážene, 111, 1 staly, 12 zdaly, 16 pravě, 32 jích, 34 slýchaval, 112, 6 (a dále) ním (8×), 23 tímto, 24 v postavě te, 113, 8 ležící, 9 naramnym, 12 Klášterní, 19 obrátil, 114, 4 (první slovo) stinové, 11 schromažďoval, 28 slabym, 31 neustálé, (spr. neustále), 115, 2 posleze, 20 skaly, 24 uspíval.

Literatura: A. Novák, Máchova Krkonošská pouť, LF 38, 1911, 226—244, 353—360; J. Thon, Máchův rukopis t. ř. Krkonošské pouti, LF 44, 1917, 348; B. Jedlička, Máchův rukopis t. ř. Krkonošské pouti a vydavatel z r. 1862, LF 45, 1918, 28; týž, Poznámky k dílu K. H. Máchy, ČMM 54, 1930; Fr. Krčma, K Máchově Pouti krkonošské, LF 60, 1933, 169 (o Máchově výpisku z Hoserovy knihy *Das Riesengebirge*, 1804); M. Zich, Pojetí snu v díle K. H. Máchy, Saturn 1, 1936, č. 2; A. Pražák, K. H. Mácha, 154n.; F. X. Šalda, O krásné próze Máchově, Torso a tajemství, 181n.; J. Orel (P. Eisner), Máchovo vtělení v tvar, Věčný Mácha, 1941, 176, i jinde časté zmínky; Fr. Krčma, doslov k hoříckému vydání Pouti krkonošské, 1942; týž, Několik poznámek k Máchově cestě do Krkonoš, Beseda 4, 1947, 256 (o směru cesty na Sněžku); týž, K. H. Mácha, Poutí krkonošská, Beseda 6, 1949, č. 5—6 (otiskuje znění *R12*, které objevil K. Janský roku 1941); K. Janský, Dvojí objev rukopisu Pouti krkonošské, Marginalie 22, 1949, 13; Janský-Králík, Text Pouti krkonošské a problémy textové kritiky u Máchy, Slovesná věda 5, 1952, 41—60; O. Králík, Historie textu, 22—25 (stručný obsah článku ze Slovesné vědy); týž, Tvůrčí proces K. H. Máchy a P. Bezruč, Slezský sborník 52, 1954, č. 4; K. Janský, K tvůrčímu procesu u K. H. Máchy, Česká literatura 3,

1955, 197 (odpověď na článek O. Králíka ve Slezském sborníku); O. Králík, O metodu tvůrčí práce Máchovy, Slezský sborník 53, 1955, 402—415; F. Vodička, Nový pokus o revisi textu Máchova díla, Česká literatura 4, 1956, 74n. (odpověď na článek Králíkův ve Slezském sborníku); P. Spunar, Paleografické poznámky k Máchovým rukopisům, tamtéž 1956, 83n.; O. Králík, Polemika či stanovisko?, Slezský sborník 54, 1956, 408—421; F. Vodička, Polemika bez stanoviska?, Česká literatura 4, 1956, 358n.; O. Králík, Pouť krkonošská, Máchovy texty a máchovské apokryfy, Olomouc 1957; F. Vodička, K. Janský, P. Spunar, Máchovy rukopisy a tzv. máchovské „apokryfy“, Česká literatura 6, 1958, 176n.

Str. 116

Sen. Ž (na rkp. str. 3—4, odtud otiskujeme).

Krasopisný opis kurentem zřejmě podle starší předlohy. Pouze název a dvě zmínky o Mníchu jsou psány latinkou. Zápis je podepsán a datován: *Psáno dne 14. ledna 1833. Hyn. Mácha*. Podle všech známek zdál se Máchovi sen na podzim roku 1832 (srov. zde na str. 314). Ale není také vyloučeno, že první odstavec koncipoval Mácha až kolem 12. ledna 1833, kdy četl podle Zápisníku po třetí Byronova Laru, který ho „pronásledoval jako upír“ (srov. Sabinovu Upomínku na KHM). Podrobnosti o souvislosti s Poutí krkonošskou viz v poznámkách k Pouti krkonošské (str. 314n.).

Různočení v Ž: 117, 4 díti mělo] d(á)íti mělo / 10 Ne, tyto neobživnou (podle předcházející věty a podle R5)] Ne, t(y)ito neobživnou / 22 S napřaženou jeden stál rukou (emendace)] Napřaženou jeden stál rukou / 28 množstvím tím] množstvím t(ý)ím / 118, 1 jako pohnuti] jako pohnut(i)i / 3 na otázky mé;] na otázky mé; *(první hvězdička Máchova) / 5 bude-li možné] v Ž zbylo jen možn, ostatek na okraji stránky chybí / 8 nad hluboko pode mnou ležící krajinou] nad hluboko(u) pode mnou ležící krajinou / 10 aniž jsem mohl dobře rozeznati] aniž jsem mohl (za)dobře rozeznati / 14 nesly se (emendace)] nesl se / 22 černé mračno] čern(ý)é mračno / 30 My však spáti budeme] (V)My však spáti bude(te)me / 34 — 119, 1 valícímu se davu,] valícímu se davu, (za mnou se táhnoucí povětrí) (doklad, že Mácha opisoval z předlohy) / 3 i sem mě stínové následují. I mluví (opravujeme)] i (j)sem mě stínové následují: „I mluví / 6 okolo tebe] (v)okolo tebe / 16 s složenýma na prsou rukama (emendace)] složenýma na prsou rukama / 17 síň i předsíň;] síň i předsíň; *(druhá Máchova hvězdička) /

Opravujeme: 116, 6 (a dále) Idea, 10 vypisují (spr. vypisují), 11 tímto, 16 poledním, 21 Pravě, 22 zmrtvěli, 23 jích, 25 klašteru,

27 kláštera, 117, 6 při zdí, 11 v té síni, 13 v předsíni, 14 pochovávaní, 24 mají, 27 mně (spr. mě), 34 jím, 118, 3 (a dále) jejích (3×), 9 bleském, 15 klášterni, 17 živi (spr. živí), 34 valicímu, 119, 3 mně (spr. mě), 9 zapalené, 10 schromáždíval.

Str. 120

Poutník. Ž (na rkp. str. 27, odtud otiskujeme).

Poutník je zapsán v Ž asi v rozhraní konce února a začátku března roku 1833 za předposledním číslem Mnícha (Splynula tichá noc) a před pěti znělkami. Zápis je pětikrát červeně přetržen šikmými čarami na znamení, že ho bylo ještě téhož roku použito v Pouti krkonošské (srov. poznámky na str. 314).

Různočení v Ž: 120, 7–8 zaslepujícím ozářený světlem] <zářícím> (*smazáno prstem*) zaslepujícím ozářený světlem / 9 co ztracený papršlek] <a> co ztracený papršlek / 11 okazujíc rukou] okazuj<e>íc rukou / 12 jinými k němu mluvil] <zdál se> jinými k němu mluvil / Opravujeme: ním (2×).

NÁVRAT

Str. 121

S (pouze oddíl I–III, bez motta; odtud otiskujeme), O15 (celé, bez označení kapitol, ale s mottem; odtud otiskujeme IV. oddíl a motto), K (jako v O15).

Podle všech známek bylo základní znění jen jedno. Avšak poněvadž O15 má navíc motto, je možné, že tu byly dva rukopisné začátky (O15 byl však nejspíše pořízen z S, srov. stejnou opravu v slově *zatím*, 123, 29), ledaže by byl opisovač Habránek motto v S vynechal, což je málo pravděpodobné. Je to podobný případ jako ve Valdeku nebo v Karlově tejně. Proti domněnce O. Králíka, že motto vytvořili sami vydavatelé, mluví to, že první a zejména druhý oddíl prózy psané starozákonním slohem je zcela v duchu motta; Mácha Pláč Jeremiášův znal, citátů z něho užil též ve Viasilu a v zlomku Slavné ticho panovalo.

Odchyly v K jsou vesměs vydavatelské, jediné znepokojující je odchylna ve IV. oddílu: *bez slova promluvení* (v O15: bez promluvení jen jediného slova), kde není vyloučeno, že K se vrátil k původnímu znění autorskému, porušenému v O15, resp. v předpokládaném IV. oddílu opsaném v S.

Arne Novák se pokusil datovat Návrat do období *po* Marince a *před* Náčrtem Máje (A. Pražák datuje Návrat na podzim roku 1833). Novákovo určení je nejasné. Marinka byla dokončena v květnu 1834, Náčrt Máje podle tehdejšího stavu bádání řadil Krčma do dubna

1834; teprve po Novákově studii dokázal K. Janský, že Náčrt Máje byl psán až v listopadu 1834. Je jisté, že Návrat vznikl po Herloszsohnově elegii na Prahu v almanachu Mephistopheles (vyšel roku 1833, Mácha jej četl asi v květnu téhož roku, srov. Zápisník, rkp. str. 31), jak správně rozpoznal již Voborník. Poněvadž tu jsou těsné vztahy motivické k Světu zaslému (zmenšování zeměkoule na puntík) a k intermezzu Marinky (Nešťastná zemi, hrob mne s tebou sloučí a nový opět v změněné na tebe mne vyvede postavě život, IV. oddíl), je pravděpodobné, že Návrat vznikl v období mezi Rozbrojem a Marinkou, tj. přibližně na rozhraní let 1833–1834; ovšem není vyloučeno, že mezi oddíly I–II a III–IV byla časová mezera.

A. Novák rovněž popírá ideovou souvislost IV. oddílu s oddíly předcházejícími a podezírá vydavatele K z nedbalosti, že připojil k Návratu cizorodý útvar. Novák byl částečně sveden kusým opisem S, kde IV. oddíl chybí. Rozpor mezi prvními třemi oddíly a oddílem posledním vidí hlavně v tom, že tam běží o matku Vlast z oblasti máchovského elegického vlastenectví, zde o matku Zemi, motiv příznačný pro pozdní dobu básníkovu. Na svém tvrzení setrval, i když byl upozorněn K. Janským na vnitřní souvislost III. a IV. oddílu (domov, rodiče, chaloupka otcovská).

Vysvětlení a poznámky k textu: *Text motta* je z Biblia Sacra, to jest Biblí svaté, vyd. z roku 1831. — Oddíl I: *Co čas se zrodil, syn hříchu hnusného*, srov. s básní Duše nesmrtelná; *biješ rázem*, tj. úderem, ve vztahu k srdci kamennému; *oddíl II* srov. s básní Hoj byla noc!; *oddíl III: na začátku* je výmluvná narážka na rakouského orla, vznášejícího se nad Bílou horou, *závěr* srov. s písní Nagy-Iday z Cikánů a s Boleslavem — „porosila ládné líce“, *oddíl IV: Byl pozdní večer*, srov. se začátkem Máje; *bez promluvení jen jediného slova*, srov. se Zápisníkem, rkp. str. 27: Der Gefangenenwärter... Tiše beze všeho promluvení (poznámka ke Karlovu tejně).

Různočení (nezaznamenáváme nové odstavce v K): 123, 1–6 *Motto chybí v S, v K je, ale chybí číselné označení veršů* | 12 anjel (*podle O15*) | anděl S K | 15 by zhltil | by pohltil K | 17 neníť mír ni pokoj | neníť míru ni pokoje K | 19 tvého záměru | svého záměru K | 20 věčné popluješ ku zkáze | věčně popluješ ku zkáze K | 24–25 přešla nad tebou provázejícího tě již od kolébky tvé času a století | *chybí v O15, haplografie* | 24 přešla nad tebou | nad tebou přešla K | 26 v rakev tě schvátí ten samý | v rakev tě uchvátí týž K | 27 outrpnosti | útrpnosti O15 K | 27–28 v lůnu svém s nouzí, s bídou, s zoufalostí zápasící syny své | v lůně svém syny své s nouzí, s bídou, s zoufalostí zápasící K | 29 nesmírné | nesmírného K | zatím | zat(i)ím S O15 (*v S oprava zřejmě*

pozdější), zatím *K* / 30 vzdy] vždy *K* / bezecitným] bezcitným *K* / 32 schvátí ten samý] uchvátí týž *K* / 124, 4 schváceném] uchváceném *K* / 7 otců svých;] otců slavných! *K* / 11 Pohaněnat] Pohaněnat *K* / 12 vyschnul pramen] vyschnul vyschnul pramen *S* (*písařská chyba*) / 21 ticho bylo] ticho vládlo *K* / 22 dvě perutě] dvě peruti *K* / 24—25 mihlo se světylko kolem šipkového keře] mihlo se světylko kolem šipkového keře *O15 K* (*v K* mihlo) / 25 ouzkou] úzkou *O15 K* / 27 nelzelo pro mlhu] nebylo pro mlhu lze *K* / 28 Opřený] Opřen *K* / 28 v břehu] na břehu *K* / 125, 8 zpěněnými vlnami] se zpěněnými vlnami *K* / 11 domov můj opustiv] domov opustiv *O15 K* (*Tímto člením se končí poznámky k oddílu I—III.*) / 16 já jsem seděl] já seděl *K* / 19 nímiž přikovaný] jimiž přikován *K* / 24 podával mně] podával mi *K* / 25 bez promluvení jen jediného slova] bez slova promluvení *K* / 26 navzdy žaláři] žaláři navždy *K* / 31 od bledého světla] v bledém světle *K* / 126, 1—2 ustavičný pád] ustavičným pádem *K* / 3 jedlí; zdál] jedlí. Dále *K* / 5 rodičové] rodiče *K* / 13 oblékáš] oblékáš *K* / 17—18 měsíc s tebou vypůjčenou dělí bledou slabou nadarmo zář] měsíc nadarmo s tebou dělí vypůjčenou bledou slabou zář *K* / 18 vzdy jen šerá obvívá] vždy jen širá ochvívá *K* / 28 tvorů tvých] tvorů svých *K* / 30 žel] žal *K* / Opravujeme: 123, 18 vystavímě, 23 né (2×), 25 provázejícího tě... časů, 27 bez outrpností, 124, 6 nad vlasti, 12 jejich, 125, 18, 24 úzkým, 26 vysokým, 28 úzkých, 126, 5 mojí, 11 koulí, 15 nešťastna země, 16 toužíš, 21 krvacející, 27 nešťastna matko, 27 citíš.

Literatura: J. Voborník, K. H. Mácha, 54; M. Hýsek, Bílá hora v české literatuře, sborník Na Bílé hoře, 1921; J. Heidenreich, Vliv Mickiewiczův, 108; F. X. Šalda, Mácha snivec a buřič, 14 a 25; A. Pražák, K. H. Mácha, 122; A. Novák, Mácha visionář, Sborník Literárněhistorické společnosti, 1937, 120n.; K. Janský, Marginálie k máchovskému sborníku, Literární noviny 9, 1937, č. 18; A. Novák, Několik metodologických poznámek k bádání máchovskému, Slovo a slovesnost 3, 1937; 182; K. Polák, Nová literatura máchovská, Naše věda 19, 1938, 284n.; K. Krejčí, O katu, velkém inkvisitoru a doktoru Hilariovi (v rukopise); J. Orel (P. Eisner), V mlhách, Kritický měsíčník 3, 1940, 25; O. Králík, Historie textu, 36—38; H. Granjard, Herloszsohn et Mácha, Revue des études slaves 30, 1953, 48n.

VPROVOD

Str. 127

R30 (odtud otiskujeme), *T* (Úvod povahopisný, str. 30—31, podle *R30*), *K* (str. 460—461, podle *T*).

Podle pravopisných zvyklostí je to jedna z nejstarších prozaických prací Máchových, psaná asi kolem roku 1830. Mácha tedy pomýšlel na obrázky z cest mnohem dřív, než se uskutečnily *Obrazy ze života mého*. Za jménem *Herder* je v rukopise nedopsaná řádka. Krčma právem soudí, že tam Mácha chtěl dodatečně vepsat ještě jiné spisovatele píšící o Čechách. Také na dvou jiných místech (za slovy *od vyřknutí a při každém*) jsou mezery pro dodatečné vpisky.

Opravujeme: 129, 3 Rozmili, 5, 25 již (3×), 5 slovní spisovatele, 6 někteří (2×), 6, 130, 7 méně (2×), 129, 6 štěstím, 7, 130, 3 způsoby (2×), 129, 8 tá práce, 10 Eneáš, 12 poslez, 12, 14 jini, 14 těž, 16 místech, 17 uzláště, 18 vyřknutí (*mezera*): „Že, každem, 21 kteří, 22 jejích, 25 již, zklamani, 130, 3 obyvátelů, způsoby, 7 Nežádam, méně, 8 ochotnosti.

OBRAZY ZE ŽIVOTA MÉHO

Obrazy ze života mého zahájil Mácha *Večerem na Bezdězu*, druhou částí je *Marinka*. Více obrazů již nenapsal, ale svěřil se prý Sabinovi: „Cho-vám v sobě valný sklad podobných obrázků. Až se jen z těch démonických živlů vymluví, které mne nyní ovládají, vrátím se opět k životu lidu. *Posud se mi jen výstřední strany jeho objevily, snad se i s obyčejnějšími spřátelím, až je poznám* (proloženo Sabinou; Upomínka na K. H. Máchu).

Je-li Sabinova zpráva věrohodná, bylo by možné se domnívat, že by byl Mácha pro další čísla *Obrazů* přepracoval *Rozbroj světů*, který by zapadal obsahově (třebaže je psán v třetí osobě!); rovněž snad původně zamýšlel zařadit sem *Obraz z Hvězdy*, jak můžeme soudit z kusého záznamu v *Zápisníku* na rkp. str. 52.

Obrazy nebyly již tak vlídně přijaty jako *Křivoklad*. Sabina o tom píše v článku *Novelistika a romanopisectví české doby novější* v *Kritické příloze Národních listů* (1864, 1, 359): „*Obrazy ze života mého* vzbudily již odpor. Měly sociální směr a pozadí, a hle — naše kritika! Že byly ze života lidu — vytýkalo se básníkovi, že prý hledá charaktery pro své novely na Františku a v Kateřinkách! Takž rozuměli aristarchové poesii, demokratismu a národnosti!“ — S první takovou, třebaže ještě velmi umírněnou odezvou se *Obrazy* setkaly už v *Květech*. Byly to *Obrázky ze života prazského*, otištěné měsíc po dokončení *Marinky* v č. 29 ze 17. července 1834, — autorem je asi Tyl. V lednu 1835 pak přinesly *Květy* Rubšovu črtu *Obrazy ze spaní mého*, kde je parodována scenerie (František) i verše (Ach, jen země jest má!). Není tedy divu, že po *Marince* ustala náhle další Máchova spolupráce v *Květech* do-

cela. Pět písní, uveřejněných v dalším ročníku 1835 (viz 1. svazek), měl Tyl v zásobě z dřívějšíka.

Str. 133

I. *Večer na Bezdězu*. R20 (odtud otiskujeme), T (Květy z 22. května 1834, č. 21, 167), K (Večer na Bezdězi; podle T).

V R20 je za rukopisným textem Večera (s plným Máchovým podpisem) připojeno krátké sdělení, v němž Mácha žádá Tyla, aby opravil, co uzná za vhodné. Tyl žádosti vyhověl, ale setřel bezděky některé charakteristické zvláštnosti Máchova slohu. V Květech byly pak provedeny v korektuře další opravy, patrně Filípkem, který Tylovi vypomáhal.

Večer na Bezdězu byl psán narychlo do půlnoci a tiskem vyšel 22. května. Cesta, o níž se Mácha zmiňuje ve sdělení Tylovi a jež je zajisté v souvislosti s cestou ke hrobu přítele Beneše (srov. dopis Loře, č. IX), uskutečnila se pravděpodobně o svátcích svatodušních, tj. 18. května na svatodušní neděli. Rukopis byl tedy napsán a poslán Tylovi krátce předtím. Tím padá dřívější domněnka, že Večer vznikl koncem března před velikonoce a že uveřejnění trvalo bezmála dva měsíce.

První dvě strany a část třetí strany (až k odstavci „Nade mnou plynuly...“) jsou zjevně čistopisem (text je psán ve dvou sloupcích, jako mají Květy české sazbu dvousloupcovou), odtud dál Mácha koncipuje přímo. Genese povídky má ovšem delší předhistorii. Krčma se domníval, že Mácha začal na povídku myslet již po návštěvě Bezdězu v srpnu roku 1832. S větší pravděpodobností však zárodky její koncepce spadají do druhé poloviny roku 1833. Na cestě do Krkonoš si totiž Mácha zaznamenal asi 20. nebo 21. srpna téhož roku (datujeme podle „Plánu“ v Zapisníku na rkp. str. 41) několik myšlenek a obrazů, jež se staly jádrem Večera; uvádíme je dále. Zápis „Lépe by bylo přirovnati“ srov. se začátkem Večera; Mácha zde posupul příměr dětinství a jinošství k večeru a k noci (místo k poledni a k večeru).

Genesi povídky dále osvětlují nebo s ní nějak souvisí tato místa ze Zapisníku:

Str. 15:

Die Freunde der russischen Nationalpoesie betrauern den frühzeitigen Tod des Baron Delwig, eines jungen, ausgezeichneten Dichters, der besonders im Ton des naiven, einfachen Volksliedes mit vielem Glücke gedichtet hat. Der diesjährige Almanach *Severnyje Cvety* bringt mehrere poetische Gaben aus seiner Verlassenschaft. Wir streuen ein von ihm im bezeichneten Ton und Maß des Volksliedes gedichtetes Blümchen auf sein eigenes frühes Grab.

Jenseits des Flußes ein stilles Dörfchen liegt,
 und durch das Dörfchen eine Straße sich schmiegt,
 eine Straße nicht breit und eben nicht lang,
 und führt euch durchs Dorf auf zwei Wege hinaus —
 der eine links euch zum Gottesacker bringt,
 wo unter Hügeln die stillen Toten ruh'n;
 der rechts, der führt in die weite Welt hinaus,
 wo mit den Türken jetzt kämpft der Christen Mut.
 Ich arme ich habe auf beiden geweint,
 auf beiden gab ich trauten Freunden Geleit;
 auf dem einen links, da folgt ich dem Sarg
 des Verlobten, den man zum Grabe trug,
 auf dem andern ritt fort der reisige Freund,
 und nickte zum Abschied mit dem Haupte mir.

Str. 26:

Lépe by bylo přirovnati zrození lidské ku polednímu než k jitru;
 tichost' polední a pak pokračování s díly dne; tak večer tušení a touha
 po tém, co jsme viděli odpoledne; noc nevěry a zoufání, s jitem se
 vrací slunce a pořád větší ticho, až v poledne člověk ztichne, slunce stojí
 nejvýše atd. [Třikrát červeně škrtnuto.]

Str. 40:

Roku 832 navštívil jsem Bezděz, byl jsem tenkrát — 21letý, —
 chtěl jsem říci 20letý, ale ach! — — člověk žije, den za dnem mizí,
 a než se nadá, pláče po zaslém letě. [Tužkou.]

Chrabrý pane z Kokořína! [Tužkou.]

Večer na Bezdězí. Měsíc v nové čtvrti, kouř nad Hiršbergem, jezera
 či rybníky. Jestřabí. V krásném oudolí pod Kokořínem jsou Češi
 i Němci, ještě zdržuje se česká řeč a vzdoruje tlačící nepřítelkyni, jako
 by líbozvuk její nerad opouštěl oudolí krásné. [Až k slovu Kokořínem
 je červeně přetrženo.]

Str. 42:

Na Bezdězí. Oblaky nade mnou co stáda beránků, za horami však
 černý, hustý mrak, temnější než stíny tmavé horní. Vítr zanášel sem
 tam již požloutlé listí. Krávy. Papršlek sluneční. Důha kus, jako obraz
 v černém rámu. Ostrůvek na jezeru Hiršberském, silnice — visky.
 Hřib. Za horami vycházelo slunce vzdálených světů; — naše zapadlo.
 Sám na noc v zříceninách. Tišeji a slavněji lesy hučely, z dálky pes a
 houkání. Mnohý list letěl dolu, bylo mu zde samotno, smutno, pusto,

aby zemřel mezi kvítím polním, jako králové, jen studené kamení
atd. ./ [Čtyřikrát červeně přetrženo.]

Str. 44:

Poslední zář protrhlým mrakem, kdy jsem šel dolu, u třetí brány;
kapličky, reflexe. Klekání u druhé brány. Hledaje odpočinutí a spaní
v hospodě, zabloudil jsem na hřbitov: „Kde pod mohylami tší mrtví
spí.“ Bradlec, Juristův spád. Kumburk. Křesání. Louč [?]. Hory.
Sněžka. —

Str. 54:

Chtěl jsem říci: Byla tmavá noc — však pryč s tím — nechci, aby
v spisu mém jaká temnost panovala, — proto počnu: byl večer šerý —
šerý ??? — ano, šero bude v mé povídce — tehdy: „Šero bylo atd. —

Vysvětlivky k citátům ze Zapisníku: *Des Mädchens Lied* je překlad
básně ruského barona Antona Antonoviče Delviga (1798—1831),
Puškinova přítele. Báseň přeložil též Čelakovský (Spisů básnických
kniha šestá, 1847). Verš *Wo unter Hügeln die stillen Toten ruh'n* přeložil
a citoval později Mácha takto: Kde pod mohylami tší mrtví spí.
Alfréd Bém ve studii K. H. Mácha a ruská literatura ukazuje, že ně-
mecký překladatel dodal básni Delvigově a zejména výše zmíněnému
verši romantický kolorit, který v originále není. (Sborník DP, 1937, 79.)
Mácha si vypsál báseň i poznámku z *Blätter für literarische Unterhal-
tung* 1832, č. 233, 988. Srov. též J. Arbes, K. H. Mácha, 1941, 279. —
Lépe by bylo přirovnati: opravujeme porad. — *Večer na Bezdězi*: psáno
tužkou na cestě do Krkonoš asi 21. srpna 1833 (podle plánu cesty na
rkp. str. 41); opravujeme tlačíci nepřítelkyní. — *Na Bezdězi*: opravuje-
me Beranků. — *Poslední zář*: pokračování předešlého zápisu (na str. 43
jsou dvě kresby); doplňujeme zkratky *zhé*, *ztí* a *Jurst*, Juristův, opravu-
jeme Kumburg. Oba zápisy jsou psány tužkou na cestách. — *Chtěl jsem
říci*: opravujeme tím.

Různočtení (Tylovy opravy — *To*, Květy — *T*): 133, 4 s večerem]
večerem *To T* / 5 divně to přichází] divno býti se vidí *To T* / 6 u mě]
u mně *R20*, u mne *T* / s večerem] večerem *To T* / a sice tak] tak sice
R20 pův. / uvykl] uvyknul *T* / 8 a tak se mně i] a tak se i *R20 pův.*,
a takto se mně i *To T* / 9 zdá; taktéž] zdá. Taktéž *T* / 10 četl] čítal
To T / 11 mladosti první] první mladosti *To T* / jitem] jitem (*pod-
trženo*) *To T* / jako by] rovněž by *To*, jakož by i *T* / 12 polednem]
polednem (*podtrženo*) *To T* / jako by se] <ž> jakož by se *To*, jakož by
se i *T* / 13 odpolední] odpolední (*podtrženo*) *To T* / večeru a noci]
večeru a noci (*podtrženo*) *To T* / 13—14 připodobniti, nybrž vzdy]
připodobňovati; vždy *To T* / 14 jako by se] že by se *To T* / 15 večer-

rem] večerem (*podtrženo*) *T* / noci] nocí (*podtrženo*) *T* / 134, 1—2 jako ji temná víc a více by kryla noc] jak ji temná víc a více pokrýje noc *To T* / 2 vzhůru vzhůru] zhůru — zhůru *To T* / jinoštvím; mládec] jinostvím; mladík *T* / 6 vzpíná] vspíná *To* / myšlenek] myšlének *T* / 9 v tím chladnější] tím v chladnější *T* / 10 posléz] posléze *To* / po dni] po dnu *T* / 14 uhlídá] uvidí *T* / v ní. — Po tém] v ní. Po té *To T* / polodne] poledne *To T* / 16 po práci své] po práci *To T* / 17 v stínu] ve stínu *To* / 18 dětských] děckých *T* / 19 tvorové] tvorové ⟨jeho⟩ *R20* / vpovzdálí] v povzdálí *R20*, v pozdálí *To T* / 20 v bezsenném] v bezsnivém *T* / 23 vzdy] vždy *To T* / 25 mé] mojí *To T* / 28 jaký] jakový *T* / 31 černé husté zapadaly mraky] černé, husté... *To T* / 33 Hirschbergský] hiršperský *T* / 34 stkvěl] skvěl *To T* / v slunečné] v sluneční *T* / 135, 1 Nad Hirschbergem] Nad Hiršperkem *T* / 2 rozevřev] rozevřev se *To T* / 3 zřícený hrad Jestřábí] zdrcený hrad Jestřábí *T* / 4 mořská] morská *T* / jako za] ⟨co⟩ ⟨jak⟩ za, *pak doplněno na* jako za *R20* / 5—6 vycházela slunce vzdálených světů] vycházelo slunce světům vzdáleným *To T* / před 8 ⟨Slunce zašlo⟩ *R20* / 10 krav.] krav. ⟨Za horami⟩ *R20* / 11 Po hoře...] *zrušen odstavec* *To T* / vítr] větríček *T* / požloutlé] nažloutlé *T* / 12 letěl dolů] ⟨d⟩letěl dolů *R20* / po hoře,] po hoře; *To T* / 13 v zříceninách] ve zříceninách *T* / 13—14 letěl odsud] letěl odsud ⟨aby⟩ *R20*, kvapil odsud *T* / 15 králové] knížata *To T* / 16 navrácení životu] navrácení životu, *To T* / 17 v náruči lásky] v náruči ⟨lidu⟩ ⟨mezi⟩ lásky *R20*, v náruči lásky *T* / 19 pohlédl jsem v zbořenou kapli] pohlédl jsem ve zbořenou kapli *T* / 20 hladkém] hladkém, *To T* / 21 kamení] kamení, *T* / 22 koupala] houpala (*tisk. chyba*) / v čistém papršku] v ⟨p⟩čistém papršku *R20*, v čistém poblesku *To T* / 24 vzdy] vždy *T* / vyhlídaly šedé hlavy] vyhlídaly hlavy šedých *R20 pův.* / 25 kobky své v tichou noc.] kobky ve tichou noc. — *To T* / 26 krále] mladého krále *To T* / 27 starou černou stavbou] star⟨ým⟩ou čern⟨ým⟩ou stavb⟨y⟩ou *R20* / menší] ⟨malá⟩ menší *R20*, nalezala se menší *To T* / 28 zamezovalo] zamezuje *To T* / 29 s ní] ⟨nad⟩ s ní *R20* / houpal] houpal⟨o⟩ *R20*, houpá *To* / 30 vzdy] vždy *T* / stálo] stojí *To T* / 31 poutníci na křížové] poutníci křížové *R20 pův.* / 32 pobožnost svou] svou pobožnost *T* / Vycházím] *odst.* *To* / 33 po utichlé vsi] ⟨v⟩ po utichlé vsi *R20* / 34 v stínu] ve stínu *To T* / 136, 1 před svatým obrazem] ⟨ležel⟩ před sv. obrazem *R20* / 2 podepřená] podepřena *T* / 4 dětská] děcká *T* / 5 děťátko] děcko *T* / složené] složeno *To T* / 7 zvonku (*podle T*)] zvonků *R20* / k modlitbě] na modlitbu *To T* / 8 Vzhlednu vzhůru] Zhlednu zhůru *To T* / 12 „Kam tak pozdě] *bez odstavce* *T* / 13 dutým hlasem] hlasem dutým *To T* / 14 já jsem kráčel] já kráčel *To T* /

15 byl jsem] octnul jsem se *To T* / 16 Stojím] Zastavím *To T* (*v T bez odstavce*) / 16 zdi; tuto] zdi. „Tuto *T* / 16—18 tuto jest hospoda, zdálo se mi, neb právě tak ohražená byla hospoda až rozeznati] hospoda,*) <myslím sobě> <zdálo se mi, neb>: „zde odpočinu až rozeznati (*část věty*: *) zdálo se mi, neb až rozeznati je *dodatečně připsána s hvězdičkou na konci stránky* — zde ř. 24 — *za slova hospodu mou.*) *R20* / 17 neb právě] neboť právě *To* / ohražená] ohražena *T* / 19 odpočinu v pevném snu po dnešní pouti] odpočinu po dnešní pouti *R20 pův.* / pouti mé] pouti *To T* / 21 hřbitova,] hřbitova <. Zaražený vrátím>, <„Kde> *R20* / 22 tiší] tiší *T* / 23 Zaražený] *v T bez odstavce* / teprv] teprva *T* / 24 hospodu mou] hospodu *To T* / 25 byl jsem] stál jsem *To T* / 26 jsem se na noc] jsem se byl na noc *To T* / 27 byl nový hrob] černal se nový hrob *To T* / 28 růvku] rovečku *To T* / Opravujeme: **133**, 5 mně, 7 počatek, **134**, 22 považují, 28 jaky, **135**, 30 čtrnácté (m. čtrnácte), **136**, 12 Táži se, 15 kratkou, 16 zdi, 23 vrátím, 29 dale.

Vydavatel *K* se opřel o otisk v Květech a provedl další změny, ale v několika málo případech se vrátil k znění rukopisnému: **134**, 2, 6 vzhůru (m. zhůru, 3×), 25 mé (m. mojí), **135**, 4 mořská (m. morská), **136**, 4 dětská (m. děcká), 5 děťátko (m. děčko), 23 teprv (m. teprva) a zavedl odstavec 12 „Kam tak pozdě...; důkaz, že *K* alespoň v některých případech přihlížel k rukopisům.

Literatura: A. Bém, K. H. Mácha a ruská literatura, Sborník Literárníhistorické společnosti, 1937; A. Pražák, K. H. Mácha, 177 (s datací Večera do roku 1833).

Str. 137

II. Marinka. T (Květy české, č. 23—25 z 5., 12. a 19. června 1834; odtud otiskujeme), *K* (podle *T*).

Rukopis Marinky se nezachoval, jen z prvního dějství máme rukopisný náčrt obrázku Kanálské zahrady *Vale, láska ošemetná!* (*R26*; viz popis pramenů).

VALE, LÁSKO OŠEMETNÁ!

ADIEU! LEBE WOHL!

Stará píseň. Má známou notu.

Jaké hemžení lidstva rozličného? — Strakatý ženský šat míhá se temným oblekem mužským. Vpravo vlevo pozdravování a poklony. — Kanálská zahrado! tvá sláva znovu se zdvíhá obživlými stromy; — krásotinky pražské znovu k obvyklým se do tebe hrnou schůzkám! — Tuto hrdě si vykračuje dáma v opeřeném klobouku po boku štíhlého jonáka zakrucujícího si krátká mladá vousiska a řinkajícího dlouhýma

ostruhama; tamto ještě hrději se prochází nějaká paní kuchařka ve velikém čepci po straně vojákově; zde zas hustým tlumem se tlačí měšťská dcerka v ještě větším klobouku s řeznickým tovaryšem; tamto dav studentů se valí za dlouhou řadou nastrojených dívek a právě podle vůle své v největší je dostihnou tlačenci, šťastný jedenkaždý, že aspoň o šat neb o ruku své milenky lehkým dotknutím mohl zavaditi. — Jaké to hemžení lidstva rozličného? — A nad celým četným sborem láska rozprostírá perut svou, jako hudba po celý den před kašínou uprostřed zahrady hrající poslední názvuk, jako jasný večer růžové červánky nad zelenými zahrady stíny po dnešním parném dni.

Různočtení v R26: Tuto] T(am)uto / štíhlého jonáka] štíhlého (pa)jonáka / dlouhýma ostruhama;] dlouhým(i)a ostruhama; (či ostruhami); / nějaká paní kuchařka] (děvečka) nějaká paní kuchařka / jako hudba po celý den před kašínou uprostřed zahrady hrající poslední názvuk] jako poslední názvuk hudby před kašínou uprostřed zahrady po celý den hrající pův., pak upraveno hudby na hudba a pomocí značek přeřazeno (v Marince: jako hudba, po celý den uprostřed rozlehlého místa před kašínou hrající, poslední názvuk nad obsazenými stoly) / jako jasný večer] (pod zelenými) jako jasný večer / Opravujeme: názvuk.

V tomto autografu jsou autorské opravy. Podle jeho posledních slov „po dnešním parném dni“ usoudil Krčma, že náčrt má povahu deníkového záznamu, pořízeného ihned po návštěvě Kanálské zahrady v květnu, avšak nikoli, jak se domníval, roku 1833, nýbrž 1834, bezprostředně před napsáním Marinky. Podle R26 bylo možné v několika případech rekonstruovat původní znění, neboť Marinka byla nepochybně upravována Tylem i korektorem jako Večer na Bezdězu, — zdá se však, že v menší míře. A. Vyskočil si povšiml časového rozporu obou dějství Marinky (první se odehrává v květnu, kdežto druhé *den nato, v srpnu*); Krčma jej vysvětluje dost pravděpodobnou domněnkou, že Mácha nadšenou oslavu máje v prvním odstavci prvního dějství přejal — podobně jako popis Kanálské zahrady — také z jiného náčrtu, dnes už neznámého.

Koncem února nebo začátkem března 1833 zapsal si Mácha do Zápisníku na rkp. str. 27 cyklus pěti znělek a asi v listopadu 1833 jej doplnil šestou znělkou Tichý jsem na rkp. str. 56. Potom použil znělky Vzešel máj za *Ouverturu* Marinky a po menší úpravě dvou dalších znělek (Ještě jednou a Tichý jsem, v Marince Teď jsem tichý) ve *Finale*. — Rukopis písně Marinčiny *Tam na hoře holoubátko* je také v Zápisníku na rkp. str. 64, na konci oddílu z roku 1833. Před touto písní je však po-

znamenáno datum: 20. ledna 1834. Marinku Mácha dokončil až před uveřejněním, snad až koncem května 1834. To by mohlo být zároveň druhé řešení pro vysvětlení zmíněného časového rozporu obou dějství.

Povídka vypadá, jako by byla básníkem alespoň zčásti prožita. Autor na své tzv. „pouti krkonošské“ skutečně navštívil v Radimi u Jičina těžce nemocného přítele Jana Beneše (podrobnosti viz v Jan-ského Životopise v kapitole o spolužácích a o Obrazech). Kréma dokonce zjistil, že v neděli 11. srpna 1833 byly dvě bouřky, ve dvě a v pět hodin odpoledne, a domnívá se, že Mácha zaměnil 11. srpen 10. srpnem (Bylo opět po bouři). Zdá se však, že žádné z těchto dat nesouhlasí, protože cesta do Krkonoš, o níž se mluví v Marince (večer před odchodem mým na pouť v hory krkonošské ..., Zítra odcházím na dalekou pouť ...), se neuskutečnila 11., nýbrž podle Plánu v Zápisníku (rkp. str. 41) až 20. srpna 1833. Také doba návratu z cesty 6. září není, jak se zdá, naprosto spolehlivá, poněvadž Květoslav Lhota píše v dopise z 6. září 1833 K. V. Zapovi, že Mácha byl 3. září v Miletíně a hodlá se vrátit domů mezi 9.—11. zářím.

Ed. Hindl tvrdil, že popis Marinky „jest prý vlastně popis Lořin, leč Marinku Mácha líčí jako dívku velké, štíhlé postavy, kdežto jeho Lori byla postavy velmi drobné“ (B. Hindlová, Vzpomínka na K. H. Máchu). — Dobově oblíbené jméno Marinka bylo Máchovi i osobně blízké: nedlouho předtím se rozešel s benešovskou Marinkou Stichovou. Pro nemocnou dívku mohl být i jiný model, neboť koncem ledna 1834, tedy v době, kdy koncipoval Marinku, vypisuje si Mácha do Zápisníku (rkp. str. 74) ze Sommrova zeměpisného almanachu z roku 1832 z článku Die Insel Madeira také tuto větu: „Nichts geht über das herrliche Klima, welches *Schwindsüchtigen* so gut zuträglich ist“ (podtrženo Máchou). Protože také Marinka Stichová zemřela, sice až roku 1853 ve věku 43 let, na souchotiny, domnívá se i z jiných důvodů Jan Hertl (asi zcela neprávem), že obě Marinky jsou totožné. Blíží viz v poznámkách k dopisům neznámé dívce v 3. svazku.

Zajímavý detail obsahuje malý Máchův rukopisný lístek, psaný kurentem a dnes přivázaný k O15: „Byl večer přede dnem odchodu mého. Deštivé oblaky přeminuly[,] (brzo zacházející slunce) jen zřídka těžké kapky tvořily malá kolečka po tiché Vltavě a blížíci se kvapně k západu barvilo slunce prchající mraky.“ (Srov. s odstavcem Přesl den a večer nastával, zde str. 147.) Pod tím je napsáno výrazně latinkou:

?

(snad.) Mé L.[ori] na cestě do Litoměřic.

Slůvko snad je napsáno dodatečně a zdůrazněno nahoře připsaným otazníkem — to znamená, že už tehdy Máchu mučila žárlivá nejistota.

Povídka má, jak praví Voborník, ráz jakési snahy osvobozovací. Hrdina nemiluje osobu, nýbrž mignonský zjev chovaný v obraznosti. V. Jirátek pravěm domnívá, že tu máme před sebou typicky *žádoucí sen*, v němž básník ztotožňující se s hrdinou udělal vše, aby mu dodal zdání věrohodnosti.

Vysvětlení a poznámky k textu:

- 137: *Vale, láska ošemetná! Adieu! — Lebe wohl!* (Sbohem! — Žij blaze!) je začátek makaronské pouliční písničky, oblíbené za doby Máchovy i dříve. Tehdejší čtenář, jak soudí shodně K. Janský a J. Polák, vnímal povídku uvedenou groteskním mottem, jež bylo jistě někomu adresováno, na pozadí dalších slok písň. Nejstarší znění písň z roku 1786 našel K. Janský; Krčmovi se podařilo zjistit několik pozdějších variant ze začátku minulého století a nápěv zapsaný J. E. Jankovcem. Protože pozdější varianty jsou vesměs porušeny, otiskujeme zde nejstarší znění:

Nová píseň

Nevěrnost milenky od mládence předhazovaná.
V Praze, u Karla Samma, 1786.

I

Vale, láska ošemetná,
adio, lebe wohl!
Přestává upřímnost všecka:
denn du bist Falschheit voll.
Dein Herz ist plné hořkosti,
du bist beze vší starosti,
es freuet mich, daß ich schon bin
zbaven tvojí zlosti.

2

Co to za smutnou novinu
hör' ich zu dieser Stund',
zajistě jest můj jediný,
mein allerliebster Mund;
nein, nein, ich zweifle velice,
daß er so změnil své srdce,
wenn er es aber wirklich sei,
poslechnu jej přece.

3

Ejhle tedy podvodnice,
 weiche von mir zurück;
 před oči mně nechoď více,
 suche dir weiter Glück.
 Bei mir findest kein milosti,
 ich bin satt tvé bezbožnosti,
 deine grausame Sklaverei
 nemohu dyl sněsti.

4

Nyní jsem, světe, poznala,
 daß er schon sicher ist:
 mé srdce, co jsem dělala,
 daß so erzürnet bist,
 nein, nein, du glaub' nicht každému,
 ich schenke mein Herz žádnému,
 du bist mein Trost und Freund allein,
 jenom nevěř všemu.

5

Nemysli, že jsem naveden,
 ich hab' es selbst gesehn,
 neb již byl skoro bílý den,
 sah ich ihn bei dir stehn;
 du mit ihm líbě rozmlouvat,
 er dich wieder hubičkovat;
 und was noch mehr, das sag' ich nicht,
 darmo si zlost dělat.

6

Již poznávám, že jsem vinná,
 um Gnad' will ich bitten:
 neb se to více stát nemá,
 ich werde mich hüten:
 du bist erster a poslední,
 mein Trost a mé potěšení,
 verzeihe mir nur diesmal
 a na mne pohledni.

Líto by mně toho bylo,
 wenn ich dich lieben soll;
 neb kdyby to první bylo,
 sage dir weder Wort:
 so geschieht schon na tisíckrát,
 nein, nein, to se nemůže stát,
 ich hasse dich in Ewigkeit,
 adio, nech mne tak.

- 137: *Sklesna v prach za sluncem rozstru ruce* — v Květech bylo chybně vytištěno *roztru*. Tato tisková chyba byla jednou z příčin roztržky s Čelakovským (srov. poznámku k znělce č. 3 a k Řeči). Tyl se zastal Máchy v Květech 1834, č. 47, str. 390.
- 138: *sladkost prvního políbení* — srov. Zápiskník na rkp. str. 55: V prvním políbení, hned jako i k rozloučení.
- 139: *písně slavíka opěvujícího lásky žel* — srov. se začátkem Máje. *Popis žebráka* — srov. s popisem starce v předposledním odstavci Kláštera sázavského.
- 142: *Intermezzo* — srov. s posledním odstavcem Návratu: hrob mne s tebou sloučí a nový opět v změněné na tebe mne vyvede postavě život...
- 144: O podobizně *Mignony* píše Sabina v Úvodu povahopisném (str. 14): „Nade všechny charaktery Máchu vábila ideální Mignon, i byl se tak zadumal v podivný tento ráz člověctví, že po dlouhý čas obrazivost jeho v koleji Mignony meškala. Náhodou stalo se, že jakýsi obraz, ideální podobizna Mignonina veřejně vystavena byla v jednom skladu uměleckém v Praze. Mácha ledva o ní zvěděl, spěchal ji uzříti a po několik týdnů každodenně nejméně půl hodiny před obrazem tímto strávil, často se vyjádřujíc, že na zádumčivém vzhledu Mignony a na malých perutích [ve skutečnosti jsou velké!], jimiž ji umělec ne bezprávě byl ozdobil, duch jeho nejkldnější spočívá.“ — Mácha viděl litografii kreslířky Charlotty Speck-Sternburgové. Protože kreslila na litografický kámen přesně podle obrazu (barevného), vyšla kresba v litografii obráceně. Reprodukce litografie je ve Strejčkově vydání Marinky, Topič 1929, v II. svazku Janského vydání Díla K. H. Máchy, 1949 a v Životopise.

Poněvadž do textu jistě zasahoval Tyl v rukopise a Filípek v korektuře, uvádíme do původního stavu místa, v kterých můžeme zásah

bezpečně předpokládat, zejména ve srovnání s Večerem na Bezdězu, s rukopisem *R26* (Vale, láska ošemetná!) a se Zápisníkem. Restituujeme tedy podoby *libý, Lůna, myšlenka, nasledovati, nasledující, strůny, usměch, vraskovitý, zdvihati, krkonoský, množství, mužský, pražský* místo *libý, luna, myšlénka* (v *Květech* je kolísání), *následovati, následující, struny, úsměch, vráskovitý, zdvihati, krkonoský, množství, muzský, prazský*.

Různočtení: **142**, 3 obě (*podle M a Ž*)] obé *T* / 17 ach a (*podle M*)] ach! a *T* / zem bude má (*podle M*)] země bude má *T* / **144**, 6 s hlavou (opřenou)] hlavou (opřenou) *T* / **153**, 13 vznik ni žití (*podle Ž*)] vzniku, žití *T* / 22 zavěšená (*podle Ž*)] zavěšena *T* / 29 vzdechne (*podle Ž*)] zdychne *T* / **154**, 4 rosné? (*podle Ž*)] rosné! *T* / Opravujeme: **138**, 1 ponejprvé, **140**, 3 nastoupí; (středník na čárku), **141**, 9 listem tímto — (doplňujeme pomlčku), **147**, 26 broubení, **148**, 20 pronesi, **151**, 26 děcká, 30 děckou.

Literatura: J. Voborník, K. H. Mácha, 43; A. Vyskočil, Máchova Marinka, v knize Básníkova cesta, 1927, 44n.; Ant. Procházka, K vlivům K. H. Máchy u některých literátů soudobých (Z ohlasů Máchovy Marinky), Zvon 31, 1931, 341, 356; K. Polák, Mácha a Goethe, ČMF 19, 1932, 42n.; A. Pražák, K. H. Mácha, 128—130; K. Polák, poznámky k školnímu vydání Máchova Máje a Marinky, 2. vyd., 1938; Ferd. Strejček, K historii Marinky-Mignony, v doslovu k Máchově Marince, Topič 1939; Jan Fárek (P. Eisner), Mácha výtvarník a režisér, Literární noviny 12, 1939, 205; Emil Felix, Milenky českých básníků, 1940, 212n.; Fr. Kréma, Máchova oblíbená píseň Vale, láska ošemetná!, Beseda, Železný Brod, 2, 1941, č. 3, 7—8, též separát; V. Jirátko, Uprostřed století, 1948, 136; Jos. Polák, Povaha disonancí v Máchově Marince, Slovesná věda 4, 1951, 46; J. Hertl, Mácha a Marinka ze Želetinky, Slovesná věda 5, 1952, 189n. (ztotožňuje Marinku s Marinkou Stichovou); K. Janský, Obrazy ze života mého v Životopisu 1953, 194n.; O. Králík, Máchovské rukopisy v Umělecké besedě, ČMM 77, 1958, 354 (pokus o důkaz, že autorem *R26* a řady jiných rukopisů je Sabina, nepřihlíží k paleografickým zvláštěnostem *R26*; srov. zde v popisu pramenů).

SATIRICKÉ ZLOMKY

Str. 157

Řeč. R19 (odtud otiskujeme), *T* (Úvod povahopisný, str. 100—102, podle *R19*), *K* (podle *T*).

R19 je po pravé straně nepochybně někým ostřížen, takže na sudé straně chybí u vsuvek několik začátečních písmen. Je psán kurentem s četnými autorskými škrty a vsuvkami, některá slova latinkou; jsou to

1., 3. a 5. řádek nadpisu, obě motta, slovo „nesnědly“, věta „Jsou mnohé věci na zemi, o kterých se nic nesnilo naší filosofii“ a slova latinská. Otiskujeme zde kursivou jen slova podtržená a slovo „nesnědly“. Sabina uveřejnil tuto práci jazykově upravenou v Úvodu povahopisném, vydavatel *K* opravy ještě rozhojnil, ale přihlížel snad k rukopisu (tiskne kursivou některá slova psaná latinkou). Na několika místech se *T* a *K* přidržují původních rukopisných znění, potom škrtnutých a opravených.

Opouštíme dřívější názor, že tato satira, namířená na Čelakovského, vznikla po jeho útoku na Mácha; domněnka povstala tím, že Řeč byla Sabinou počínaje časově spojována s Dudákem (viz dále). Soudě podle narázek na zaniklý časopis Jindy a nyní a podle nadpisu, vznikla Řeč na začátku roku 1834, když se Čelakovský ujal řízení České včely. Mácha práci nedokončil (snad na Tylův pokyn), čímž by se vysvětlila poznámka „pro pana redaktora“ v Dosloví ke Křivokladu: „a tedy i tenkrát pravdě stížností mých, že veselým slohem, cokoliv píše, se mi nezdaří, bude dosloví toto důvodem snad novým“ (podtrhl K. J.).

Vysvětlení a poznámky k textu:

157: *Motto 1* z dramatu Maria Stuart od Slowackého (akt II, scéna 2) zapsal si Mácha do Zápisníku na rkp. str. 59, *motto 2* ze Shakespearova Hamleta (I. jedn., 5. scéna) mohl číst v záhlaví obřadní části Dziadů od Mickiewicze.

158: *čepičkou ... ozdobenou dlouhým červeným perem* — srov. se Zápisníkem na rkp. str. 1: „dráteník vyhlíží červeně, a plamínek, jak by za kloboukem šlehalo mu červené péro“.

několik řádek z počátku předmluvy páně Kollárovy — Mácha tím patrně naráží na toto místo: „On sám (tj. Kollár) sice takovou báseň za nedokonalou pokládá, která komentář potřebuje; mezitím přece často i tu, ne tak na spisovatele, jako na čtenářstvo a jiné okolnosti vina padnouti může. U jiných vzdělaných národů, např. Anglů, Francouzů, byly by ovšem tyto výklady zbytečné a bohdá že někdy i u našich potomků budou.“

množství drvoštěpů, vozíčkářů... — srov. se Zápisníkem na rkp. str. 55: Flašinetláři. Hadrnice. S pískem. Jablečnice. Drvoštěpové. Nosičky. Vozíčkáři. Trakařníci. Fiakristé. Husařky, Vaječný trh. Barvířský ostrov. Střelecký ostrov. ...

Různočtení (z *T* a *K* uvádíme jen nejdůležitější): 157, 21–23 „Jsou mnohé věci na zemi, které ... mělo státi:] *chybí v T a K, haplografie* / 158, 2–3 oděný, na hlavě blýská žlutou čepičkou] oděný, na hlavě

⟨maje⟩ blýskaje žlutou čepičk⟨u⟩ou *R19*, oděn, maje na hlavě blýskavou žlutou čepičku *T K / 5—6* na čele maje napsaných několik řádek] na čele ⟨jsem měl⟩ maje napsaných několik ⟨začát⟩ řádek *R19*, na čele měl jsem napsaných několik řádek *K / 10* na širokém stole] na širokém stole ⟨na němž⟩ *R19 / 10—11* naň povýšeným; a to] naň po⟨sta⟩vyše-
ným; a to *R19*, *chybí v T a K / 13* nebude však se nad ním] ne však tak se bude nad ním *R19 pův. / 14* se byl vznesl); ten] se byl vznesl) [⟨a nad⟩ ním nahoře se [?] držeti,) ten *R19*, se byl vznesl, a nad ním nahoře se chtěl udržeti), ten *T K / 15* nic o tom nevěda, v takovýto oblek chodí] nic o tom ⟨něb (?)⟩ nevěda, v takov⟨ém⟩ýto oblek⟨u⟩ ⟨b⟩ chodí *R19 / 15—16* vstrčený, a sice tak hluboko] tak hluboko vstrčený *R19 pův., pak přečíslováno a doplněno / 16—17* Na tom tehdy] ⟨Tak dal⟩ Na tom tehdy *R19 / 22* při veřejných řečech] při ⟨sezeních⟩ veřejných řečech *R19*, v *T a K chybně věcech / 27* mezi zuby] mezi zub⟨am⟩y *R19 / 28* Vedle prvního] Vedle ⟨něho⟩ prvního *R19 / 33* Za těmito se rojilo] Za těmito ⟨stálo⟩ se rojilo *R19 / 159*, 10 Švihna šnipku pověřím] Luskna prstami *K / Opravujeme: 157, 21, 22, 24* naši, 23 výtýkati, 158, 6 paně, 10 klekádkem, 13, 14 nad ním (2×), 18 mojích, 20, 24 Schromáždění, 31 tímto, 159, 8 veřejnem, 8 (závorky nahrazujeme pomlčkami).

Literatura: J. Arbes, *Máchovsatirickénáběhy*, Paleček 14, 1886, 142 (přetištěno v knize K. H. Mácha, 1941); A. Veselý, *Mácha a jeho odpůrci*, Česká revue 1912—1913, 26n.; M. Szykowski, *Polská účast*, 90.

Str. 160

Dudák. T (Úvod povahopisný, str. 102—104; odtud otiskujeme), *K* (podle *T*).

V *K* je text jazykově upraven.

Jako *Řeč* je i tato práce zahrocena proti Čelakovskému, a to za jeho článek v České včele z 11. listopadu 1834, 355, kde Čelakovský napadl Máchu pro tiskovou chybu v Overtuře Marinky (*roztru* ruce m. *rozstru*) a psal o básníkovi „s rozetřenýma rukama“. Satirická stylisace Čelakovského jako dudáka má pravděpodobně přímý podklad v jeho polemice s Tylem v České včele z 25. listopadu, č. 47: „Kdo psáti může na jedné stránce a dává si přitom napozor: ...hodno-li uchýleníčko opravy a důtků (dudky na takové písaře!)...“, kde užil formy ‚dudky‘ ve významu ‚důtky‘; slovo však mělo také význam ‚dudy‘. Kromě toho toto slovo také velmi snadno vybavovalo připomínku Čelakovského jako strakonického rodáka a autora Ohlasů. Dudák se zdá být také jen nedokončeným náčrtem. Shodně s Máchou zaútočil na Čelakovského v posledním čísle Květů roku 1834 Erben satirou Dobrodružství cestujících, otištěnou pod šifrou J. E.

Str. 163

Cikáni. R21 (jen první dva odstavce 1. kapitoly, bez nadpisu a bez označení kapitoly), O6 (Schulzův opis z roku 1851, odtud otiskujeme), O16 (Žel, slučující dvě písně z 2. kapitoly, a Nářek cikána, píseň z 3. kapitoly: Běhá jelen po lučinách), L (Lumír 1851, jen kap. 1—7), C (první vydání z roku 1857), K (podle C).

Z textově kritického hlediska nutno dále přihlížet k autografu *Přísahy* (R18), datovanému 27. října 1833, jež byla převzata místy doslovně do 10. kapitoly *Cikánů*. Přísahu otiskujeme za textem *Cikánů*.

Máchovy vlastní záznamy o práci na *Cikánech* jsou v *Deníku* z roku 1835 — první dne 22. října: „Ráno jsem psal v posteli až přes dvanáctou hodinu na *Cikáních*...“, druhý dne 4. listopadu: „Doma jsem psal *Cikány*.“

V lednu 1836 psal Mácha Hindlovi: „Na požádání pana kněhkupce Neureuttra dohotovil jsem román *Cikáni*; cenzúra však jej nepropustila — neví žádný proč. Já jsem šel k p. Zimmermannovi — cenzorovi — a jsme spolu tak za dobré, že mi slíbil, abych se nestaral, že tomu pomůžeme a že projde, — jen abych posečkal nějaký čas a zatím vydal svou báseň; — hodlám tedy *Máj* co nejdříve dohotoviti...“

Mácha tedy dokončil *Cikány* asi v listopadu nebo v prosinci roku 1835. Avšak jako v jiných případech má jejich geneze delší předhistorii a lze ji sledovat v zápisnících. Už na rkp. straně 1 *Zápisníku* je v odstavci o Puškinovi tato zmínka: „*Cikáni* (viz přeloženo v *Čechoslavu*, str. 12).“

Dále na str. 9:

...Tiere und Menschen, alles lebt und wohnt unter den Zigeunern gemeinschaftlich und nährt sich gegenseitig ohne Unterschied der Race; der [junge] Hund hängt am Mutterschweine, das Ferkel an der Hündin etc. Weiber und Kinder haben keine [andere] Hülle als ihre langen dichten und schwarzen Haare; wozu auch Kleidung, wenn man wie sie, gleich den Elementen wild und grimmig, Mann gegen Mann mit den Elementen kämpfen kann...

Str. 30:

Auf der Stirne der Zigeuner, von langen glänzend schwarzen Haaren umwallt, war tiefe Melancholie zu lesen; düster blinkte das schwarze Auge unter dunkeln Wimpern hervor, und kein Zug war in diesem Gesichte, der nicht Schwermut und dumpfes Hinbrüten zu erkennen gab. Nicht ihre Kinder, nicht die Weiber, die sie umgaben, konnten irgendeine Teilnahme in ihnen erwecken. Die ganze Schwere des traurigen Geschicks dieses ausgestoßenen Volkes schien auf ihrem

Gemüt zu lasten; ihr Anblick war geeignet das tiefste Mitleid einzuflößen...

K tomu srov. zápisníkový zlomek z r. 1835:

Přes jeho mužný zamyšlený obličej přelétl časem ohněplný, živý zásvit mladších let a opět — jako za bleskem temné se opět zavře mračno — zahalil se obličej jeho v předešlé strastiplné myšlenky vyjadřující vrásky.

Prometheus a — — —

Nejrozdílnější lidé jdou a přicházejí na nejrozdílnějších cestách k jednomu a tomu samému cíli.

Zápisník, str. 31:

Nový měsíc visel co stříbrná lampa v oblačné síni. — Popsání noci Washington Irving — Ponocný (vše dobře). Oba pokladůkopové. (Červeně zatrženo.)

Str. 55:

Syn jeden mrzák dlouhou ruku jednu, druhou příliš <dlouhou> krátkou mající, kyčel vysazený, přitom od obličeje velmi krásný, chodil po opovrženlivých místech; otec sám sebe trápil i jeho vtipem svým, až posléze syn jej otráví; syn druhý dívku tu, co první nešťastně, šťastně milující, vrací se v noci; strážnice, volání do zbraně, strašné křiknutí, vztekly otec, syn jej zastřelí (sen.) v noci vše se děje. Poprava syna a svadební kvas druhého, sundání prvního a smrt druhého. — Vtip při sundávání s vyrostáním ruky té, která udeřila otce, — „že dosti dlouhá k tomu!“

Otec: „Přijde na to, zdaž tvou krásu na *dlouhý* neb *krátký* loket měří; — že pak vzdy tak *jednostranně* soudíš.“

Vysvětlivky k citátům ze Zápisníku: *Tiere und Menschen...* je úryvek z delšího výpisku Skizzen aus der Walachei z Auslandu 1832, 665, Máchou silně kráceného. — *Auf der Stirne der Zigeuner...* je část výpisku z článku Skizzen einer Reise durch Ungarn in die Türkei, kap. 5, z Auslandu 1832, 1041. — *Přes jeho mužný zamyšlený obličej...*, rukopisný proužek podélného form. 6,7×16,7 cm ve sbírkách K. Janského, psaný latinkou, asi z roku 1835. Patrně popis staršího cikána, srov. s předešlým výpiskem. Opravujeme: vrásky. — *Nový měsíc...* vztahuje se k povídce Das Abenteuer des schwarzen Fischers z II. dílu Erzählungen eines Reisenden od Washingtona Irvinga, Berlin 1825. Mácha používal překladu S. H. Spikera, a ne W. A. Lindaua, jak se domníval R. Wellek (Torso a tajemství, 380). — *Syn jeden mrzák...*, opravujeme: trapil, milující.

V téže době jako zápisníkový fragment „Syn jeden mrzák...“, tj. na podzim roku 1833, vznikla Přísaha, o jejíž souvislosti s Cikány byla již zmínka. Máchova cesta do Itálie roku 1834 zanechala reminiscence ve 14. kapitole románu. Na jeho koncepci se snad dále nějakým vlivem podílela četba Bulwerových románů, zejména Eugena Arama, jak se domníval V. Jirátko. A. Pražák konečně upozornil na vzdálenou souvislost s povídkou Cikáni od F. B. Tomsy v Čechoslavu 1824, 180.

Dějištěm Cikánů je hrad Kokořín, který Mácha několikrát navštívil a jehož okolí velmi dobře znal („jak často vábila mne samota tvá v stíny své“). Víme to z poznámek o cestách na Bezděz roku 1832 (Zápisník, 104, jsou tam opsány dodatečně mezi záznamy z roku 1834) a roku 1833 (Zápisník, 40). — V prvním díle „Plánu cesty do Krkonošů z Prahy“ (Zápisník, 41) si Mácha určil na den 20. srpna 1833, že půjdou „přes nový Kokořín do zřícenin starého Kokořína, v jehožto sklepích nám bude přenocovati. (Zde nocleh i večere.)“ Ze seznamu „hradů spatřených“ (Zápisník, 116) vysvítá, že si Kokořín nakreslil třikrát. Z toho známe dnes jen náčrt v Zápisníku na str. 43 a další ve vázaném svazčku kreseb v literárním archivu Národního musea.

Fr. Krčma zjistil (Dílo II, 375) dotazy několik místních podrobností: šafář Nebeský na Novém dvoře u Kokořína, příbuzný V. B. Nebeského, vyprávěl tehdejšímu majiteli hradu J. Špačkovi, že „ten básník, co psal o cikánech a o hradě Kokoříně, byl příbuzný pana inspektora panství a několik neděl bydlel zde a byl pořád v lese u hradu“ (srov. též zprávu J. B. Cinibulka, Kokořín, 1920, 69 ze stejného pramene). *Jeskyně* je podle sdělení J. Špačka na sever od hradu v skalním bloku a jmenuje se Nedamy; vchod do ní je zdola, shora je přístup nesnadný. *Kostniční* (nebo též *kostiční*) *kámen* ležel pod hradem, byl prý 3 m dlouhý a asi 2 1/2 m široký; při stavbě nové cesty roku 1926 byl rozstřílen. V líčení *hradní věže* se Mácha nepatrně odchýlil od skutečnosti: věž má nad vchodem i v kamenné střeše malé okénko (Mácha popisuje v 1. kap., že „ani jediného okénka nemá“) a *mladá břízka*, chvějící se na přístřeší věže „co jednotlivé péro za kloboukem loupežníka“, byl vlastně keř divoké višně. Z vesnic v Cikánech uvedených leží v kraji mělnickém jen *Lhotka*.

Ant. Chyba se domnívá, že Mácha uvedl do kokořínského kraje i některá místa a názvy z okolí Měšetic, kam jezdíval někdy na prázdniny k příbuzným. *Smilkov* nedaleko Prčic je patrně oním *městem s právnem hrdelním*, poblíž je i *Borek* (Valdemar Lomecký z Borku). U Prčic na tzv. Šiberném vrchu stála vpravo od cesty k Divišovicům *šibenice*,

přes cestu proti *židovskému hřbitovu*. Také *chaloupky* z 1. kapitoly (Ně- které chaloupky, jestli se těch as šest neb sedm chatrčí tak nazývají může, opírají se porůznu o tyto po stráni hustě se nacházející kameny) vidí Chyba zřetelně v sedmi chaloupkách pod hradem Zvěřincem, zvaných Boudy, o nichž se prý již za doby Máchovy říkalo: „Na Boudách je sedm chalup, všichni kradou, i ten Žalud“, protože tam bývala a je prý dosud rodina Žaludova. Připočteme-li k tomu i postavu *Barty* — vlastního strýce Máchova (viz níže) —, nasvědčují Chybovy důkazy tomu, že Mácha „slyšel vypravovati“ (1. kap.) podobný příběh v mal- kovické myslivně nebo v *zahrádce*, která je nedaleko myslivny. Zdá se, že Mácha tu spojil v celek popis dvou různých krajin, tak jako si upravil okolí Doks v Máji.

Pro postavu *Barty* možno zjistit hned dva vzory. Je to jednak holed- bající se kaprál Jakub Bunting z Bulwerova románu Eugen Aram, který Mácha četl a kde poznáváme našeho Bártu podle výkřiků podivu a neustálého žvanění, — jednak vlastní Máchův strýc Václav Bárta, vojenský *vyslouženec* a invalida, ženatý od roku 1804 s Marií Máchovou, sestrou básníkovy otce. Podle místních záznamů (srov. noticku v Lid. nov. 1. května 1936) byl to prý málo příjemný nájemník. Stěhoval se v dědině z místa na místo, nikde s ním dlouho nevydrželi. Staří pamět- níci prý o něm vyprávěli jako o nenapravitelném pijanovi a o svérázné místní figuře, holedbající se ustavičně válečnými dobrodružstvími. K. Polák se domnívá, že podnětem k postavě Bártově mohl být hradní Pedro z Wolfovy-Tylovy Preciosy. K *mladému cikánu* mohl být částečně vzorem Lořin bratr Josef Šomek (nar. 20. ledna 1820), který podle Kronbauera-Heraina (Máj 1910, 79) měl „schiefe Hüften mit be- schränkter Beweglichkeit des rechten Armes“. Údaj o pokřivených údech vyvrací J. Rudloff v knize O Máchově Lori a rodině Šomkové (1936), avšak jeho tvrzení jsou z valné části nespolehlivá a mylná (Lori měla skutečně dva bratry, a ne jednoho, jak píše Rudloff). V cikánsko-italském mstiteli Giacomovi vidí J. Thon hlubší smysl a poukazuje na státně politický význam slov: Valdemar Lomecký, hrabě z Borku, „někdy *setník u pěchoty císařské*“. Stíhání svůdce, císařského setníka, mohlo být podle Thona i výrazem zastřené Máchovy sympatie s italskou podzemní revolucí.

V 5. kapitole je malá nesrovnalost. Je jítro a Bárta spěchá domů „uslyšev zvonek na zámku“ — ale na konci druhé kapitoly vysvětluje, že se zvoní vždy večer před zavřením.

Citáty, jichž Mácha užil jako mott ke každé kapitole, jsou všechny převzaty ze Zápisníku, až na místo z Pana Tadeáše (kapitola 7). Krčma zjistil, odkud je jich většina čerpána, pokud to není naznačeno

v Zápisníku: pramenem byl almanach Ziewonja, noworocznik wydany przez Augustyna Bielowskiego, Lwów, nakladem wydawcy, 1834. Části použité v Cikánech jsou v Zápisníku zatrženy Máchou červeným inkoustem.

Vysvětlení a poznámky k textu:

167, 20—21: *Časem jen pronikne nápěv neviditelným pastevcem pronešené národní písň* — srov. se Zápisníkem rkp. str. 31, výpisek z Wash. Irvinga (Tales of a Traveller, část 3), odstavec: Es war jetzt ...: Zuweilen vernimmt man das Pfeifen des einsamen Maultiertreibers ...

170, 29—31: *nový měsíc ... visel co stříbrná lampa v oblačné síni* — srov. s českým výpiskem z povídky Wash. Irvinga The Adventures of Sam the Black Fisherman v Zápisníku na rkp. str. 31 (srov. R. Wellek v Torsu a tajemství, 380).

174—175: *Obě písň* otiskl po prvé česky J. K. Tyl v Českých besedách roku 1842 pod názvem Opuštěnec a s poznámkou, že jsou „vzaty z pozůstalé po Máchovi novely Cikáni“ (srov. 1. svazek).

185, 19n.: *Poznámka k písni Nagy-Iday* — o téže události píše také Brentano v knize Die mehreren Wehmüller und ungarische Nationalgesichter na konci oddílu Das Pickewick der Katers Mores; vyšlo roku 1817 (upozornění V. Tichého).

195, 28—29: *až „za nového jitra růžový ho vzbudil den“* — patrně autocitát ze změněné verse Zastaveníčka: Spi, až za bílého rána / růžový tě vzbudí sen.

211, 26: *Leč náramná žárlivost cikánova* — srov. s deníkem z 29. září 1835: Čím to asi jest, že člověk, který svět zná a s ním jest nespokojen, o člověku, kterého miluje a o kterém pochybuje, vzdy to nejhorší se domejšlí? — ...

221, 6—7, 8—9: *hlavu k samým ustům vysloužence přiložil* — — — *seděl na kamenné tabuli* — srov. s 2. zpěvem Máje.

225, 27—29: *Oči mrtvé a v smrti ztrhané, jedno daleko v neskončené říše napnuté* — srov. s koncem 2. zpěvu Máje: Oko spočívá nehnuté, / jak v neskončenost napnuté ...

238, 32: *Bylo pozdě navečer* ... — odtud srov. s Přisahou. K této části se vztahuje asi poznámka v Zápisníku na rkp. str. 103: Diálogy v Přisaze.

245, 18—19: (zvonění) *proti mračnům* — srov. Zápisník na rkp. str. 30: „Zvonění proti mračnům“ (podtrženo v cestopisném výpisku).

252, 13—15: *Štěně visí u prsou svině, sele na vemenu ženy. Děti a ženy leží polonahé v zrosené trávě* ... — srov. s výpiskem z Auslandu 1832 v Zápisníku na rkp. str. 9: Tiere und Menschen ...

265—267: *Scény žárlivosti* prožíval Mácha v svém poměru k Lori.

V jeho deníku najdeme shodná místa 24. září, 23. října, 3. a 5. listopadu 1835: Lori ustavičně plakala — — — potom plakala, že jí nevěřím ... atd.

268, 15: *Ó Venecia! Venecia!* — slova z Deníku na cestě do Itálie, zde ve spojení s máchovským „dobrou noc!“

268, 21—22: *tuhnou bvězdy ubledlé* — srov. s básní Měsíc stojí.

269, 24: *Zapadajícího slunce zbrunatnělá zář* — srov. Máj, 3. zpěv, začátek druhého odstavce.

271, 27n.: Odstavec *Ticho bylo dalekým, krásným dolem* — srov. s 1. zpěvem Máje.

Textově kritická situace Cikánů je velmi složitá především proto, že kromě *R18* a *R21* nemáme jiného autorského pramene, ba ani opisu časově blízkého. Existují dvě úplné verse, a pro prvních sedm kapitol dokonce tři, ale každá je odchylná. Bližší zkoumání ukázalo, že *L* a *C* měly jako předlohu opis *S*, kdežto předlohou opisu *O6* byl Máchův rukopis (viz níže stemma). Není pochyby, že dílo vzniklo v jediném znění, že tedy neexistovala záměrná, plánovaná autorská varianta. Protože se však k cenzuře předkládala dvě vyhotovení (srov. F. Čenský, *Z dob našeho probuzení*, 259), z nichž jedno zůstávalo na cenzuře pro kontrolu, musel být pořízen aspoň jeden opis. Při opisování se Mácha jistě dopouštěl běžných opisovačských chyb, haplografií, vynechávek z nepozornosti a sem tam použil jiného výrazu nebo jiného pořádku slov, leckde snad dokonce měnil úmyslně. Nevíme, který exemplář rukopisu censor, jemuž šlo zajisté především o obsah, nikoli o stylistickou stránku, imprimoval a dal k dispozici pro tisk. Za dnešního stavu nelze všude v textu bezpečně rozlišit, co je nedopatření a co úmyslná změna, a jde-li o zásah nebo nedopatření cizí nebo autorské. Kromě toho není vyloučena ani existence autorského makuláře Cikánů.

Aby bylo zřejmé, s jakými obtížemi se zde setkáváme, uvádíme několik případů poměru mezi jednotlivými versemi:

<i>O6, L</i>	<i>C</i>
172 chlapcem	chlapem
179 <i>chybí</i>	jak tomu zvyklý byl, že se mu při vypravování posluchači buď divili, nebo smáli.
179 <i>chybí</i>	pán měl také bílý plášť a jel napřed.
181 a pozdě večer jsme přišli do zámku	a pozdě v noci — ne, to bych lhal — pozdě večer, ano,

- 181 *chybí*
 182 *chybí*
 182 *chybí*
 182 *chybí*
 183 *chybí*
 212 hustě přehlížející sosny O6
 sosny hustě vynikají L
 219 vzdychnutí
 222 Zuřivě vyvalené oko cikánovo.
 — Zuřivě vyvalené oko polou
 o plo. O6 (na okraji připojil
 Schulz upozorňující značku ⊥)
 S očima zuřivě vytřeštěný-
 ma... L
 223 v noci vzal

L, C

- 168 *chybí*
 180 Já sem měl bílý plášť
 181 *chybí v L*
 Hahaha! Jak, kdo se opovažu-
 je? C
 182 jmenoval ji Angelina L
 říkal jí Angelina C
 184 *chybí*

- 193 Act. III. 8. c. 1.
 197 dítě L, pravíte C
 204 podivné věci
 207 v rouno
 207 srdce tvé tě pozdravilo
 209 v divném sporu

pozdě večer jsme přišli do
 zámku
 A přišel jsem zrovna sem a chci
 kořalku.

ne, to bych lhal — hned ne, ale
 na mou věru
 k nám a od nás
 jedenáct, ne, to bych lhal —
 husté sosny přehlížejí

vzdechnutí
 Zuřivě vyvalené oko cikánovo
 polou osleple.

mocí vzal

O6

jakž pastevci snadno uhodli
 Já jsem měl bílý plášť
 ano — jako dnes!

jmenovali ji Angelínu

Z vůkolních vsí a blízkého
 městečka bylo slyšeti zvonů
 hlas, každou sobotu o desáté
 hodině nastávající slavnost
 zvěstující.

Act III. Sc. 1.

dítě
 podivné řeči
 o rouno
 srdce tvé se prozradilo
 u divném sporu

(Zde neuvádíme četné haplografie v L a C.)

185 přes perényickou pevnost
 209 přijal si mě
 233 a letající jiskry (*L létající*)

před perényickou pevnost
 přijal jsi mě
 co létající jiskry (*K*)

Nejpodivnější je rozdíl v druhém mottu 7. kapitoly: osmý verš chybí v O6, v C a dokonce i v Zápisníku, ale je doplněn v L. Nabízí se tu řešení z nouze, že totiž redaktor Lumíra kontroloval motto podle polského originálu.

Shodná místa v L a C ukazují na stejnou předlohu obou versí a na jinou předlohu verse O6, ale jsou tu zase shody v O6 a L a dokonce shody ve všech versích. Základem všech versí byl tedy asi *druhý* rukopis, ale opis pro C byl kontrolován podle *prvního* autorského rukopisu.*

Tímto stemmatem se dají vysvětlit všechny případy celkem bez obtíží. Některé haplografie mohly mít původ již v druhém autorském textu. Stemma Králíkovo (Historie textu, 43–44, dále HT) nesouhlasí; kdybychom je připustili, musel by haplografii na str. 181 (pozdě v noci ... pozdě) udělat jednou O6 a podruhé L, oba nezávisle.

Situace je tedy asi taková: V opise S, dnes neznámém, byly provedeny Sabinovy úpravy. Z S byl pořízen jiný opis pro Lumír, s dalšími změnami vydavatelskými. Podkladem znění C bylo také S, ale upravovatel snad překontroloval a doplnil text podle prvního autorského textu a tím na některých místech restituoval písarské vynechávky S i Máchovy. Také v C byly provedeny další vydavatelské zásahy. V stejnou dobu, kdy byl pořízen opis pro Lumír (1851), opisoval asi 16–17letý Ferdinand Schulz (1835–1905) Cikány v septimě (do 4. třídy gymnasia vstoupil roku 1848, podle Jahna, Osvěta 1895) přímo z rukopisu. Králík poukázal na to, že ani Schulzův opis není naprosto spo-

* Spoluvydavatelé svazku nepovažují po srovnání materiálu C s O6 a L za prokázaný dohad Janského, že C kontroloval svůj text podle R1. Srov. výklad na str. 354.

lehlivý, že opisovač v dobrém úmyslu provedl také jazykové retuše. Charakterisuje celkem správně jednotlivé verse (HT 63) takto (podáváme zkráceně): *L* je verse nejpasivnější, málo zasahuje do textu, předtím už Sabinou upraveného. Verse *C* je poměrně obratná, upravovatel text jazykově a stylisticky obměňoval, ale nijak nadměrně. Schulz zachoval mnohé jazykové zvláštnosti Máchovy, ale nelze ho zprostit podezření, že je ještě rozhojnil. Někdy se řídil dobovými příkazy jazykové správnosti. — Žádná z dochovaných versí tedy nereprodukuje přesně původní Máchův text.

Na tomto místě je nutno připojit výklad o postupu práce spoluvydavatelů, jehož výsledkem je poněkud jiný text Cikánů, než jak jej pro toto vydání připravil Janský. Studium pramenů vedlo totiž k jejich novému, odchylnému hodnocení. Bude třeba uvést i materiálové doklady a některé analýsy, které podpirají závěrečný soud a nové vypracování textu.

Janského názor na dochované prameny a způsob, jak postupně ustavil text Cikánů, se měnil a vyvíjel. Zpočátku (Dílo K. H. Máchy, II, 1949) Janský velmi kladně hodnotil *O6*, později však — v období spolupráce s O. Králíkem na revisi textu Pouti krkonošské (srov. jejich studii v Slovesné vědě 5, 1952, str. 41n.) a na řešení textově kritických problémů, jejichž výsledkem byla Králíkova Historie textu Máchova díla (1953) — začínala se projevovat jeho pochybnost o spolehlivosti Schulzova opisu. V edici Cikánů v Národní knihovně (1953) emendoval znění *O6* proti textu z roku 1949 na 61 místech podle *L C*. Zvláště kladné hodnocení *C* se projevilo ještě silněji při přípravě textu Cikánů pro toto vydání ve Spisech. Je možno říci, že se tu uplatnila snaha kombinací pramenů rekonstruovat původní Máchův text, který se Janskému prakticky kryl s textem co nejúplnějším, tj. nejširším, jak jej představuje právě *C* (srov. různocnění a zejména ukázkou míst, která má *C* navíc proti *O6* a *L*, zde na str. 350). Vycházeje ze své hypotézy, že redaktor *C* rukopis získaný úpravou *S* revidoval podle předpokládaného *R1*, považoval Janský nejen místa rozšiřující text, nýbrž i mnohé odchylné tvary a vazby za autentické, maje přitom oporu ve svém přesvědčení, že neobvyklé jazykové jevy, jimiž se případně *C* lišil od *O6*, jsou spolehlivější, „máchovštější“. Výsledkem takového postupu byl text, v němž se projevilo subjektivní hodnocení materiálu a v němž bylo mnoho těžko ospravedlnitelných kombinací, nesmiřitelných s textově kritickými zásadami.

Janský si udělal jasný přehled o poměru versí *O6*, *L* a *C*, nevyvodil však z něho potřebný závěr; řešením jednotlivých míst se přichyloval

značně k *C*, avšak např. nepřijetím amplifikace z *C* na str. 181, ř. 29 až 30 ukázal svou rozkolísanost a nejistotu (v *L* amplifikace chybí). Ne-
tvrdil, že všechny vsuvky v *C* jsou autorské; avšak i při zjišťování
Máchova původství širšího textu se octl v rozporu, když např. u vsuvky
„ten divný“ ve výrazu „hlas ten divný“ (191, 28) konstatoval „znaky
autorské“, do textu však vsuvku nepřijal. Ukázky ze srovnání *O6* s *L*
a *C* demonstrují jednak chyby pramene *L* a *C*, neporozumění textu
a snahu o jazykovou modernisaci, jednak výpustky tohoto pramene
(*S*), neboť při celkovém postoji mladého Schulze k dílu, které opisoval,
je těžko přijmout, že by byl text doplňoval tak, jak se to jeví na str. 184.
Podle kontextu správná nebo opravená znění *C* proti *O6* a *L* jsou svě-
dectvím vtipné a samostatné redakční práce vydavatele *C*, jemuž při
vydání knižním (proti otisku v *L*, ostatně o šest let mladšímu) šlo
o text plně srozumitelný, plyný, hladký, což se do jisté míry projevilo
i jazykovou modernisací. Uvedená zjištění opravňují snad i k závěru,
že není nutná hypotéza o existenci *R1*, kterým by byl mohl být kontro-
lován text verse *C*.

Protože Janský přijal Králíkovo poznání, že Schulz svou předlohu
jazykově v jistém smyslu upravoval, vracel do textu jazykové formy,
které jsou doloženy ve vrcholné a časově blízké vrstvě Máchovy tvorby,
především v *Máji* (jako např. *myšlenka*, *nasledovati*, *ouzký*, *usta*, *zřícenina*,
papršlek, *vzdý*, viz jejich výčet na str. 359); tyto úpravy je možno pova-
žovat za oprávněné, protože formy užívané v *O6* nemají doklady v jiných
soudobých pracích Máchových. Bylo však třeba zrušit Janského vyrov-
návání dublet *slzy* — *slze* na podobu *slze* a úpravu *vlašský* na *vlaský*
(podle *C*), protože tvar *slzy* je doložen v *Máji* a *vlašský* v *Deníku* na
cestě do Itálie. Kromě uvedených příkladů měnil Schulz patrně ještě
jiné jazykové prvky, např. *ňadra m.* *ňádra*, *obklíčený m.* *obkličený*, *obyvate-
lův m.* *obyvatelů*, *zkvětlou m.* *zkvětlou*, *přinesenou m.* *přinešenou*, *abysme m.*
abychme, *všechno, všichni m.* *všecko, všickni*, *juž m.* *už* nebo *již*, *hory byly
vidět m.* *byly viditelné* (240, 11, zatímco v *O6* zůstalo *krajina byla viditelná*,
218, 34).

Podezření, že by byl Schulz upravoval původní vazby typu *nelzelo
rozeznati* a vazby s podstatným jménem slovesným, není možno spoleh-
livě prokázat. Zatímco např. proti znění *L*: *oku nelzelo ničeho rozeznati*
(189, 29) má *O6*: *oku nebylo ničeho rozeznati* a *C*: *nemohlo oko ničeho víc
rozeznati*, čteme na str. 221, 14 v *O6*: *nelzelo jí ani slova promluvíti*, kdežto
L má: *nebylo jí možno...* a *C*: *nemohla...*, a na str. 239, 21—22 v *O6*:
nelzelo sněsti toho hrůzyplného mlčení, kdežto v *C* čteme: *nebylo děle možno
sněsti toto hrůzyplné mlčení*. I když například na str. 243, 8—9 proti
znění *O6*: *vůkolních vesnic nebylo rozeznat* čteme v *C*: *vůkolní vesnice nebylo*

lze rozeznati, nemůžeme nepozorovat v *C* zřetelný sklon k vazbám s užitím slovesa ‚moci‘ nebo výrazu ‚je možno‘. Od kapitoly osmé, kde nám schází kontrola zněním *L*, nemáme jistotu, že bychom ve versi *C* nepřijímali znění vydavatelské. Znění *O6* a *C* se dokonce shodují v užití vazby infinitivní proti vazbě substantivní v *L*, například na str. 223, 9–10 je v *O6*: *ničeho nebylo vidět*, v *C*: *ničeho nebylo viděti*, proti znění *L*: *ničeho nebylo k spatření* (podobně i 221, 22, kde je zase v *C* navíc ‚možno‘). V Schulzově opisu *O6* jsou však také vazby jako *sen jeho přišel k vyplnění* (205, 28–29), kde *L* má: *...přišel k vyjevení* a *C* naproti tomu: *sen jeho se vyjevil*, nebo *mimo vyslaných ku hledání vraha* (238, 12; v *C* *mimo vyslané...*), ačkoli zase proti *zůstalých ku hledání vraha* v *C* má *O6* *zůstalých hledat vraha* (234, 33). Jsou tedy v *O6* doloženy vazby, které Janský v *L* a *C* oceňoval jako původní, zatímco v *C* jsou naproti tomu vazby domněle nepůvodní. Za těchto okolností (podrobnější obraz podávají různočtení) by byl výběr mezi jednotlivými čteními velmi nesnadný a nanejvýš problematický; emendace tu lze provést jen ve výjimečných případech. Ostatně jazykový rozbor textu *O6* poučuje o tom, že tvary a vazby, ale i jednotlivá slova, kterými se liší tento text od versí *L* a *C*, jsou spolehlivě doloženy ve starším jazyce (nejednou jde ve versích *L* a *C* o zřejmé úpravy z neporozumění, kde Schulz bezpečně zachoval správné znění, které by byl sotva mohl sám upravit) a někdy je možno doložit je přímo z jiného Máchova textu. Tak jistě správně a věrně zachovává *O6* slova, výrazy a tvary jako *vysoký šátek* (169, 16–18), *dle jeho vlastního významu* (170, 11–12; *L* a *C* vůbec nemají, jejich pramen toto místo zřejmě pro neporozumění vypustil), *hlasitě bylo slyšeti skřípení jeho zubů* (180, 28; v *L C* *hlasitě*; srov. v Křivokladu, 15, 22: *hlasitě bylo slyšeti skřípení zubů jeho*), *u divném sporu* (209, 2; v *L C* *u divém sporu*), *toužení mé* (218, 21; v *L C* *tušení mé*), *v hrůzných rozpácích* (221, 10; v *L C* *v hrozných rozpácích*), *sice* (221, 21; v *L C* *ostatně*; — 232, 34, v *L C* *více!*), *skonal delí* (v *O6* psáno *delý*) *nemocný* (227, 23; v *C* *skonal již déle nemocný*), *závěрку listu* (241, 26; v *C* *závěrek listu*) aj. Pramen, z něhož vychází *L* a *C*, „vylepšoval“ a po svém „zpřesňoval“ původní znění, vydavatelé *L* a *C* v tom ještě postupovali dále. Jestliže jsou v Schulzově opisu starší podoby, starší slovník nesrozumitelný již leckde opisovači a snad i pořadateli *S*, popřípadě vydavatelům *L* a *C*, nemůžeme předpokládat, že tyto prvky vnesl do svého opisu šestnáctiletý student, o jehož pietním vztahu k Máchovu autografu máme přesvědčivé svědectví několikerého druhu.

O pečlivosti Schulzova opisu svědčí především četné opravy vlastních písařských omylů. Schulz si nedovolil úpravu ani tam, kde podle svého

jazykového citu s výrazem nesouhlasil nebo kde se setkal se zkomoleným místem. Jeho poznámka (? D. V.), vložená v 13. kapitole do textu za Máchův výraz *luza* (srov. 256, 13), dosvědčuje, že respektoval originál. Podobně značka $\perp$ na okraji u zkomoleného místa *polou o plo.* v 7. kapitole (srov. 222, 31–32) dokazuje, že se nepokoušel o emendace, když textu nerozuměl. Právě tak se jistě neodvážil samostatně zasahovat do textu na místě, kde je v 2. kapitole (srov. 178, 22, v O6 str. 26) značka považovaná ještě Janským za záhadnou. Interpretujeme ji „et cetera [tironská nota] deletur usque huc“, tj. „co následuje, škrtnout až sem“, tedy vyznačení zadního konce vypouštěného místa, způsob odjinud známý z Máchových rukopisů. Je-li tato interpretace správná, znamenalo by to, že Schulz respektoval i vnější ráz své předlohy, tj. Máchova autografu, že takřka faksimiloval způsob, jímž v něm byl proveden škrtnutí.

O opisovačově pietě, s níž by se sotva byly srovnávaly podstatnější svévolné zásahy, napovídá snad něco i vnější úprava, velikost, rozměr, provedení a uspořádání opisu O6. Má takové rozměry, úpravu a takové znaky vnější vypracovanosti a pečlivosti, od titulního listu a jeho grafického provedení přes záhlaví kapitol s úpravou mott, až k „zrcadlu“ textových stránek a jejich číslování, že nápadně připomíná vzhled rukopisu Máje, jehož úprava byla vzorem, skutečným typografickým zrcadlem pro sazbu a její zlomení — ojedinělé odchylky jsou jen tam, kde bylo třeba respektovat typografická pravidla. Je nejvýš pravděpodobné, že tak jako je první vydání Máje typograficky věrným provedením rukopisu, je obdobně Schulzův opis i po vnější stránce obrazem originálu.

Otázku, kdo mohl provést škrtnutí v 2. kapitole, řešíme rozбором výstavby Bártových promluv. Ačkoli mají vnějškově shodný ráz, vnitřně jeví dvojí, odlišný charakter. Tam, kde se o ně přímo opírá celková sujetová výstavba románu, totiž postupné odhalování několikerého, navzájem spjatého tajemství, jsou Bártova vyprávění ucelené, úplné, povětšinou dobře skloubené a velmi přesné referáty o dávných událostech (srov. 220, 23–24: jest to ode dneška za dva měsíce osm let, *já jsem si to zapsal*) ; jestliže se v nich vrací a opakuje, je to proto, aby byl referát přesnější. Bártova žvanivost je tu zcela vnějšková. Jindy však podnapilý Barta vědomě přehání, zpravidla tehdy, když baví posluchače. Tu přímo počítá s jejich nesouhlasem a výsměchem a přenáší dokonce i do svých samomluv reakci na předpokládaný nesouhlas. I v těchto promluvách se ovšem opakuje a opravuje, ale jenom proto, aby zmírnil nejhorší nehoráznosti; tyto promluvy jsou velmi neurovnávané, plné myšlenkových skoků, mezerovitě.

Na konci 1. kapitoly (str. 172, 16—20) je Bárta přerušen ve vyprávění, ztratí nit a už souvisle nenaváže. V 2. kapitole (178, 22—32) nově interpretovaná značka označující předpokládaný škrt následuje po Bártových slovech *a co jsem uťal?*, Bárta pak — vyrušen hozením šavle na stůl a tím, že si všiml cikánů — pokračuje *Franta to lap*, aniž označí předmět, o který jde; ve vyprávění je mezera, kterou stejně jako v prvním případě nepocítujeme jako rušivou, protože na takové věci vůbec nezáleží ve vyprávění, které nesouvisí s hlavním dějem románu. Provedeným škrtem nabyla Bártova promluva téhož rázu jako na uvedeném místě v 1. kapitole. Nezdá se pravděpodobné, že by bylo škrtnuté místo v dané souvislosti obsahovalo něco, co by byl nepropustil censor. Docházíme tak k jedinému možnému závěru: pasáž škrtl sám autor, který takto sjednotil, „dotáhl“ charakter Bártova vyprávění a dodal tak místu větší umělecké účinnosti s jistým napětím. Jestliže je tento náš závěr správný, reprodukoval tedy *O6* v tomto případě Máchovu autentickou uměleckou redakci rukopisu před tiskem.

Ještě jiné okolnosti posilují nejen tuto domněnku, nýbrž i celkovou důvěru ve spolehlivost Schulzova opisu. Janský si všiml, že nejvíc rozšířeného textu v *C* je až za uvedenou značkou a poznámkou v 2. kapitole (v Bártových promluvách). Kladl otázku, neměl-li snad Schulz do poloviny 2. kapitoly k dispozici jinou předlohu. Rozbor ukázal, že v *C* jde vždycky o jisté verbální amplifikace, o opakování nebo parafrázi toho, co už bylo řečeno, nebo o překlenutí zmíněných mezer ve vyprávění. Tato tendence, pochopitelná při snaze vytvořit čtenářsky plynulé znění, jde v *C* tak daleko, že v 5. kapitole (202, 32) byla vyplněna domnělá mezera v pasáži přesně referující na místě, kde toho vůbec není potřebí (*O6* a *L*: *A tu jsem zakopl, C: A když tak běžím, zakopl jsem*). Je dvojí možnost: buďto Schulz předlohu proškrtal a redigoval, nebo spolehlivě reprodukoval výsledek Máchovy umělecké revise. Souhlasíme s Králíkovou skepsí k amplifikacím v *C*. Nenašel-li redaktor verse *C* tyto úpravy již v *S*, provedl je sám, veden kromě zmíněného motivu též snahou sjednotit Bártovy promluvy podle jejich vnějšího charakteru; nepochopil a porušil přitom autorův záměr, směřující, jak se zdá, k ostřejšímu odlišení vnitřní povahy těchto promluv podle jejich odlišné funkce. Proto jsme také na rozdíl od Janského při ustavení textu Cikánů k amplifikacím v *C* nepřihlíželi.

Takové hodnocení verse *O6* podporuje též nápadná analogie mezi původní versí Přísahey a jejím zněním, které vzniklo, když byla vkomponována do 10. kapitoly Cikánů. V románu je její text stručnější; na dvou místech scházejí drobné pasáže, které rovněž mají povahu

jistých amplifikací, v obměně opakují to, co už je jinde v textu řečeno. Mácha tedy text Přísahy při včleňování do románového kontextu zredigoval, a to přesně podle týchž kritérií, jež předpokládáme při jeho konečné revisi Bártových promluv. Nesouhlasíme tedy s názorem Janského, že text Přísahy je v Schulzově znění silně porušen.

Na základě všech uvedených zjištění a dedukcí rozhodli jsme se vrátit se v maximální míře ke znění *O6* jako k pramenu, který je z hlediska textové kritiky nejspolehlivější a jehož evidence je všeobecně nejméně sporná. Úsilí o hypotetické původní znění je marné a nejvýš problematické. Podle *L* a *C* emendujeme jen ta místa, která toho nezbytně a prokazatelně potřebují podle obecných zásad textové kritiky. Z tohoto hlediska byl tedy zcela přepracován jak text připravený Janským, tak i jeho kritický aparát. Postupovali jsme tak s přesvědčením, že třebaže zásadně měníme výsledek práce K. Janského, přece postupujeme v jeho intencích, protože Janský vždy ochotně a kriticky přijímal každé objektivní zjištění, které podpíralo daný text a dokázalo jej vysvětlit bez kombinací.

V písni Nagy-Iday je na str. 187 verš 34: „mně nikdo pokrm nepodal“. Výraz „nikdo“ je v Máchově tvorbě ojedinělý, ale je tu ve všech versích (dva verše níže je „mně žádný mou zpět nedává“); změny, „žádný — nikdo“ jsou prováděny v Cikánech až v *K*.

K má ojediněle lepší znění než ostatní verse (krůpěje *co* létající jiskry m. *a*, *bychme* m. *bysme*) a opravuje také některé omyly v *L* a *C* (*prozradilo* m. chybného *pozdravilo*), ale jinak postupuje v úpravách dál a mění zejména výraz *žádný* na *nikdo*. V předposledním odstavci 11. kap. má *K* pozoruhodnou odchylku:

vášně, kterýchž se dříve po něm	vášně, kterýchž divost se dříve na
(na něm <i>C</i>) střídaly proměny	něm jevila (<i>K</i>)
(<i>O6</i> , <i>C</i>)	

O. Králík (HT 99, tam chybně citováno) uvádí tuto změnu v souvislost se změnami „skrytý — zjevený“ v básních, které podle něho prováděl upravovatel; neprávem, neboť slovesa „zjeviti“ v básních a „jeviti“ v Cikánech mají různý význam. Poslední slovo je u Máchy dost hojné (je i v *Máji*, v. 8), proto nemůžeme změnu zamítat a limine, zejména připouštíme-li správnost dvou oprav uvedených výše; čili *K* místy přihlédl k pramenům.

Ke studiu textu v *K* upozorňujeme na zvláštní okolnost: Kateřina Jerábková, která vydala v Bibliotéce českých původních románů historických i novověkých roku 1857 *Cikány* (*C*), chystala za redakce

Fr. Lad. Vorlíčka také souborné vydání Máchova díla, kde měli být Cikáni zařadění jako III. svazek Spisů. Natiskla tedy archy do zásoby z jedné sazby a změnila pouze signování archů. V Cikánech (C) jsou archy signovány: 1857. IV. *Cikáni* (IV. = 4. svazek knihovny), pro souborné vydání Spisů bylo signování změněno takto: *Sebr. spisy K. H. Máchy. III.* Protože u Jeřábkové k soubornému vydání Spisů nedošlo, zakoupil Kober tyto přebývající archy Cikánů a použil jich pro své vydání z roku 1862. Poněvadž však náklad nedostačoval, dal současně tyto archy, tj. Cikány, znovu vysadit a vytisknout, ovšem po předběžné úpravě textové, kterou provedl asi V. Filípek. A nyní se shledáváme takřka v každém výtisku II. svazku *K* s dvojím různým signováním archů a dvojím číslováním stránek (Kobruv přitisk má cifry větší); archy jsou pomíchané, část je z nákladu Jeřábkové, část z nákladu Kobrova. Textově odlišné jsou tedy pouze archy nově přitiskuté. Jediný dosud známý kompletní výtisk s nepomíchanými archy má knihovna Národního musea (sign. 66 H 65).

Jazyková a pravopisná úprava textu Cikánů přihlíží ke zjištění, že Schulz některé prvky upravoval, a sjednocuje proto způsob psaní i některé podoby slovní podle Máje, jemuž jsou Cikáni časově nejbližší. Vracíme se tedy k Máchovu způsobu v těchto slovech: *litosť* (m. litost), *myšlenka* (m. myšlénka), *nasledovati* (m. následovati), *stán* (m. stan), *strůny* (m. struny, ale 7. pl. *strunami*), *usta* (m. ústa), *utěcha* (m. útěcha), *vraskovitý, vraskovatý* (m. vráskovitý, vráskovatý), *zříceniny, zřícený* (m. zříceniny, zřícený), *oudolí* (m. údolí, údolí i oudolí), *oumysl* (m. úmysl), *ourodný* (m. úrodný, urodný i ourodný), *ouřední, ouřadní, ouředníci, ouřadníci* (m. úřední, úřední, úředníci, uřadníci i ouřadní, ouředníci, ouřadníci), *ouzký* (m. úzký, uzký i ouzký), *papršlek* (m. paprsek, paprsek i papršlek), *vzdy, navzdy* (m. vždy, navždy, ale *vždycky*).

Ponecháváme kvantitu základního textu v slovech jako *jménovaný, kolebka, reví* a kolísání v dvojicích *dveře — dvěře, kámen — kamen, krápěje — krapěje, nádra — nádra, nybrž — nybrž, ohníčky — ohničky, připíjel — vypíti — vypijeme*, a ovšem i dvojice slovních podob jako *krápěje — krůpěje, papršku — papršleku, pokud — pokud, přazky — přezky, světlko — světýlko, šnura — šňůra*, sjednotili jsme však podoby Barta (3×) na Barta a *piščitý* na *piščitý* (podle většiny). Zachováváme předponu a předložku *se* ve výrazech jako *sestaralý, sešedivěti*, nemohl *se* stezky sejít, upravili jsme však ve větě: rozléhlo se jako jediné vzdechnutí *ze* všech ust velikou síní (m. *se*, 251, 24). Sjednotili jsme též psaní slova *obzvlášť* (v O6 je i *obvzlaště*) a opravili psaní v slovech *čihají, společnice, proměňující, ujišťovat*.

Schulzovy úpravy jsou s největší pravděpodobností v slovech jako *pomysliť, spát, špehovat* (správně *-t*), *juh* (spr. *jih* v písni V dlouhém poli), *juž*. Slovní podoba *juž*, která je v *O6* nápadně častá, objevuje se též v Máchových dopisech i v básni Proč, Vltavo v Kroku, zatímco v rukopisné verzi čteme *již* (v Kroku jde asi o redaktorův zásah), dále v Baládě v opisu *O9* a v Zápisníku cizí rukou nad začerněným místem, kdežto v rukopise je opět *již*. Opravujeme podle *L* a *C* v jednom případě na „už jest zde, už jsi zde“ (180), jinde (27×) na *již*.

Místo *Lomecký* je v *O6* dvakrát *Lomnický*, *L* má důsledně *Lomnický*, *C* zase *Lomecký* kromě jediného *Lomnický* na témže místě jako *O6* (193, 29); z toho je zřejmé, že kolísání bylo i v rukopise. Ojedinelé *vysloužilce* (169, 27) sjednocujeme na *vyslouženec*, jednotně píšeme též *Angelína*.

Nepřejímáme absolutní přechodníky v *L* (obracujíc, skloňujíc, zastavujíc, vzdorujíc, slibujíc, zmírňujíc, pohybujíc), o nichž se zmiňuje Králík (HT 53). Havránek (Torso a tajemství, 310) si všiml, že absolutních přechodníků užíval Mácha zejména v starších pracích (Straba, Svatý Vojtěch). Pro tvorbu z posledních let nemáme dost spolehlivých dokladů v jiných pracích.

Někdy jsou pro vydavatele dobrým vodítkem výrazy opakující se v stejných odstavcích nebo partiích jako v trsech, jindy zas byl vzat zřetel na podobné výrazy nebo vazby v jiných pracích, doložených zněním rukopisným. Na příklad v škrtnuté části básně Duše nesmrtelná najdeme vazbu *Byla tma*, i můžeme předpokládat, že Schulz opisoval správně *byla tma*, *byla zima* a že *bylo* v *L* a *C* je úprava vydavatelská; — z dvou odchýlných znění (180, 1): dnes konce té pověsti nedopoví (*O6*), dnes konce povídání nenajde (*L C*) Králík (HT 51 — tam chybně: *toho* povídání) považuje mylně za správné znění *L* a *C*, přehlédl však typické ukazovací zájmeno (patrně tím, že chybně citoval znění *L* a *C*) a že hned v předešlém odstavci je doloženo podst. jméno *pověst* v témže významu a sloveso *nedopoví* zas dvakrát na str. 183 (dopověď, dopovídal).

C se vyhýbá tvarům *rce*, *vece* a předložce *při* (Při jezeru tomto — U jezera tohoto apod.), stejně jako *K* v Křivokladu. *L* a někde také *C* se snaží Bártovu řeč přizpůsobit řeči lidové, přirozenější, odtud časté změny *jest* na *je*. Stejná snaha se jeví v *L* a *C* (tedy asi již v *S*) v infinitivních koncovkách *-t* místo *-ti* v *O6*, ale ani v tom nejsou verse důsledné, protože *O6* zas má v dalších kapitolách na několika místech koncovky *-t* proti koncovce *-ti* v *C*. Věc je ještě komplikována situací v 7. kap. (220, 25), kde *C* souhlasí s *O6* a *L* je osamoceno: chtěl jsem věděti kam; nebo já musím věděti (*O6 C*), chtěl jsem vidět kam; nebo já musím vědět (*L*). Proto otiskujeme též infinitivní tvary podle znění *O6*.

Dvojtečku mimo obvyklou funkci uvozovací ponecháváme v složitějších souvětích, jinde ji měníme v čárku nebo vypouštíme.

Různočtení (zaznamenáváme všechny změny, jimiž se odchyli-
jeme od základního znění *O6*; protože texty *L* a *C* jsou snadno do-
stupné, uvádíme z nich jen odchylky zvlášť charakteristické nebo
sporné):

Kapitola 1. 165, 18 Tichá krajino!] Tichá krajino, *R21 L C* / 19
poklid se navrátil! Jak často] poklid se navrátil; jak často *R21* / 20
rozhostivši se] roz<pr>hostivši se *O6* / v duši mojí (*podle L C*)] v duši
moji *R21 O6* / 21 ztracený mír! ? — Teď však —] ztracený mír: teď
však, *R21*, ztracený mír! — Teď však — *L C* / 22 tvé —] tvé, *R21* /
propastí se mi zdáš] propastí se zdáš *R21* / budíc (*podle R21 L C*)]
budiš *O6* / 23 hrůzné mi na paměť uvádíš pověsti (*v L C* hrozné)]
hrůzné pověsti na paměť mi uvádíš *R21* / 24 v prsa má. —] v prsa má.
R21 / 26 poklidně hledí v osamělého tvář —] hledí tak poklidně v osa-
mělého tvář; *R21* / 27 nádra (*podle R21 L C*)] nádra *O6* / 27—28 přece
hluboký poklid časů předešlých ach nikdy již se nenavrátil. Tak]
a hluboký poklid časů předešlých nikdy již se nenavrátil. Tak *L C*,
dolehuje na mne, jak *R21* / 166, 1 doléhá na skalnaté prsa strání
tvých.] doléhá na skalnatá prsa strání tvých. *L C*, se vine na skalnatá
prsna strání tvých, *R21* / 2—3 A předešlý čas až v zraky ducha mého]
a předešlý čas někdy jen, zbloudilý co papršlek hvězdy vzdálené, při-
chází v zraky ducha mého *pův.*, pak přechíslováním upraveno na a někdy jen,
zbloudilý co papršlek hvězdy vzdálené, přichází předešlý čas v zraky
ducha mého *R21* / 3 někdy (*podle R21 L C*)] někde *O6* (*opis. chyba*) /
3—4 světlo jeho — leč nezahřívá. (*pomlčka podle R21 L C*)] světlo jeho,
leč nezahřívá. *O6*, světlo jeho — leč nezahřívá. *R21*, světlo jeho — leč
nezahřívá. — — *L C* / 7 dolu;] dolu, *R21* / 8 zastaviv krok (*podle R21*
L C a *podle jiných míst*)] zastaviv kroky *O6* / 8—9 zastaviv krok až
uhlídá vrcholky (*v L C* spatřuje vrcholky)] zastaviv krok, hluboko pod
sebou, jak by náhle se před ním rozstoupila země, uhlídá vrcholky
pův., pak upraveno na slovní pořádek jako v *O6 L C*) / 10 rozstavených
chatrčí] roztroušených chatrčí *R21*, jednotlivé chatrče *L C* / 11 Po
obou sice stranách] Po obou stranách *pův.*, pak nadepsáním Po obou sice
stranách *R21* / 12 leč nicméně jsou si obě strany] leč obě strany jsou si
pův., pak nadepsáním a přesmyčkou upraveno na leč nicméně jsou si obě
strany *R21* / 15 zpotvořilých postav (*podle L C*)] zpitvořilých postav
O6 / 18 zastínují (*emendace*)] zastínují *O6*, zastínují *L C* / 19 hříčky
přírody (*podle L C*)] hříčky přírody *O6* / 22—23 dolu se táhnoucího
písečná skála] dolů se táhnoucí skála písečná *L C* (*v O6* dol<ů>u) / 33

nad ploché střechy] nade ploché střechy *L C* / 34 vytvořily (*podle L C*) uzounká okna] vytvořila uzounká okna *O6*, vytvořily uzounká v ní okna *L C* / 167, 1 asi šest] as šest *L C* / 8 vodní lilie (*podle Máje, v. 83*)] vodní lilie *O6 L C* / 15 tamějších obyvatelů (*podle L C*)] tamějších obyvatelův *O6* / 22 jakoby potěšena] jakoby potěšená *L C* / 24 vzdál od vchodu] vzdálí od vchodu *L C* / 168, 2 ku špičaté] k špičaté *L C* / 4 jako hříčky (*podle L C*)] jako hříčky *O6* / 6 zadiveného (*podle L*)] zadiveného *O6*, udiveného *C* / 11 tam obvyklé] *chybí v L C* / 17 obkličené (*podle L*)] obkličené *O6 C* / 25 jakž pastevcí snadno uhodli] *chybí v L C* / 30—31 Sametové černé] Aksamítové černé *C* / 31 přezkami (*podle L C a podle místa v téže větě*)] přazkami *O6* / 32 s velikými ... knoflíky (*podle L C*)] v velikými ... knoflíky *O6 (opis. chyba)* / 169, 2 ne sice nezvyklou národu jeho čistotu, nýbrž více,] *chybí v L C (snad škrtnuto vydavateli)* / 4 sestáralou postavu] sestárlou postavu *L C* / 7 aksamitu] aksamítu *L C* / řídké šediny] řídké šediny *L C* / 11 obra-ceje ... skloňuje] obracujíc ... skloňujíc *L* / 13 dcer jeho Lea] dcera jeho Lea *L C* / 16—18 Hlavu měla vysokým tureckým šátkem ovinutou, na způsob ženštin svého národa (*v O6 ovinutou; na způsob*)] Hlavu měla velikým tureckým šátkem ovinutou dle dávného způsobu ženštin svého národu *L C* / 21 však nepohnutý] avšak nepohnutý *L C* / 25 listky (*podle listky na str. 174*)] listy *O6*, listky *L C* / 27 vyslouženec (*podle dalších míst v O6*)] vysloužilce *O6 L C* / slynoucí v končinách těchto jakožto nejlepší vypravovatel] známý v končinách těchto co nejlepší vypravovatel *L C* / 170, 1 Tam musil] : tam totiž musel *L C* / 6 za dluhy] na uplácení dluhu *L C* / 11—12 dle jeho vlastního významu] *chybí v L C* / 22 Lhaní] Lh(á)aní *O6* / 30 v oblačné síni] v oblakové síni *L C* / 34 nad skalnatými stupni] nad skalnatými stupněmi *C* / 171, 2 v břízách náhrobků jeho (*podle L C*)] v břízách co náhrobků jeho *O6 (co je dodatečně usunuto; k vysvětlení tohoto místa srov. str. 166: na jehožto rovných, mechem porostlých střechách požloutlé břízy sklánějí plačící větve...)* / 10 mezi liliemi (*podle Máje, v. 83*)] mezi liliemi *O6 L C* / 22 jmenovanou věž] nadjmenovanou věž *L C* / 23 ukazuje] okazujíc *L C* / 27 kdo se opovází — no] kdo se opovazuje — no *L C* / 32—33 proklátá potvora — fi] *chybí v L C* / 172, 2 A tu vám (*rušíme odstavec podle L C*)] *v O6 odstavec* / 10 to bych lhal] to bych lh(á)al *O6* / 21 s tím chlapem (*podle C*)] s tím chlapcem *O6 L* / 24 tu on sám vypil] tu on vám vypil *L C* / 26—28 „proklátá potvora — vypil čtyry sudy — fi — proklátá potvora! Aj, aj, ano!] „Ten chlap vypil čtyry sudy — fi! Aj, aj, ano! *L*, „Proklátá potvora! vypil čtyry sudy — fi! proklátá potvora! ano! *C* / 30 schoval (*podle L C*)] choval *O6* / 33 posluchači smáli (*podle L C*)] posluchači se smáli *O6* / 34 vyšlo na nás deset vojáků (*podle L C*)]

vyšlo nás deset vojáků *O6* / **173**, 4—5 ano! prokletá potvora] ano! proklatý chlap *L* / 6 připíjel] přip(í)íjel *O6*, připíjel *L C* /

Kapitola 2. **174**, 15 pronešen] pronášen *C* / **175**, 3 zjítra] zítra *O16*, zjítra *L*, zejtra *C* / na jih (*podle O16 L C*)] na juh *O6* / 4 v východ (*podle O16*)] východ *O6 L C* / 17 nedáno,] nedáno; *L C* (*opravujeme otisk v 1. svazku*) / 27 po vráskovaté tváři] po vráskovaté tváři *O6 L*, po vráskovité tváři *C* / **176**, 12—13 No, stokrát tak silně!] To zní stokrát tak silně! *L C* / 17—18 zlatem vyšívané] vyšívané *L C* / 18 zlatými šnurami] žlutými šňurami *L C* / 25 obzvláště (*podle L C*)] obzvláště *O6* / 30 převěšený přes rameno (*podle L C a podle jiných míst*)] přivěšený přes rameno *O6* / **177**, 3 já vím] pořádně *L C* / 6 se zastavuje] se zastavujíc *L* / 8 — či spíše oulisně] *chybí v L C* (*škrtnuto asi Sabinou*) / 23—24 výborné maso] výborné je maso slonové *L C* / 24 polívka] polívka *L* / 25 Kdo se opováží?] Kdo se opovažuje? *L C* / 31 vypravuje] vypravujíc *L C* / 31—32 prokletá potvora!“ — rychle velmi] *chybí v L C* / 34 ano — před tou chaloupkou] ano — ano před tou chaloupkou *L C* / **178**, 2 dva vojáci] dva vojáci *L C* / Franta hrnčířovic] Franta Hrnčířovic *L C* / 7 kde bychme něco ulovili (*podle K a jiných míst*)] kde bysme něco ulovili *O6 L C* / 10 jako tuhle do mého rukávu] jako tuhle do mého rukávu *L C* / 22 co jsem uťal?“ —] *za těmito slovy je v O6 trochu menším písmem tironská značka pro výraz et cetera a po větší mezislovní pauze poznámka* † *usque huc* (*pravděpodobně: „škrtnuto až sem“; právě odtud se liší L a C celými větami* / 23 posud] posud *L C* / **179**, 7 jest viděti] je viděti *L C* / 13 z vojny] *chybí v L C* / 23 A to jest již dlouho] A to je už dlouho *L C* / 26 Byl jsem asi čtyřletý (*podle L C*)] Byl jsem asi čtvrtletý *O6* / 27 tázal se] *chybí v L C* / 32—33 časem hlasitě se vysmívaje.] časem hlasitě se smál, jak tomu zvyklý byl, že se mu při vypravování posluchači buď divili, nebo smáli. *C* (*snad jiná verze*) / **180**, 1—2 konce té pověsti nedopoví] konce povídání nenajde *L C* / 8 schlíplý jako myš. — Jeli jsme] schlíplý jako myš; pán měl také bílý plášť a jel napřed. — Jeli jsme *C* / 15—18 (šoupá rukou po stole až — ano — fi,] *chybí v L C* / 19—20 pokračoval Bárta] *chybí v L C* / 21 už jest zde, už] již jest zde, již *O6*, už je zde, už *L C* / 28 hlasitě bylo slyšeti skřípení] hlasitě bylo slyšeti skřípení *L C* / 31—33 tu vám“ — opět šoupaje rukou až tu vám] tu vám *L* (*haplografie*) / 34 — **181**, 1 že jest to] že to *L C* / 4 a pozdě večer] a pozdě v noci — ne, to bych lhal — pozdě večer, ano pozdě večer *C* / večer jsme přišli] večer jsme přiletěli *C* / 10 večer nemluvil] večer ani nemluvil *L C* / 11 ani nešeptl] ani neceknul *L C* / 13 až do hospody.] až do hospody. A přišel jsem zrovna sem a chci kořalku. *C* / 13—14 Tu vám přijde] Tu vám přijde *L*, Tu vám přišla *C* / 17 sehnutý napravo (*podle L C*)] sehnutý

dopravo *O6* / 20 Ráno se měla stěhovati ze vsi (*rušíme odstavec podle L C*)] Ráno se měla stěhovat ze vsi *L C* / 21 stěhovati] stěhovat *L C* / 22 viděti] vidět *L C* / 29—30 všecko jako dnes — ano — jako dnes!] všecko jako dnes. *L*, všecko jako dnes. Hahaha! Jak, kdo se opovažuje? *C* / 34 všecko vyčíhal (*podle L C a jiných míst*)] všechno vyčíhal *O6* / co jest to zač] co je to zač *L C* / 182, 6—7 jmenovali ji Angelínu] jmenoval ji Angelína *L*, říkal jí Angelína *C* / 9 let — ano, dvadvacet let —] let — *L* (*haplografie*), let — ano dvaadvacet — *C* / 12 umřel hned — za dvě hodiny] umřel hned — ne, to bych lhal — hned ne, ale za dvě hodiny *C* / za dvě hodiny — ano, za dvě hodiny.] za dvě hodiny. *L* (*haplografie*) / 14 všecko — ano všecko] všecko — ano na mou věru, všecko *C* / 25 ano — a jemnostpán byl] ano, k nám a od nás — a jemnostpán byl *C* / 29 žádný neví kam. (*ve shodě s L C*)] žádný neví kam? *O6* / 34 nesrozumitelná slova] nesnesitelná slova *L C* (*velmi podezřelá*) / 183, 2 zastavuje] zastavujíc *L* / 4 nepozorna na vše] ničeho si nevšímajíc *L C* / 10—11 než on ustavičně až hospodyně — —“] *chybí v L* / skleničkou o tabuli] *chybí v C* / 11 cinkaje, dopovídal (*podle C*)] cinkaje, odpovídal *O6* / 13 ke skalám] ke skale *L*, ke skále *C* / obrážel] odrážel *C* / 15 musím jíti, ano jíti] musím jít, ano jít *L C* / 17 bude půl jedenácté] bude jedenáct, ne, to bych lhal — půl jedenácté *C* / 20 No, dobrou noc, dobrou noc — — holka,] *chybí v L*, No, dobrou noc! Holka, *C* / 23—24 to já vím — na mou věru — to já všecko vím, a velmi dobře.] to já vím, a velmi dobře. *L*, to já vím, a velmi dobře, na mou věru. *C* /

Kapitola 3. 184, 18—21 Z vůkolních vsí až slavnost zvěstující. —] *chybí v L C* / 185, 2 vlast mi neznáma] vlast mi neznámá *L C* / 23 před perényickou pevnost] přes perényickou pevnost *O6 L C* / 28 outoky odstrašení *O6 C*] outoky odstrašení *L* / 186, 1 ta zjitra] ta zítra *O16*, ta zjitra *L*, ta zejtra *C* / 9 jitra lkání?] jitra lkání! *L C* / 10 ten tvůj byt?] tvůj byt ten? *O16* / 14 růžový] ružový *O16* / 16 květoucí] kvetoucí *O16* / 17 v čele stěn jeho, temných hor (*podle L C*)] v čele stěn, jeho temných hor *O6* / 26 zjitra] zítra *O16*, zejtra *C* / 187, 5 zpět nedává (*podle L C a O16*)] nazpět nedává *O6* (*patrně opis. chyba*) / 7 Ó, jak bych smutným nebyl já? (*rušíme odstavec podle L C*)] Ó, jak bych nebyl smutný já? *O16*, Ó, jak bych smuten nebyl já? *C* / 12 odpoví řváním] odpoví lkáním *O16* (*opis. chyba*) / 20—21 zarážky *podle O16*, v *L C* všude bez zarážek / 29 u krásný byt] a krásný byt *O16* (*opis. chyba*) / 33 růžový] ružový *O16* / 188, 1 květoucí] kvetoucí *O16* / 3 v *L C* není odstavec / 5 Umlkl hlas] Umlknul hlas *L C* / 6 obražená] obrazená *L C* / 18 kolem krku] okolo krku *L C* / 18 na tváři jeho] po tváři jeho *L C* / 24—25 se valily slzy, leč slzy radosti] se valily slze,

leč slze radosti *L* / 26 ji pozdvihna] ji pozdvihnuv *L C* / 32 nedaleko odtud] nedaleko odsud *L C* / 189, 4 nedlouho] brzy nato *L C* / 7 křovím obrostlý] křovím porostlý *L C* / 14 nepropustilo] nepřipustilo *L C* / 21 křovím skrytou] křovím krytou *L C* / 26 oku nelzelo ničeho rozeznati (*podle L*)] oku nebylo ničeho rozeznati *O6*, nemohlo oko ničeho víc rozeznati *C* / 190, 1 písečná skála] písečná skála, as dva sáhy vysoká *L C* / 3 rozkvétal] rozkvetal *L C* / 10 Jak jsme se] Když jsme se *L C* (*snad bylo v rukopise Kdy*) / 23 vrátiti zpět] vrátit *L C* / 26 odvece mladší (mladší *podle L C*)] odvece starší *O6*, řekl mladší *L C* / 31 podivno, že Ligán (*podle L C*)] podivně, že Ligán *O6* / 191, 7 Zjitra opět] Zejtra opět *C* / 23 zjitra bude] zejtra bude *C* / 28 odpovídá zvolna hlas] odpovídá zvolna hlas ten divný *C* / 31 a lezl] a lezl pak *L C* /

Kapitola 4. 193, 6 Akt III, sc. 1. (sc. 1. doplněno podle Ž, str. 63, kde je Sc. 1.)] Act III. *O6*, Act. III. 8. c. 1. *L C* (*stejná chyba v obou verzích!*) / 14 po kolena vody přišel] po kolena do vody přišel *L C* / 29 Lomecký] Lomnický *O6 L C* / 124, 21 ani oči otevřít] ani oči otevřít *L C* / 26 polétovaly mlhy] polehovaly mlhy *L C* / 33 přežvýkujícímu (*podle L C a podobného tvaru v O6 v téže odstavci*)] přežvykujícímu *L C*, přehlízejícímu *O6* / 195, 8 samá pavučina (*podle L C*)] sama pavučina *O6* / 21 že by se sám mohl] že by se tam mohl *L C* / 26 tma vůkol, —] tma kolem; — *L*, tma kolem. *C* / 31 od ohně cikány rozdělaného] od ohně od cikánů rozdělaného *L C* / 196, 6 ačkoliv zář] ačkoli zář *L C* / 12 Sotva se třené o sebe snětve a loučky počaly jiskřiti] Sotvaže o sebe třené větve a loučky počaly jiskřiti *L C* / 14 v jasný plamen vzňalo] v jasný plamen se vzňalo *L C* / 28 po rudějasných stěnách] po rudojasných stěnách *L C* / 197, 1 co to dítě?] co to dítě? *L*, co to pravíte? *C* (*doklad o stejné předloze L a C*) / 14 sahajíc] sáhajíc *L* / 21 červený proužek] černý proužek *L C* / 21—22 kolem krku má (*podle L C*)] kolem má *O6* / 27 zvolal mladší] zvolal mladší cikán *L C* / 29 Zasáhnuta zastavila se] Zasáhnutá zastavila se *L C* / 198, 4—5 vyskočil mladší cikán ven, než hned se opět vrátil] vyskočil mladý cikán ven, avšak se hned opět vrátil *L C* / 9 nebylo ničeho víc se dozvědět] nebylo ničeho více k dozvědění *L*, nemohli se ničeho více dovědět *C* / 12 s sebou... přinesl (*podle L C*)] sebou... přinesl *O6* / 22 chvíli pomlčevši (*podle L C*)] chvíli pomlčivši *O6* / 27 neprobudiv spících cikánů] neprobudíc spících cikánů *L C* / 199, 5 tišeji vzdy] tišeji vždy *O6*, vždy tišeji *L C* /

Kapitola 5. 200, 14 v bledém sloupu] bledým sloupem L C / 15 na temnou stěnu] za temnou stěnu *L C* / 28 kde se probudil] když se probudil *L C* / 31 v bledém papršku bílého dne (*podle L*)] v bledém papršku dne *O6*, v bledém paprsku bílého dne *C* / 201, 7 odsud] odtud *L C* / 23 z tohoto skalnatého města] tohoto skalnatého města

L C / 25—26 kus byl na ní červeného — a jak červeného!] kus byl na ní červeného — a jak červeného? *O6*, kus byl červený — a jak červený?!
L C / 34 keřem] křem *L C* / 202, 22 Eh — ach] Eh — eh *L C* / 25 zavražditi] zavraždit *L C* / zahubiti] pohubiti *L C* / 27 za sebou netáhne,] za sebou netáhne nežli ohnivý drak, *C* / 32 A tu jsem zakopl] A když tak běžím, zakopl jsem *C* / 203, 7 „— do židovny!“] „Do židovny!“ *O6 L C* / 13 oblíbené] oblíbené *C* / 16—17 co by to bylo za bláznivou (*podle L C a okolních míst*)] co by to bylo za blouznivou *O6* / 20 malá shrbená (*částečně podle L C*)] malá shrbená *O6*, malá, shrbená *L C* / 34 zeškrábaná] poškrabaná *C* / 204, 2 ale já — já jsem — prokletá potvora — já] ale já *L C* (*haplografie*) / 13—14 podivné řeči] podivné věci *L C* (*doklad o stejné předloze*) / 18 každý mohl viděti] mohl každý vidět *L C* / 34 až přijdu do ži — e — ne, až přijdu] až přijdu *L C* (*haplografie*) / 205, 10—12 teď se docela zbláznila až pryč jest.] *chybí v L* / 28—29 sen jeho přišel k vyplnění] sen jeho přišel k vyjevení *L*, sen jeho se vyjevil *C* / 31 ustavičně opakované] ustavičně opakované *L C* / 34 přinešenou (*podle L C*)] přinesenou *O6* / 206, 5 zkvětlou lásku (*podle L C*)] zkvětlou lásku *O6* / 207, 1 proč žádáš *O6*] proč žádáš odejít odtud *L C* / 5 končil] skončil *L C* / 16 než kdo bloudí (*podle L C*)] neb kdo bloudí *O6* / 21 o rouno beránčí] v rouno beránčí *L C* (*stejná chyba*) / 22 srdce tvé se prozradilo] srdce tvé tě pozdravilo *L C* (*stejná chyba*), srdce tvé tě prozradilo *K* / 24 není žádného] není žádný *L C* / 28 vzdoruje] vzdorujíc *L* / 208, 21 co zpěvce] co hlas zpěvce *C* / 32 obraceje se] obrátiv se *L*, obrace se *C* / 209, 2 u divném sporu] v divném sporu *L C* / 6 opustiti] opustit *L C* / 9 pokoje žádného, odpočinutí žádného] pokoj žádný, odpočinutí žádné *L C* / 14 nanejvyš (*podle str. 211, 29 a podle Máje, v. 207*)] nanejvyš *O6 L C* / 22 já spěchal] já spěchám *L C* / 24 přijal jsi mě] přijal si mě *O6 L C* (*stejná chyba ve všech verzích*) / 28 Zůstaň s námi! (*podle L C*)] Zůstaň s námi. *O6* / 29—32 cikán mlčel. „Každého až ještě mlčel.] cikán mlčel. *L* (*haplografie*) / 31 zůstati] se pozdržeti *C*, *chybí v L* / povrať] navrať *C*, *chybí v L* /

Kapitola 6. 211, 5 nikdy] nigda *O6 L C* / 10 navracovával] navracoval *L*, navracel *C* / 10—11 kde od toho večera veselejší mu nastal život] *chybí v L C* / 14 snadno] lehce *L C* / 16 slovem všickni] všickni *L C* / 17 zřídka kdy byl vidět] zřídka kdy byl k spatření *L*, zřídka kdy ho vídali *C* / 20 rozohnělému] rozohněnému *L C* / 26 nýbrž] ale *L C* / 32 V příležitosti] U příležitosti *C* / 212, 2 on jest i jediný] on první jest i jediný *L C* / 6 slibuje] slibujíc *L* / 7 zjít] zejtra *C* / 16 Nejprostrannější] Nejprostrannější? *C* / 17 ostatně však] ostatně ale *C* / 23 vysoké, přehlížející sosny (*emendace*)] vysoké, hustě přehlížející

sosny O6, vysoké sosny hustě vynikají L, vysoké husté sosny přehlíží C (*slovo hustě je snad písařská chyba v originálu, opakování z předcházejícího výrazu hustě zarostlé křovinami; slovo hustý je ještě v ř. 13 a 20 — Sk.*) / 30 mechem porostlý] mechem zarostlý L C / 213, 1 jehožto] jehož L C / 4 dlouhá brada hrůzného obličej (podle L C — tam však hrozného — a podobného místa v 9. kap.)] hrůzná (2) brada (1) dlouhého (1) obličej (3) O6 (*číslice v závorkách jsou nadepsány*) / 7 Od tohoto dubu] Od toho dubu L C / 12 takového jména] takového jména L C / 15 mezi písčitymi skalami (*v O6 písčitymi*)] mezi písčitymi stěnami L C / 19 Panny slzy] Panny slze L, slze Panny C / 20 málo byla ušlapána] byla málo ušlapána L, byla málo ušlapána C / 27 toho že brzká očekává smrt (*podle L C*)] toho že očekává smrt O6 / 32—33 slunce sestoupilo] slunce se stopilo L C / 214, 2 snadno bylo souditi] lehce bylo souditi L C / 17, 21 zpět] zpátky L C (*třikrát*) / 22 Milenče!?!] Milenče?! C / 25 Cikán: (*v O6 bez vyznačení; tiskneme zde i dále v dialogu kursivou*)] *chybí v L C, stejně jako uvedení ostatních promluv dialogu až do 5. řádku na str. 215* / 26 vraceti] vráteti L / 34 v ničemž!? (*podle L C*)] v ničemž? O6 / 215, 22 a 25 Leo! Leo!] Lea! Lea! C / 23 zdvihši se] zdvihši se C / 216, 9 Časem osvítil bledý blesk mdle] Časem mdle osvítil bledý blesk C / 11 byly vidět] byly k spatření L, bylo viděti C /

Kapitola 7. 217, 17 gdy i w najbliższym sercu... (*podle L, tam najbliższem*)] *chybí v O6 C a v Zápisníku* / 22 Malczewski] Malczeski O6 L C (*psal se obojím způsobem*) / 218, 17 složivši (*podle L C*)] složivše O6 / 21 toužení mé] tušení mé L C / 32 bývala veselá (*podle L C*)] bývala vesela O6 / 219, 1 s rukou v prsa zarytou (*podle C*)] rukou v prsa zarytou O6 L / 11 hospodská,] hospodská; L C / promluvivši] promluvivši L / 12—13 bylo to vzdychnutí (*podle L*)] bylo vzdychnutí O6, bylo to vzdechnutí C / 20 prostovlasá (*podle L C*), roztrhaná (*podle C*)] prostovlasa O6, roztrhána O6 L / 29 zmirňuje] zmirňujíc L / 220, 7 až — až — ráno] až — až — ano ráno C / 10 Au, au!] Ou, ou! L C / 19 utíkati] utíkat L / 25—26 chtěl jsem věděti] chtěl jsem vidět L / 26 musím věděti] musím vědět L / ano — všecko.] ano — všecko, a velmi dobře. C / 29 dostati] dostat L / 30 na zemi] na zem L / 221, 8 nebylo s to všeho doslechnouti] nebylo s to, aby všechno doslechnouti mohlo L, nebylo s to, aby všeho doslechlo C / 10 Umlkši povstala Lea] Tu povstala Lea L, Umlkši povstala Lea C / v hrůzných rozpacích] v hrozných rozpacích L C / Podepřena] Podepřená C / 14 nelzelo jí] nebylo jí možno L, nemohla C / 21 sice] ostatně L C / 22 nebylo ničeho vůkol rozeznati] nebylo ničeho vůkol k rozeznání L, nebylo ničeho možno vůkol rozeznati C / 33 odvlíkla se] odvěkla se L, odvlékla se C / 222, 4 horká slza] žádná slza C / 7 musil jsem říci, jak jsem přišel]

musil jsem se přiznat, že jsem přišel *L*, musil jsem říci, že jsem přišel *C* / 10 poslední slovo] poslední slov⟨a⟩o *O6* / 18 ano, až na noc] ano na noc *C* / 31—32 Zuřivě vyvalené oko cikánovo polou osleple. — (*podle C*)] Zuřivě vyvalené oko cikánovo. — ⟨Zuřivě vyvalené oko polou o plo.⟩ [*sic!*] *O6* (*škrtnuto tužkou*), *S* očima zuřivě vytřeštěnýma, *L* / 32 Vlasy měl vzhůru naježeny] s vlasy vzhůru naježenými *L*, Vlasy měl naježené *C* / 223, 9—10 nebylo vidět] nebylo k spatření *L*, nebylo viděti *C* / 16 opětoval ohlas hromové rány (*podle LC a posledního odstavce 7. kap.*)] opětoval hlas hromové rány *O6* / 17—18 mluvila s navracenou pamětí (*podle LC*)] mluvila navracenou pamětí *O6* / 20 šťastna] šťastná *C* / 22 to on jí mocí vzal (*podle C*)] to on jí⟨i⟩ v noci vzal *O6 L* (*stejná chyba; v L jí*), to on jí mocí vzal, násilím *C* / 224, 2 v hlubokých myšlenkách] v hlubokých myšlenkách pohroužena pak doložila *L*, Načež v hlubokých myšlenkách pohroužena doložila *C* / 9 pohybuje] pohybujíc *L* / 13 ustavičně] ustavič⟨é⟩ě *O6* / 15—16 vši sílu] vš⟨i⟩i s⟨i⟩il⟨o⟩u *O6* / 19 hluboká se shlukla tma] hluboká se shustla tma *L* /

Sedmou kapitolou končí L, odtud jen výběr různocnění v C.

Kapitola 8. 225, 13 Zasáh stůl] Zasáhnuv stůl *C* / 19 nesl s sebou (*podle C*)] nesl sebou *O6* / 226, 11 probuzen] probuzený *C* / 14 polívši] polévající *C* / 29 přestrašena] přestrašená *C* / 227, 2 navštívit] naštívít *O6*, navštíviti *C* / 12 starostlivi] starostliví *C* / 23 skonál delí nemocný] skonál delý [*sic!*] nemocný *O6*, skonál již déle nemocný *C* / 34 umdleni] umdlení *C* / 228, 5 v zámku byla tma] v zámku bylo tma *C* / 6 přemožení] přemožení *C* / 13 honem zavřete!“] honem zavřete!“ ouzkostně volaje. *C* / 29 znovu] znova *C* / 229, 7 táží se všickni (*podle C a jiných míst*)] táží se všichni *O6* / 8 všecko, co viděl, ano ještě víc] všecko, co viděl, ano ještě více, než co viděl *C* / 9 s jednotlivými] jednotlivými *C* /

Kapitola 9. 231, 3 jak? no] jak? — kdo se — ? no *C* / 9 šustěly (*podle C*)] šustily *O6* / 13 v mokrému písku (*podle C*)] v modrém písku *O6* / 25 sotva bylo dohlednouti nebe] sotva bylo lze dohlédnouti nebe *C* / 26 Zastaviv se] Zastaviv *C* / 29 po skalnatých zděch] po skalnatých stěnách *C* / 32 Opět byla tma] A opět bylo tma *C* / 33—34 od jedné strany] od jedné stěny *C* / 232, 1 hroze se dotknouti] hroze se dotknoutí *C* / 7—8 aby se dostal na pěšinu] aby se dostal přes kostniční kámen na pěšinu *C* / 9 na druhé straně] na druhé straně kamene *C* / 25 veškerou prostráň] veškeré prostranství *C* / 34 sice nenosil ve vůkolí žádný] více nenosil ve vůkolí žádný *C* / 233, 5 krůpěje co letající jiskry (*podle K, tam letající*)] krůpěje a letající jiskry *O6 C* (*v C letající*) / 6 u věnčujícím je kvítí (*je podle C*)] u věnčujícím se kvítí *O6*, v ověnčují-

cím je kvítí *C* / 11 Na východu rozsedliny] U východu z rozsedliny *C* / 22 nesouce s sebou rejče] nesouce sebou rejče *O6*, nesouce rýče *C* / 26 rudá záře] rudá zář *C* / 29—30 nově vykopanou zemí] nově vykopanou zem *C* / 32 ticho] ticho *C* / 234, 3 Lomeckého (*podle C*)] Lomnického *O6* / 6 vlašského díla] vlaského díla *C* / 23 pomohše jim mrtvol přendati (*podle jiných míst*)] pomohše jim mrtvolu přendati *O6 C* / 24 stíhat] stíhati *C* / 30 po skalnatých zděch] po skalnatých stěnách *C* / 33 zůstalých hledat vraha] zůstalých ku hledání vraha *C* / 235, 14 máme vás s sebou (*podle C*)] máme vás sebou *O6* / 17 študoval (*podle C*)] studoval *O6* / 18 Ač rozesmutněli (*podle C*)] Ač rozesmutněli *O6* / 20 až 21 kdepak jsem zůstal? — ano v té barvě — či ne, nezůstal; (*podle C*)] kdepak jsem nezůstal? — ano v té barvě; *O6* / 22 dvě — tři, ano tři — čtyry trojky (*podle C*)] dvě — tři — čtyry trojky *O6* / 24 ze studií (*podle C*)] ze studií *O6* / 236, 5 abychme (*podle C*)] abysme *O6* / 10 vykopávání se stát soukromě] vykopávání se mělo státi soukromě *C* / 19 pokrčel] Pokrčil *C* / 25 aj, aj, tem (*podle C*)] aj, aj; ten *O6* / 28 nakrucuje vousy (*podle C*)] nakrucuje vlasy *O6* / 237, 6 zezadu stal Bárta] zezadu stál Bárta *C* /

Kapitola 10. 238, 12 mimo vyslaných ku hledání vraha] mimo vyslané ku hledání vraha *C* / 16 je složen] jest složený *C* / 17 abychme (*podle C*)] abysme *O6* / 239, 15 víc a více se blíží (*podle C a R18*)] víc a víc se blíží *O6* / 16 v šeré roucho] v šedé roucho *C R18* / 17 v místech oných (*podle R18*)] v místech oných *O6*, v místech oných *C* / 20 větvemi nad námi ležících stromů] větvemi pod námi stojících stromů *C*, větvemi pod námi ležících stromů *R18* / 21—22 nelze snést toho hrůzyplného mlčení. „Ty mě máš] nebylo déle možno snést toto hrůzyplné mlčení. S bolestným hlasem se mne tázala: „Ty mě máš *C* (*srov. též R18, Přísaha, zde na str. 273, ř. 17—19*) / 24 Já jsem neodpovídal] Já neodpovídal *C* / 26 a 29 Já jsem mlčel] Já mlčel *C* / 30—31 přivedena] přivedená *R18* / 31 a s pravici (*podle C a R18*)] a pravici *O6* / 34 strašlivou zvěstovat příhodu] strašlivou mi zvěstovati příhodu *C* / Víchr] Vitr *C R18* / 240, 3 Tedy slyš] Tehdy slyš *R18* / 4 čest tvou ani svou! —] na čest tvou ani svou a věrnost má že vždy pevná zůstala tobě! — *C*, čest tvou ani svou a věrnost má že vzdy pevně tobě zůstala *R18* / Zpotvořilý (*podle C a R18*)] Zpotvořený *O6* / 11 byly viditelné (*podle C a R18; též podle jiných míst*)] byly vidět *O6* / 13 neviditelné hory (*podle C a R18*)] osvětlené hory *O6* / 241, 25 zhrození] s hrůzou *C* / 26 závěrku listu] závěrek listu *C* / 242, 9 Proti tobě jest všecko podezření] Na tebe jest všecko podezření *C* /

Kapitola 11. 243, 8—9 vůkolních vesnic nebylo rozeznat] vůkolní vesnice nebylo lze rozeznati *C* / 14 klepání dřevének jejich hlubokým

boroviskem] klapání dřevenků jejich hlubokým borem C / 19 rozléhalo se sborem] rozléhalo se borem C / 20 pravil jeden z nich] počal jeden z nich C / 244, 4 odpověď] odpověď C / není ani pomyslit (*v* O6 pomysliť)] není ani pomyšlení C / 12 ve Smilkovu] ve Smílkově C / 13 dalo se zase] dalo se zas C / 15 rozléhl se teď boroviskem hlas] rozlehl se nyní borovinou hlas C / 32 vezmu s sebou (*podle* C)] vezmu sebou O6 / 245, 1 Odkudpak] Odkudpak C / 8 podpíral] podepíral C / 25 abychme (*podle jiných míst*)] abysme O6 C / 28 jen stoje vypijeme skleničku (*podle* C)] jen vstoje vypijeme skleničku O6 / 33 Do sednice se nevejdeme (*se podle* C)] Do sednice si nevejdeme O6, Do světnice se nevejdeme C / 246, 9 květy posetý] květem posetý C / 11 rozvinutý, nekryté —] rozvinutý — nekryté O6, rozvinutý — nekryté, C / 15—16 Náradí, cínové mísy] Náradí, sklenice, mísy K / 15 vichrem rozmetané (*podle* C)] vichrem rozmetány O6 / 23 natažené (*podle* C)] nataženy O6 / 23—24 řemínky uvázané (*podle* C)] řemínky uvázaný O6, uvázané řemínky C / 28 že již vedí] že již vedí O6, že již vedí C / 247, 4 jak jen něco lidu přibýlo (*podle* C)] jak jen něco přibýlo O6 / 12 věcí — ustavičně (*doplněna pomlka*)] věcí ustavičně O6, věcí, ustavičně C / 13 podobné příhody (*podle* C)] podoba [sic!] příhody O6 (*zkomoleno*) / 21 bylo složené přes něj převěšeno] bylo složené přes něj převěšeno C / 248, 2—3 čisté bílé péro] čisté však bílé péro C /

Kapitola 12. 249, 12 blízkého městečka] blízkého města C / 19 Nad jižním oknem] Nade jižním oknem C / 24 množství papírů (*podle* C)] množství papíru O6 / 30 s sebou vzata (*emendace*)] sebou vzata O6, odvedena C / 250, 26 přednosta] předseda C / 28 přední] předseda C / 32 přednosta] předseda C / 33 hraběte] pana hraběte C / 251, 1—2 upevněné na stěnu oko planulo] upřené na stěnu oko vzplanulo C / 8, 15 přednosta] předseda C / 16 k mladému cikánu] k mladšímu cikánu C / 23 Ustrnulí zůstali ouředníci (*podle jiných míst*)] Ustrnuli zůstali úředníci O6, Ustrnuli přítomní ouředníci C / rozléhlo se] rozlehlo se C / 26 uhlídavši znamení toho] spatřivši znamení toto C / 252, 7 v klínu své matky] v klíně matky své C / 9 mému volání] volání mému C / 13—14 Štěně visí u prsou svině, sele na vemenu feny] Štěně cucá sviní, sele visí na vemeně feny C / 18 ukazuje] okazuje C / 19 v čtení (*podle* C)] v čtení O6 / 253, 2 slzí již nemajícího] již slzí nemajícího C / 9 kterou žádný neznal] kterou žádný více neznal C / 16 zhrozený přednosta i vrchní (*emendace*)] zhrozený přednosta vrchní O6, užaslý předseda i vrchní C / 18 přednosta] předseda C / 20 pohne vyznat svou strašlivou vinu] pohne k vyznání strašlivé viny své C / 34 v hlubokém utonul zamyšlení] v hlubokém utonul zamýšlení C / 254, 2 pod otiskem] pod stiskem C / 5 oči nepohnuté (*podle* C a

podle str. 255, ř. 4)] oči nepohnuty 06 / 8 stál nepohnutý] stál nepohnut C / 20—21 ukazuje na bláznivou Angelínu. „Včera] okazuje na bláznivou Angelínu; „svůdce jejího hledal jsem po třicet let. Včera C / 21 neb se jmenovala sama] neb se jmenovala sama C / 32 nežli jsem ji znovu poznal] nežli jsem znova poznal svůdce milenky své C / 255, 5 Polohlasně] Polohlasně C /

Kapitola 13. 256, 13 shluklé luzy] shluklé luzy (? D. V.) 06 (*poznámka Schulzova, zkratka znamená Drahotín Vicemilovský*) / 20—21 Dvěma páry koní] Čtyrmi koňmi C / 29 stal] st(á)al 06 (*známka, že bylo opisováno z rukopisu*), stál C / 31 dnešní zběhlé příhody] dnes zběhlé příhody C / 257, 3 teď je mladý pan] teď jest mladý pán C / 8 Pozved hlavu pohlédl] Pozvednuv hlavu pohledl C / 18 pod kapli] pod kaplí C / 31 neproměněný] docela neproměněný C (*snad anticipace dalšího docela sešedivěly*) / 258, 1 oklenutému vchodu] oklenutému ouzkému vchodu C / 6 Bylo sedm hodin (*podle C*)] Bylo osm hodin 06 / 11 stali proti sobě] stáli proti sobě C / 29 bolest] bolest C / 259, 2 ničím víc] ničím více C / 3 zvuk bubnu (*podle C*)] zvuk bubnů 06 / 15 uprostřed rozlehlé zelené lučiny] uprostřed zelené rozlehlé lučiny C / 24 z tohoto světa.] z tohoto světa! C / 260, 3 bylo slyšeti] bylo po chvíli slyšeti C / 13 Po jeho straně kněz, po druhé mistr] Po jednom boku kněz, po druhém mistr C / 15—16 vyskakujíc, ba v kole se točíc a sem tam pobíhající, „Já ne (*podle C*)] vyskakujíc, „Já ne 06 / 21 Znovu] Znova C / 24 blýskajícími se palaši] blýskajícími palaši C / 261, 11 znělo zdola] znělo shora C / 15 avšak nejzaslouženější] avšak i nejzaslouženější C / 17 kterého] kteréhož C / 18—19 až ve zoufalství] až — v zoufalství C /

Kapitola 14. 262, 17—18 dadouc mu pokoje] poskytujíc mu poklidu C / 27 pravila mně hlasem milostným] prosila mne hlasem milostným C / 263, 3 po krátkém čase] v krátkém čase C / 12 vlašsky] vlasky C / 15 že se mnou poplyne] že se mnou popluje C / 26 šňůrami] zlatými šňůrami C / 264, 1 Žádost zisku přemohla] Ziskuchtivost však přemohla C / 3 paláce] palácové C / 11 chtěl okázati] měl ukázati C / 15 z Mestry] z Mestre C / 18 zůstati osamotnělá (*podle C*)] zůstati osamotnělá 06 / 24 vyhýbaje se její vytyčce] vyhýbaje se její výčitce C / 26 má byti mou,] bude mou, připověděla; C / 265, 5 všude] všude C / 23 do chrámu] ku chrámu C / 27 nevěra] nedůvěra C / 266, 6 čehož] čeho C / 10 pod Mostem vzdechů (*podle C*)] pod Mostem vzdechu 06 (*je však možné, že vzdechu bylo v předloze*) / 18 pod Most vzdechů (*podle C*)] pod Most vzdechu 06 / 25 Vždyť zřídka kdy] Vždyť skoro vždy C (*neporozumění situaci*) / 33 je-li doma] zdali doma jest C / 267, 3 Kvapně se ptám, jest-li doma.] Kvapně se ptám „jest-li doma?“ 06, Kvapně se ptám, je-li doma? C / 18 Já byl zničen] Já jsem byl zničen

C / 19 ploula jiná loď (*podle C*)] ploula jiná O6 / 27 byl podobný (*podle C*)] byl podoben O6 / 28—29 Na Občině (*podle C*)] Na Kopčině O6 / 29 kterou se obrátili stranou] kterou se obrátiti stranou C / 33 květoucí (*podle str. 272, 22*)] kvetoucí O6 C / 268, 1 Hluboké mlhy valily se] Hluboká mlha valila se C / 2 slunce již dávno bylo stopeno v ní] *tak v O6 i v C (buďto výšin, nebo zkomolená předloha, nebo opisovačská chyba v ní — v ní)* / 6 pohlídl jsem] pohlédl jsem C / 22 tichoť dalekým lesem (*podle C a podle str. 271, 27*)] tichosť dalekým lesem O6 / 30 tvář jeho byla pokojna] tvář jeho byla pokojná C / 31 přelétal mu šedivými vlasy] přelétal od krajů jeho rodných a pohrával mu se šedivými vlasy C /

Kapitola 15. 269, 24 zbrunatnělá zář] zbrunatnělá tvář C / 26 nad květoucími mezemi (*podle jiných míst*)] nad kvetoucími mezemi O6 C / 270, 1—2 Zásvit loučícího se slunce] Zásvit loučícího slunce C / 4 umoření vymřeli citové jeho] umořen(i) vymřeli citové jeho O6, umoření vymřeli citové jeho C / 19 Ač mladá, přece nanejvejš velebná (*podle C, nanejvejš podle str. 211, 29 a podle Máje, v. 207; v C nanejvýš*)] Ač, ač mladá, přece nanejvýš velebná O6 / 21—22 v hluboký blankyt obráceno] v hluboký blankyt obrácené C / 23 po milostném modru] po milostném blankytu C / 24 proměňující se] proměňující se O6, proměňuj se C / 27 Lein duch] duch Lein C / 29 časem i duch jeho (*podle C*)] časem i ducha jeho O6 (*opis. chyba*) / 33 v okršlku tomto] v krajině této C / 271, 1 neprojevív] nevyjevív C / 2 Zde jedině] Zde jedině C / 4 před židovou chaloupkou (*podle C a podle ř. 14—15*)] před židovou zahrádkou O6 / 17 před i za Rejnem, na i v Rejnu bude hlásati (*podle C, tam však Rýnem, Rýnu*)] před i za Rejnem bude hlásati O6 / 23 s náramným rachotem (*podle C*)] <s> náramným rachotem O6 / 28 od jedné jeho strany] od jedné jeho stěny C / 30 se bělaly lilie vodní (lilie *podle Máje*)] se bělely lilie vodní C / 32 nad střechami] nade střechami C / 34 polétoval] poletoval C / 272, 9 za vystupujícími skaliny] za vystupujícími skalami C / 18 přecházel se sklopenou hlavou (*podle C*)] přecházel sklopenou hlavou O6 / 24 jako zkrvavělým obláčkům] jeho zkrvavělým obláčkům C / 28 co zavřená řeka] co zoužená řeka C /

Opravujeme: 1. kap. 165, 20 moji, 166, 18 jejich, 167, 11 pradavných, 19 pustější, 20 hrůznejší, 31 broubicích, 34 přimeřena, 168, 2 tloušky, 2 přizloutlé, 20 protejším, 169, 1 rukavy, 29 jisté (spr. jistě), 34 výnosnejší, 171, 7 vychodokrajního; 2. kap. 174, 23 stověky, 176, 5 Jeruzalémi, 178, 20 utíal (spr. utál), 183, 16 zvonějí; 3. kap. 184, 21 temném, 185, 25 uchránili, 28 umínili, 30 ujišťující, 186, 4 nová jitra, 33 místě, 189, 27 obzory (spr. obzoru), 29 rozetřel (spr. rozestřel), 191,

12 skryši, 192, 8 dale; 4. kap. 194, 10 hlasil, 195, 8 sama pavučina, 196, 29 prvé, 197, 20 již (spr. jíž); 5. kap. 200, 14 k východu, 27 na prsou jejích, 201, 28 kostě (spr. koště), 204, 15 chodíval, 205, 15 rozpravkou, 207, 21 čihají; 6. kap. 212, 2 ujišťovala, 30 nízky; 7. kap. 217, 30 husta, 221, 24 dale, 223, 2 blaznivé, 4 poválený, 9 číra; 9. kap. 230, 18 výevy (spr. výjevy), 231, 5 zulykajíc, 6 chechtající, 21 vravoral, 234, 18 otevřít, 28 jejíchžto, 32 prostotu (spr. prostoru), 235, 32 Bártá; 10. kap. 238, 15 otevřít, 20 obalku, 239, 34 přírodu (spr. příhodu), bílým, 241, 30 mych; 11. kap. 243, 5 posovád, 7 krůpějích, 245, 33 smal; 12. kap. 249, 25 posýpatek; 13. kap. 256, 14 drabové, 257, 12 rany, 25 Jedina, 258, 20 Společnice, 259, 21 uhasné; 14. kap. 264, 8 Canalo, 10 grand Bretagn, 14 ujišťuje, 265, 8 palazza, 19 přestavka; 267, 33 Opčiny; 15. kap. 270, 24 proměňující, 29 ducha (spr. duch), 271, 7 o ní, 272, 10 jejích, mījela. — Neuvádíme opravy uvedené v poznámkách výše. Valná část odchýlných délek byla jistě také v předloze.

Literatura: A. Bém, K. H. Mácha a ruská literatura, Sborník Literárněhistorické společnosti, 1937, 86; M. Hrubešová, Máchovy výrazové prostředky k charakteristice osob v románu Cikáni, 1936; A. Chyba, Dějiště Máchových Cikánů, Vltavské proudy, 25. ledna 1937; K. Janský, Dva dokumenty posmrtné a V. Jiráť, Čtenář Bulwera, obojí v knize Janský—Jiráť, Tajemství Křivokladu, 137, 104; O. Králík, Historie textu, 39—65; A. Pražák, K. H. Mácha, 133n.; M. Szykowski, Polská účast, III, 93—102; F. X. Šalda, K. H. Mácha a jeho dědictví v knize Duše a dílo; J. Voborník, K. H. Mácha, 73n.

Str. 273

Přísaha. R18 (odtud otiskujeme).

Na konci této prózy, označené jako první kapitola, připsal Mácha římskou II, mínil tedy v příběhu pokračovat. Podle vzhledu rukopisu je to patrně čistopis. V levém rohu nahoře je podpis a datum: *Karel Hynek Mácha / Dne 27lého října 1833*. Zlomek byl věleňen do 10. kapitoly Cikánů, motiv ruky hluboko v prsa zaryté přešel do 11. a 12. kapitoly. Přísaha je podle Krčmy jakýmsi zárodkem Cikánů, vytvořeným již rok před cestou do Itálie, jež Máchu uvedla na myšlenku změnit děj Přísahy.

Neviditelné hory opětovaly tisícovým echem strašný hluk hromový, srov. s podobnou pasáží v Křivokladu na str. 41.

Různočení: 274, 5 čest tvou ani svou] čest tvou ani <m>svou / 12 v oslepujícím světle] v oslepujícím <blesku (?)> světle / 29 domnívajícímu se] domnívaje se *R18 pův.* / *Slova Vilímem a Vilím jsou v rukopise podtržena jiným inkoustem.* / Opravujeme: 273, 5 místě, 9 uplakaným,

14 místech, 16 hluboka tma, 17 ležících stromu, 18 snesti (2×), 21 nejvyššího, 25 zakládaš, 28 nejvyšší, **274**, 2 vznášela, 4 zanašela, 16 syn jejích, 18 horka, 20 Vilimem, 26 provazeje.

Literatura: A. Pražák, K. H. Mácha, 141; J. Mukařovský, Genetika smyslu v Máchově poezii, Máchovské studie, 296; P. Eisner, Na skále, 62.